

ÍZLEZÉS

**irodalom
művészet
kritika
társadalom-
tudomány**

**1977. május-június
VII. évfolyam, 5-6. szám**

KIADÓI TANÁCS:

Biacsi Antal
Brindza Károly
Fejes Szilveszter
Grósz György
Geza Gulka
Horváth Mátyás elnök
Mihajlo Jančikin
Kerekes Sándor
Josip Klarski
Mészáros Anna
Nagy József
Petkovics Kálmán
Pozsár László
Sátai Pál
Marija Šimoković
Szalma László
Szám Attila
Szekeres László
Szilágyi Gábor
Szirovicza Antal
Vladimir Stevanov
Urbán János
Petar Vukov

Megjelenik havonta

SZERKESZTŐI TANÁCS:

Barácius Zoltán
Biacsi Antal
(fő- és felelős szerkesztő)
Bodrogvári Ferenc
Dér Zoltán
Dietrich Gyula
(műszaki szerkesztő)
Dudás Antal
Franyó Zsuzsanna
Kenyeres Kovács Márta
Kopeczky Csaba
Sátai Pál
Szekeres László
Urbán János (elnök)
Virág Gábor

Szerkesztőségi titkár:
Szöllösi Vörös Margit

A fedőlapot Boros György tervezte

E számunkat összeállította és gondozta Urbán János

Alapító: Szabadka község Művelődési Öngazgatói Érdekközössége

Szerkesztőség: 24001 Subotica, Trg slobode 1. Postafiók: 62

Telefon: (024) 27-754

Fogadóórak: minden pénteken 17—19

Kéziratokat nem őrünk meg és nem küldünk vissza

Előfizethető közvetlenül vagy a következő folyószámlára:

ÜZENET — Časopis RUKOVET Subotica 66600-678-16

Előfizetési díj belföldön egy évre 100, fél évre 50, egyes szám ára 10,
kettős szám ára 20 dinár; külföldre az összeg kétszerese

A VSZAT oktatás-, tudomány- és művelődési titkárságának
413-59/73 1973. február 20. sz. alatti véleményezése alapján
mentes az általános forgalmi adó alól

Készült a szabadkai Pannónia Grafikai Műintézetben

TARTALOM

VII. ÉVFOLYAM, 5—6. SZAM — 1977. MÁJUS—JÚNIUS

- 299 MILENKO BELJANSKI: Emlékezések és okmányok Titóról
(akciók Zomborban és környékén) — Valihora István fordítása
- 331 DOBOS JANOS: Az antifasiszta ellenállási mozgalom Zentán 1941-ben
- 342 LOJZIJE VOJNIC-HAJDUK: Osztályharcon át a szocialista társadalmi
önigazgatásig Györgyénben — Čobanov Jolán és Megadja Ida for-
dítása
- 347 PATÓ IMRE: Minden nemzetiségű és rangú dolgozóhoz szólt
(a háború előtti Hídról)
- 354 GAL LASZLÓ: Sutjeska (vers)
- 356 LATAK ISTVÁN: Bolmán (vers)
- 357 THURZÓ LAJOS: Ének az új vasútról (vers)
- 360 CSÉPE IMRE: Fények útján (vers)
- 361 FEJES SZILVESZTER: A munkásaktíva — a párt egységének ténye-
zője
- 366 PETAR VUKOV: Tito — Urbán János fordítása (vers)
- 367 MILAN M. MILADINOVIC: Tito az ifjúság marxista képzéséről és
neveléséről — Kovács Nándor fordítása

EMLÉKEZÉSEK ÉS OKMÁNYOK TITÓRÓL AKCIÓK ZOMBORBAN ÉS KÖRNYÉKEN

Tito elvtárs 85. születésnapja és pártvezetői munkásságának negyvenéves jubileuma rendkívüli alkalom arra, hogy tisztelettel szóljunk a történelmi alakról, aki életében legendás hírvé vált.

Az emberiség, kiváltképpen Jugoszlávia nemzetei és nemzetiségei legsúlyosabb megpróbáltatásának óráiban csak ő volt képes arra, hogy a leigázott Európában felismerje az objektív történelmi körülményeket, s hogy azokat áthidalja szubjektív jó tulajdonságaival, sikraszállásával és forradalmi megoldásokkal. Tito a társadalmi viszonyokat megváltoztató történelmi alakká vált, amikor 1941 nyarán felkelésre hívta fel a népet a JKP Központi Bizottságát és Jugoszlávia Népfelszabadító Hadseregét vezetve.

A népfelszabadító háború zombori, valamint környékbeli résztvevőinek és dolgozóinak alkalma nyílt figyelemmel kísérni Tito történelmi szerepét már a megszállás alatt és a fasizmus ellen, a szabadságért folytatott harc idején. Erről szól ez az írás, mellyel Zombor vidékének dolgozói csatlakoznak Tito kettős jubileumának ünnepeéhez.

A JKP zombori körzeti bizottságának nyomdájából 1942 januárjában kikerült egy röpirat. Külön jelentősége, hogy egy olyan adatot közöl, melyről nem történt említés az Északnyugat-Bácskában és Baranyában korábban kiadott publikációkban. Kamenko Gagrčín titkár a röpiratban összefoglalta az európai frontokon uralkodó politikai és hadi helyzetet, s eközben megemlíti: „Tito, a Jugoszláv Kommunista Párt főtitkára és a Jugoszláv Népfelszabadító Hadsereg főparancsnoka: „Addig Titóról csak a Szabad Jugoszlávia Rádióból lehetett tudomást szerezni. Ez a rádió 1941 novemberében kezdte műsorát sugározni Moszkvából.

A röpirat tartalma azt bizonyítja, hogy a zombori pártmunkások jól tájékozódtak a forradalmi eseményekről, s hogy a nagy távolság ellenére, amely Titótól és a JKP Központi Bizottságától elválasztotta őket, nem tévelyegtek, ismerték a párt által megjelölt politikai irányvonalat. Azon túlmenően, amit a jugoszláv népi forradalomról tudtak, a Titóról szóló adatok ékesen bizonyították történelmi jelentőségét, s erőt és ihletet adtak a JKP és a JKISZ tagjainak és a népfelszabadító harc többi zombori résztvevőjének, hogy súlyos helyzetekben is kitartásnak nemes erőfeszítéseikben.

Amikor Kamenko Gagrčín megjelentette a röpiratot, folyamatban volt Bácska e része és Baranya harcosainak és antifasisztáinak sorrendben negyedik letartóztatása. Abban az időben Zomborban 200 elvtársnő és elvtárs ellen folyt vizsgálat, vallatták és kínozták őket a volt katonakórház épületében. A párt azonban ilyen súlyos megpróbáltatások közepette is megtalálta a módját, hogyan adjon életjelt magáról írott szóval. A szabadságharc bácskai—baranyai feltételei közepette ez a forradalmi politikai harc egyik jelentősebb sikerei közé tartozott, s a súlyos, illegális körülmények között is több mint három évig folyt e tevékenység, egészen a felszabadulásig.

A JKP zombori körzeti bizottsága Tito nevének említésekor nem első ízben jelent meg kiadvánnyal a nyilvánosság előtt. Kamenko Gagrčín a jogtudományok távhallgatója azzal volt megbízva, hogy a háborús fel-

tételek közepette gondoskodjon a pártnyomda működéséről, hogy helyben is reagálni lehessen és ne kelljen Újvidékről és Belgrádból várni a kiadványokra, melyeket a JKP Tartományi Bizottsága és a JKP Központi Bizottsága adott ki. Az első nyomtatott pártanyag Zomborban már 1941 májusában megjelent.¹ Foglalkozott a Jugoszláv Királyság összeomlása után létre jött feltételekkel és a német fasiszmussal, melynek hadserege megszállta Európa legnagyobb részét. Hírt közölt a Vörös Hadsereg Moszkvában megtartott május elsejei díszfelvonulásáról, s hogy ez alkalomból beszédet mondott Timosenko marsall. Kamenko Gagrcin, amikor ezt a szöveget a JKISZ-tagoknak olvasta, nem is sejtette, hogy éppen tőle függ a JKP különleges tevékenysége, melynek útján a dolgozók nemcsak tájékozódnak arról, mi történik a megszállt Jugoszláviában és a nagyvilágban, hanem politikai hatást is fognak gyakorolni és fasisztaellenes hangulatot is fognak kelteni, ami rendkívül fontos a népfelkelés terjedésének és sikeres megszervezésének szempontjából. Milyen nagy jelentőségű volt az ilyen jellegű párttevékenység, azt három évvel később lehetett igazán felmérni, amikor a felszabadulás idején a polgárok a szó szoros értelmében özönlöttek a partizánok soraiba. E hangulat és a jelentkezők nagy száma ékesen bizonyítja Marx tézisének helytállóságát, mely szerint „az elmélet anyagi erővé válik, amint úrrá lesz a tömegek felett”.

A JKP zombori körzeti bizottságának nyomdája 1941 júliusában kezdett működni. Az Ivanka és Branko Odobašić Marko Kraljević utcai házában berendezett partizánbázisban volt elhelyezve egészen 1942 novemberéig, amikor elesett megalapítója és számos pártkiadvány szerzője, Kamenko Gagrcin. Bekerítették Budimka és Vera Stefanović házában, a Gundulić utca 7. szám alatti bázisban, s amikor belátta, hogy nem hatolhat át az ellenséges gyűrűn, főbe lőtte magát, miután megsebesített egy rendőrt. Ennek az edzett harcosnak az emlékét őrzi számos röpirat, kiáltvány és más jellegű kiadvány, amelyek nyomtatásáról a párt gondoskodott.

A JKP KB felkelésre és szabadságharcra felszólító, 1941. június 22-i és július 4-i kiáltványait Zomborban megsokszorosították. Nem maradt fenn egyetlen zombori példány sem, azonban nagyon jól emlékszik tartalmukra Ivanka Odobašić, aki nemcsak rejtegette az illegális pártmunkásokat, hanem gépirónójuk is volt és a sokszorosító gépen is dolgozott. Testvérel, Branko Odobašićtal 500 lapot tartalmazó, 30 csomag papírt használt fel a propaganda jellegű politikai anyag nyomtatására! Ennek alapján világosabb képet kaphatunk a propagandaanyag mennyiségéről. Az Odobašić testvérek elmondották, hogy gyakran egész éjszaka dolgoztak, sokszorosították a röpiratokat.

A háború után sok olyan dokumentum előkerült, amely ebben a pártnyomdában készült. Az alábbiakban megjelenésük időrendjében soroljuk fel őket:

1. Röpirat Vujadin Sekulić-Bane kivégzése, valamint több zombori harcosnak a szegedi Csillagbörtönbe való elhurcolása alkalmából. (1941 szeptemberében nyomtatták.)
2. A Moszkvában tartott összsláv találkozó kiáltványa. (1941. szeptember.)
3. A munkásosztály pártja, az osztályharc stratégiája és taktikája. (1941 novemberében Szivácon nyomtatták.)
4. Az 1905-ös orosz forradalom kudarcának okai. (1941 decemberében Szivácon nyomtatták.)

---

1. 1941 júniusában Kucsera Ferenc és Szentgyörgyi István lefordították magyar nyelvre a JKP egyik röpiratát, de 36 év távlatából ma már nehéz megállapítani, melyiket. Közismert azonban, hogy volt magyar nyelvű röpirat is: 1941 decemberében a pécsi köztudló a letartóztatott baranyai harcosok ellen vádat emelve idézi a JKP KB Kiáltványát, amely 1941. június 22-én jelent meg, amikor Németország megtámadta a Szovjetuniót. A kiáltványt magyar nyelven is kinyomtatták. Ismeretes, hogy a zombori Kis Ernő a baranyai pártmunkásoknak 150 magyar nyelvű példányt küldött, s nincs kizárva, hogy a Zomborban lefordított és nyomtatott anyagról van szó. Bácska megszálló parancsnoka, Novákovic Béla tábornok az újvidéki Reggeli Újságban közzétette, hogy tilos a JKP KB 1941. június 22-i kiáltványának terjesztése.

5. A JKISZ Tartományi Bizottságának kiáltványa. (1941 december végén.)

6. A JKP bácskai és baranyai körzeti bizottságának kiáltványa. (1942. január 1.)

7. A JKP TB körlevele. (1942. február 1.)

8. A JKP Vajdasági TB kiáltványa. (1942. április 15.)

9. A JKP nyugat-bácskai és baranyai körzeti bizottságának kiáltványa. (1942. április vagy május eleje.)

10. A JKP zombori helyi bizottságának kiáltványa. (1942. november 1.)

11. Sztálin beszámolója, amelyet 1942. november 6-án terjesztett be Moszkvában az októberi forradalom évfordulójának ünnepségén. (1942 november.)

12. A JKP zombori helyi bizottságának háborús-politikai közlönye, a Vesnik. (1942. november 10.)

A fentiek Zomborban nyomtatott pártdokumentumok. Ivanka és Branko Odošić szerint Kamenko Gagrčín elesteig legalább húszféle röpiratot és kiáltványt nyomtattak. A közölt lista szerint 12 maradt fenn belőlük.²

Minden dokumentum a népfelszabadító harcról szól, abban az esetben is, ha a témája helyi jellegű, s akkor is, ha jugoszláv vagy európai vonatkozású adatokat dolgoz fel. Lehetetlen ezúttal bemutatni minden megőrzött dokumentumot, azonban érdemes 35—36 év távlatából kiemelni legalább egyes részeit. Némelyik nagyon hosszú, 2—3, sőt 8 gépelt oldalt tesz ki, ami megírása és nyomtatása idején rendkívül nehéz feladat elé állította elkészítőit, annál is inkább, mert feszült légkörben, illegális feltételek között nyomtatták.

Az 1941 szeptemberében nyomtatott röpiratban, amely Vujadin Sekulić-Bane 1941. augusztus 14-i kivégzése kapcsán jelent meg, ez olvasható: „Fiatal elvtársak és elvtársnők! A vérengző fasiszta fenevadak bitófával és puskatussal akarják elfojtani az olthatatlan szabadságszomjat és a gondtalan fiatal években folyó munka iránti vágyat. Puskatussal és bitófával akarják megőrizni fosztogató és vérengző rendszerüket. Ez azonban nem sikerül nekik! Nem fog sikerülni azért, mert te — ifjúság — tudatában vagy kötelességednek. Európa minden országában élő elvtársaidal együtt elfoglalod helyed az első hadirendekben Jugoszlávia Kommunista Ifjúsági Szövetségének soraiba tömörülve, a zászló alatt, amely Jugoszlávia hős kommunista pártja hordoz.” A röpirat az alábbi jelszavakkal fejeződik be: „Halál az elnyomókra! Halál az árulókra és a kémekre! Dicsőség a hősi halált halt Bane elvtársnak! Éljenek a népi harcosok — a partizánok!”

Ez az utóbbi jelszó azt bizonyítja, hogy Zomborban már akkor, 1941 szeptemberében hallottunk a partizánokról. A többi felkelő vidékeken ez nem volt ismeretlen fogalom, azonban a megszállás alatt levő Bácskában és Baranyában az említésük sokkal többet jelentett egyszerű jelszónál. Ennek magyarázata abban rejlik, hogy e két vidék el volt szigetelve Jugoszlávia többi részétől. A partizánokról a hírekből, valamint a népi forradalom pusztá tényéből szereztek tudomást. A forradalom a bácskai és baranyai feltételek között ugyanolyan vagy hasonló, de a körülményektől függően különbözik is a Jugoszlávia más vidékein végbemenőktől.

Ezek egyike például azon három Duna menti bácskai járás lakosságának összetétele, melyek területén a JKP zombori körzeti bizottsága tevékenykedett. Az 1931-es összeírás szerint azokban 79 308 német, 34 181 szerb, 31 434 magyar, 15 700 horvát, 1000 szlovák és 1680 más nemzetiségű lakos élt. Ez utóbbiak között a legtöbb zsidó, cigány és orosz fehérgárdista volt. A vegyes nemzetiségi összetétel igen nagy kihatással volt a harci tevékenységre, különösképpen, ha tudjuk, hogy a Bácskában élő németek 92 százaléka a Kulturbund tagja volt. A németek ezzel adták

2. Mind a 12 anyag teljes egészében megjelent a *Zombor és környéke népfelszabadító harcának krónikája 1941—1945* című, szerbhorvát nyelvű kiadványban (Prosveta, Zombor, 1969).

tanújelét annak, hogy maradéktalanul támogatják a nemzetiszocializmust, a német fasizmust és Hitlert. A megszállás idején a bácskai németek összesen 250 000 főt számláltak, s az SS és egyéb német egységekbe összesen 47 000 személyt toboroztak, vagyis 7 zászlóaljjal gyarapították a német haderő állományát.

A Jugoszláv Királyság összeomlása megrázkódtatást idézett elő magyarok, horvátok, németek és zsidók politikai és nemzeti érületében. A szerbek, horvátok és a zsidók saját sorsukkal voltak elfoglalva, míg a magyarok egyrészt örvendtek Jugoszlávia összeomlásának, ami felett valóban nem volt okuk sajnálkozásra, másrészt pedig fenntartással fogadták azokat az intézkedéseket, amelyek a magyar honvédek bevonulását követték. A fasizálódott magyar burzsoázia ok nélkül büntényeket követett el, Bácskában és baranyában. A zombori körzetben például 1941 áprilisában és májusában ok nélkül megölték 199 szerb, horvát, magyar és zsidó nemzetiségű személyt, továbbá több ezer személyt letartóztattak a megszállás első napjaiban.³ 1941 derekán a barcsáni és a sárvári gyűjtőtáborokba internáltak csaknem 1500 rastinaci és sáripusztai lakost, s ugyanilyen sorsra jutott a baranyai Novo Nevesinje, Uglješa és Svajcarnica helység sok lakója.

A Jugoszláv Kommunista Pártnak köszönhető, hogy a magyarság tömegeiben is politikai téren polarizálódás ment végbe, egyrészt a helybeli magyar lakosság, másrészt a Magyarországról áthelyezett tisztviselők, katonatisztek, rendőrök és csendőrök között. Ez utóbbiakat a bácskai és baranyai magyarok gúnyosan „ejtőernyősöknek” hívták, azok pedig a helybeliektől provokatív módon azt kérdezték:

— Mi az, talán ti is Titót várjátok?

A JKP zombori és környékbeli tagjai között sok magyar volt, ami hatást gyakorolt honfitársaik hangulatára és hazafias hovatartozására. A JKP és a népfelszabadító mozgalom tagja volt sok magyar 1941-től. Erről a vidékről és szélesebb területről is a magyarok ezrei özönlöttek a partizánegységekbe, s azok soraiba több száz magyar állampolgár is belépett, ily módon harcolva hazájának felszabadításáért.

A másik zombori dokumentum a Moszkvában 1941-ben megtartott összsláv találkozó kiáltványa. A nemzetközi jelentőségű nagy politikai manifesztációról kiadott kiáltvány egyedülálló dokumentum Jugoszláviában. Az akkor Moszkvában tartózkodó jugoszlávok közül a kiáltványt aláírta Đuro Salaj, Ivan Regent, Radule Sti..., (a dokumentumon olvashatatlan ez a rész) és Dimitrij Vlahov. Aláírói felhívással fordultak a oroszokhoz, ukránokhoz, fehéroroszekhoz, csehekhez, lengyelekhez, a kárpát-ukrajnaiakhoz, szerbekhez, horvátokhoz, szlovénekhez, macedónokhoz, bolgárokhoz és crnagoraiakhoz, hogy kíméletlen harcot folytassanak a német és az olasz fasizmus ellen, kiemelve, hogy „velünk van a Szovjetunió és annak Vörös Hadserege”.

A két következő zombori dokumentumot a JKP és rokonszenvezői eszmei-politikai képzésére szánták.

A JKISZ Tartományi Bizottsága kiáltványának kinyomtatása annak köszönhető, hogy Kamenko Gagrcin tagja volt a népi forradalom e vezetőségének is. A hosszabb tartalmú dokumentum a megszállt Bácska fiataljaihoz szól. *A Bácska minden nemzetének fiatal nemzedéke* című bekezdésben szó szerint ez állt: „Immár kilenc hónapja uralkodnak Bácskában a nagy magyar urak, grófok és bárók, azonban nem jött el a beígért jólét még a magyarok számára sem, még kevésbé a többiek számára... Számodra, magyar ifjúság, ez a felismerés még súlyosabb, mert a terror és az éhség téged is sújt. A régi Jugoszlávia idején a magyar urak jólétet ígértek nektek, ha Bácska visszajut Magyarország kötelékébe. Ma Bácska Magyarországhoz »tartozik«, de hol a jólét? Nincs és nem is lesz! Nem lesz, mert Magyarország és az ötödik hadoszlopos jugoszláv

3. Dr. Deák Leo, aki a háború idején Bács-Bodrog vármegye és a közigazgatás első számú embere volt, kijelentette, hogy az 1941 áprilisában Zomborban folyt „harckok” alkalmával a honvédek egyetlen megölt személynél sem találtak fegyvert, amelyből rájuk lőhetett volna valaki.

urak csak a maguk gazdagodásával törődnek és kiéheztetik Bácskát. A várt jólét helyett, magyar ifjúság, harcot kell hirdetned a jólétért: a te jóléted a két kezed gyümölcse legyen! Nem nézheted ölbe tett kézzel a fosztogatást és a bűntetteket, amelyeket a megszálló magyar urak elkövetnek, véres ábrázatukat nemzedet neve mögé rejtve.”

Jóllehet a Jugoszláv Kommunista Párt a népfelkelést megszervezve nem hangsúlyozta ki a szabadságharc osztályjellegét, a történelem idővel napirendre tűzte ezt a kérdést is. A Jugoszláv Kommunista Ifjúsági Szövetség Tartományi Bizottságának fent idézett kiáltványa ezt leplezetlenül hangsúlyozza. Ez érthető és indokolt volt, tekintettel arra, hogy a csetnikek, usztrasák, Nedić és Ljotić hívei, a domobranok, a ballisták, a horthysták és mások együttműködtek a megszálló katonai és politikai hatóságokkal, a kapitalizmus és a burzsoázia osztályhelyzetét védve áru-lóvá váltak. A párt alapvető álláspontja az volt, hogy maga köré kell gyűjtenie minden antifasiszta érzelmű személyt. Kamenko Gagrčin éppen ezért ezt a dokumentumot a következőkkel fejezte be:

„Szerbek, magyarok, németek, bunyevácok, szlovákok, ruszinok és sokacok — munkások, parasztok, értelmiségiek — katolikusok, pravoszlávok, demokraták, szocialisták és kommunisták, Jugoszlávia Kommunista Ifjúsági Szövetsége felhívást intéz hozzátok, hogy lépjeteek egyenrangú együttműködésre népeink felszabadításáért! A JKISZ szavatolja nemzeti politikai és eszmei hovatartozásotok szabadságát.” A szöveg végén nyolc háborús jelszó következik, a többi között: „Halál a fasiszmusra — szabadság a népnek! Halál a megszállókra és szolgálókra! Eljen a hős Vörös Hadsereg győzelme! Eljen Vajdaság ifjúságának harci egysége! Eljen Jugoszlávia hős kommunista pártja!”

E mű terjedelme nem teszi lehetővé, hogy minden dokumentummal részletesebben foglalkozhassunk. Mindegyikben van valami új, mozgósító, forradalmi. Az elemzések kétségkívül azt bizonyítják, hogy a Jugoszláv Kommunista Párt nem vetette magát valamilyen fejtelten felkelésbe, hanem éppen ellenkezőleg, a párt eszmeileg-politikailag napról napra egyre jobban izmosodott a felkelő tömegben. Ez elsősorban a népi forradalom reális koncepciójának köszönhető, másodsorban pedig annak, hogy a kommunisták tettekkel bizonyítva, hősiiesen harcolva szereztek tekintélyt és elnyerték a többi harcos bizalmát, tekintet nélkül azok nemzetiségi hovatartozására, foglalkozására és vallására. Jugoszlávia nemzeti és nemzetiségi érdekeinek megfelelően tevékenykedve, négy évig küzdve a hazai és az idegen burzsoázia ellen, a pártnak egyúttal forradalmi módon kellett megoldást találnia a szabadságharc osztályjellegű kibontakozására is. A fasiszmus elleni harc folyamán átszőtték egymást a nemzeti felszabadító és az osztályjelleg, ami megnehezítette ugyan a JKP helyzetét, de nem jelentett áthidalhatatlan problémát.

Zomborban 1942. február 1-én megjelent a JKP Vajdasági Tartományi Bizottságának körlevele, melyet Ujvidéken fogalmazott meg Svetozár Marković-Toza szervező titkár és Đorđe Zličić, valamint Danilo Grujić. Ismertette a tagsággal, hogy mire kell fordítani a legnagyobb figyelmet:

a) Fő erősségünk a munkásosztály és a földmunkások.

b) Mellettük fő támaszunk az ifjúság, amely áldozatkészen megtesz mindent a dolgozók haladó és boldog jövőjének kiharcolásáért és biztosításáért.

v) Erősségünk minden más dolgozó, akit közvetlen vagy közvetve kizsákmányol a burzsoázia és annak bérencei és

g) végül is erősségünket képezi a dolgozó értelmiség, amely torkig van a reakciós és népellenes burzsoázia kiszolgálásával és amelyik öszintén óhajtja, hogy a tudomány és a kultúra szabadon fejlődjön a nép jólétének szolgálatában.

A több hónapos szabadságharc és a gyakorlat éppen azokat a vezető forradalmi erőket helyezte előtérbe, amelyek a nagy és általános folyamatok részét képezték, s amelyek abból az elképzelésből indultak ki, hogy az ország felszabadításakor néphatalmat kell létrehozni. Ennek sem-

mi köze sem lesz a régi, háború előtti rendszerhez, amely a megszállás alatt kompromittálta magát a nemzeti és osztályellenséggel együttműködve.

A JKP Tartományi Bizottságának körlevele számos feladatot tűzött a tagság elé, a kimondottan politikai-szervezési természetűektől kezdve a népi forradalom irányvonalának megjelölésén keresztül egészen addig, hogy mi a teendő a felszabadulás pillanatában, s hogy mit kell tenni a társadalom további szocializálódása érdekében. Utasítást adott arra is, hogy el kell készíteni azok listáját, akik 30 holdnál több földdel rendelkeznek, mennyi ebből a községi, egyházi, a bankárké, gyárosoké, kereskedőké, továbbá hogy a helységben hány föld nélküli család van és mennyi rendelkezik elégtelen földterülettel stb.

A *Mi erőink* című szakaszban utasítást ad a népi forradalom fegyveres formájának vezetésére: „A partizánosztagoknak elsősorban saját felfegyverzésükről kell gondoskodniuk”, továbbá azzal a kérdéssel is foglalkozik, milyen kilátások vannak új tizedek megalakítására.

A JKP TB számít a hatalomátvételre, s ezzel kapcsolatban a körlevelben utasítást ad, mi mindent kell tenni a szakemberek alkalmazása terén: „Szükségünk lesz különböző szakemberekre a gazdaság és a közigazgatás minden ágazatában”, például orvosokra, gyógyszerészekre, sofőrökre, postai és vasúti alkalmazottakra, villanyszerelőkre, gépészekre, munkásokra, technikusokra, mérnökökre, hajósokra, pénzügyi szakértőkre, kereskedelmi és gyáripari alkalmazottakra, a szövetkezetek megszervezésére alkalmas dolgozókra stb. Utasítást ad, hogy „a velünk rokonszenvezőkkel azonnal tárgyalni kell és képesítésüknek megfelelő konkrét munkát kell rájuk bízni. Ez semmi esetre sem jelenti azt, hogy ezeket az embereket nem vonjuk be a partizánszakaszokba is... össze kell állítani a szakkáderek listáját és fel kell tüntetni számukat”.

Különféle forrásokból sikerült értesüléseket szerezni a Jugoszlávia-szerte folyó harcokról, ami nemcsak a tájékozottság, hanem az emberek politikai állásfoglalásának kialakulása szempontjából is hasznos volt. Hallgatottak voltak a Szabad Jugoszlávia Rádió Londonból, Moszkvából és más szövetséges államokból sugárzott műsorai, s ennek tudatában a megszálló hatóságok 1942 kezdetén Zomborban (és egész Bácskában is) a lakosság nagy részétől elkobozták a rádiókészüléket. Ilyen körülmények közepette hogyan lehetett a propagandaanyagokhoz szükséges adatokhoz jutni? 1941 tavaszán a híreket figyelemmel kísérte és feljegyezte Nikola Cvrkušić és Đura Maširević egyetemi hallgató, majd ezzel később Speidl Vilmos mérnök és felesége, Mancsi foglalkoztak. A házastársak a népi forradalom rendkívül aktív tagjai voltak és egyebek között feladatuk volt a rádióműsorok hallgatása. Ennek a tevékenységnek véget vetettek az 1942 novemberében történt letartóztatások.

1942. november 10-én a zombori pártnyomdából kikerült a JKP helyi bizottsága *Vesnik* című katonai-politikai közlönye, amelyet ugyancsak Kamenko Gagrčín rendezett sajtó alá. Ez a dokumentum a legapróbb részletekig bemutatja a népfelszabadító harc erősdését. A *Partizánháború Jugoszláviában* című bekezdésben közli: „Kudarcba fulladt az olasz megszállók, Draža Mihajlović csetnikeinek és Pavelić usztasáinak dalmáciai offenzívája. Az ellenség nem foglalta vissza a felszabadított területet, és a partizánereket sem tudta megsemmisíteni. Most a partizánok ellentámadásba lendültek, ostromolják Grahovót, amelyet az olaszok kétségbeesetten védenek. Itt sok csetnik esett fogságba, s szerintük a partizánok ágyútüzében elesett vagy megsebesült mintegy 1000 olasz katona... A likai partizánok elfoglalták a 12000 lakosú Bihacot, s ennek nagy jelentősége van a Likáért folyó további harcokban. Az olasz tüzérezred, amelyet nemrég bekerítettek a likai partizánbrigádok, most teljesen megsemmisült, elesett több mint 1200 olasz tiszt és katona és ugyanannyi fogságba esett. A partizánok 33 nehéz és 60 könnyű gépfegyvert, ezer aknát, 600 ágyúgolyót, csaknem egymillió töltényt, 300 felnyergelt lovat zsákmányoltak és 120-at megöltek. Megsemmisítettek két tankot és egyet zsákmányoltak. A likai partizánok meglepetésszerűen behatoltak az olasz csapatok főparancsnokságára, megöltek több tiz tisztet, súlyosan megsebe-

sítették Marsu tábornokot és fontos dokumentumok jutottak kezükre. A kilencedik likai partizanbrigád teljesen megsemmisített egy csetnik ezredet Gajic vajdával együtt... A horvát partizánosztagek főparancsnoksága jelentést tett közzé az utóbbi három hét alatt folytatott harcokról. A kilencedik horvát partizanbrigád elfoglalta Baršune és a Gospić melletti Voćni Loz helységeket. Kemény harcok folynak Kruškovacnál, s a partizánok elfoglalták Glinat, amelyet az ellenségnek sikerült visszafoglalnia. Ogulinnál 2 és fél kilométernyi vasúti pályát, valamint egy vasúti hidat leromboltak. Megsemmisítettek egy katonai szerelvényt is. A második és a negyedik horvát partizanbrigád elfoglalta Tušilovićot, foglyul ejtett 322 olasz katonát, öt tisztet, 60 usztasát és negyven csendőrt, zsákmányul ejtett 13 könnyű és 4 nehézgépfegyvert, 2 ágyút, 70 ágyúgolyót, egy aknavetőt, 40 aknát, 350 puskát, 30 000 töltényt... A szlavóniai partizánosztagek elfoglalták a Grubiša poljei Gradić helységeket, s foglyul ejtettek 320 katonát, 4 tisztet, 11 csendőrt, ugyanakkor 4 géppuskát, 145 puskát és 6000 történyt zsákmányoltak. Lerombolták a Bobička bányát, valamint a daruvar—viroviticei vasútvonalat... A horvát partizánok által folytatott háromheti harcokban megöltek összesen 1555 ellenséges katonát és tisztet, usztasát és csetniket. Megsebesítettek 550 és foglyul ejtettek 1400 ellenséges katonát. A partizánok harca véget vet Jugoszlávia e vidékein a megszállók és bérenceik által végzett fosztogatásnak és terrornak. A harc sokban hozzájárul a fasizmus feletti győzelemhez. Ez a győzelem nagyon közel van! Ezért Jugoszlávia minden nemzetének tagjai bátran lépjenek be a partizánalakulatokba, támogassátok a megszállók és szolgáik, a népárulói elleni harcot! Éljen Jugoszlávia hős népfelszabadító önkéntes hadserege!”

A Vesnikben sok adat látott napvilágot a keleti fronton, különösen a Sztálingrádnál és az Egyiptomban folyó harcokról, az amerikaiak észak-afrikai partraszállásáról, továbbá bemutatta a Lengyelországban, Görögországban, Luxemburgban, Belgiumban, Franciaországban és Ausztriában folyó harcokat és ellenállási mozgalmat. A sztálingrádi csatát ismertette a Vesnik jelenti: „Már több mint 100 napja folyik a harc. Negyven nappal ezelőtt Hitler kijelentette, hogy Sztálingrád elesett. Sztálingrád azonban nem esett el és soha nem is fog. A Szovjetunió és a szabadságszerető világ számára a fasizmussal szembeni ellenállás, az erő, a hősiesség és a legyőzhetetlen Vörös Hadsereg dicsőségének jelképévé vált. Sztálingrád hősie harca csodálatba ejti az egész világot és új erőt önt a fasizmus ellen küzdő harcosokba, hogy folytassák és fokozzák a népfelszabadító harcot.”

A Vesnik cikke a következő szavakkal fejeződik be: „Hallgassátok a Szabad Jugoszlávia partizan rádióállomást 7.30 és 8.30 órakor a 41, 13.05 órakor a 25 és 19.35 órakor a 41 méteres hullámhosszon. Terjeszték az igazság hangját!”

Az erősödő partizánerekre rátámadtak a megszállóval együttműködő csetnikek és usztasák, annak a jugoszláv burzsoáziának a katonai és politikai képviselői, amely attól sem riadt vissza, hogy „katonasága” a német és olasz egységekkel együtt harcoljon saját népe ellen. Annak ellenére, hogy a JKP a felkelés kezdetétől igyekezett kerülni az összeütközést, különösképpen azt, hogy testvér- és polgárháború törjön ki, az mégis bekövetkezett, mégpedig azért, mert a jugoszláv burzsoázia vissza akarta hódítani a hatalmat és meg akarta őrizni osztályhelyzetét. Tudta, hogy a Tito és a JKP vezette partizánerek felemelkedése végül is azon erők győzelméhez vezet, amelyek nemcsak az ország felszabadítására töreksenek, hanem arra is, hogy a felszabadulás más módon legyen, mint ahogyan azt az emigráns jugoszláv kormány elképzeli. Ezért csaknem két évig folyt a fáradhatatlan ámtítás a nyugati rádióállomások hullámhosszain, Draža Mihajlovićot népszerűsítették s a csetnikeknek tulajdonították a partizánok által kivívott győzelmeket. A partizánokról viszont hallgattak, mert így diktálta a nyugati szövetségesek osztályérdeke. Csak 1943 vége felé mondta ki az igazságot a Londoni Rádió, amikor már nyugodtan mindenki előtt világossá vált, hogy a jugoszláv burzsoázia többé semmit sem tud tenni Draža Mihajlovićot védelmezve, noha az addig nagy arányú anyagi támogatást élvezett.

A Vesnik megjelenése után két héttel elesett Kamenko Gagrčin. 1938-ban lett a haladó zombori ifjúsági mozgalom tagja, s 1939-ben felvették a JKISZ szervezetébe, majd 1940-ben a JKP-be, s ugyanakkor megválasztották a JKP körzeti bizottságának tagjává is. A népfelkelés szervezője, s 1941 augusztusától a JKP körzeti bizottságának politikai titkára.

A pártnyomda munkájával egyidejűleg 1941 kotóberéig Újvidékről nagy mennyiségű propagandaanyag érkezett Zomborba, a JKP Tartományi Bizottságának 1941. június 3-án kiadott Kiáltványától kezdve, a sokszorosítón készült Hírekig, Közlönyökig, amelyekhez Zagorka Pušin, Milanka Šljukić, Stevan Sečujski és mások hoztak. Egy alkalommal Milanka Šljukić „elpanaszolta” Kis Ernőnek és Kamenko Gagrčinnak, nem is tudta, hogy ilyen nehéz a papír. Az általa hozott zsákbán ugyanis nagyon sok anyag volt.

A körzeti pártnyomda megalakításával Zomborban sokat tettek a politikai munka fejlesztéséért, s növekedett a JKP és a népfelzabardító mozgalom hatása, mivel a helyi erők azonnal reagáltak az országban történetekkel kapcsolatban, s nem kényszerültek arra hogy minden esetben a felsőbb pártszervek kiadói tevékenységére támaszkodjanak.

Nehéz érzékeltetni, hogy a röpiratok és a kiadványok milyen mértékben töltötték be forradalmi küldetésüket, a politikai eszköz szerepét az illegális harc feltételei között. Erre a kérdésre a legjobb felelet a következő adat: 1941 novemberében és decemberében Kamenko Gagrčin Szivácon tartózkodott és ott nyomtatta a pártanyagot. Az egyik kiadást a lakosságának szánták, s egy éjszaka 500 vagy 1000 darabot bedobtak a házak udvarába. Ebből az impozáns mennyiségből a lakosság mindössze egyet adott át a csendőrségnek!

Az írott szó terjesztésével a JKP Zomborban és környékén a népi forradalom sok feladatainak egyikét teljesítette. Ez a politikai szempontból rendkívül fontos tevékenység nagyon veszélyes volt. A harcosok százait tartóztatták le, a rendőrségi vizsgálat alkalmával kegyetlenül kínozták, majd bebörtönözték őket és több tíz életét vesztette. A forradalmi tárgyú szövegek írása, a röpiratok nyomtatása és terjesztése komoly és felelősségteljes munka volt, jóllehet néhány beavatatlan személy lebecsüli az áldozatokat és annak a népfelzabardító harcnak a jelentőségét, amely különleges feltételek között folyt a fel nem szabadított területen, ott, ahol nem voltak partizánegységek, amelyekhez a megfelelő pillanatban csatlakozni lehetett volna, ha fennállt az üdöztetés veszélye. Megnehezítette a tevékenységet az is, hogy nem lehetett nagy számú illegális pártmunkásra támaszkodni.

A JKP klasszikus politikai munkája és a partizánerek harci tevékenysége a népi forradalom dialektikus egységét képezték, de meghatározott különbség is volt közöttük, ugyanis a megszállt területen folytatott politikai tevékenység hatását nem lehetett azonnal felmérni. Nem lehetett megállapítani, milyen hatást gyakorolt például a párt propagandaanyagának olvasása és a tartalma által kiváltott gondolkodás, mert a folyamat a legmélyebb illegalitásban ment végbe, amikor Zomborban még csak gondolni sem lehetett nagyobb számú személy összejövetelére egyazon helyen. Bizonyos időnek el kellett múlnia ahhoz, hogy fel lehessen mérni, milyen hatást váltott ki a párt munkája, amelyet az üldöztetés idején végeztek, s amelyért sokszor az életet kellett feláldozni. Sokan életüket vesztették a partizánegységekben, a harcokban, ahol ugyan csak nagy áldozatokat kellett hozni. A két forradalmi tevékenység között azonban az a különbség, hogy a partizánok még a harc folyamán áttekintést nyertek arról, meddig jutottak, melyik helységet vagy vidéket szabadították fel, hány ellenséges katonát vetettek ki a sorból, mekkora hadizsákmányt ejtettek. Közvetlen közelből lehetett szemlélni, hogyan repülnek a levegőbe a vonatok, vasúti vágányok és hidak. Az ilyesmi nagyobb magabiztosságot és lelkesedést váltott ki, ami rendkívüli mértékben fokozta a hősiesség megnyilvánulását. A tapasztalatokból a helyszínen le lehetett szűrni a tanulságot és a továbbiakhoz szükséges útmutatást.

A JKP Központi Bizottsága — Titóval az élen — a felkelés első puskaelövésétől kezdve tudatában volt a helyzetnek és ugyanolyan figyelmeztetést szentelt a népi forradalom mindkét formájának. A párt kádereit oly módon osztották be, hogy semmi se legyen a véletlenre bízva, ne hogy ilyesmi megnehezítse a szabadságharc sikeres kibontakozását. A beosztás szerint kellett a partizánegységekhez csatlakozni, vagy a megszállt területen, a városokban és a falvakban maradni, ahonnan a harcosok tízezreit irányították a partizánok közé. Ők ily módon helységeikben léptek be a partizánok soraiba, vagy bevárták azok érkezését.

Tekintet nélkül arra, hogy a JKP politikai tevékenységének különböző formája és tartalma volt a partizánosztagokban, — brigádokban és zászlóaljokban, illetve az illegális feltételek között, a munkát mindenütt a népi forradalom egyik vezető központjából irányították, s időzített aktivizálása miatt nem értékelték eltérő módon, hanem egyforma jelentőséget tulajdonítottak neki annál az egyszerű oknál fogva, hogy egyik nem létezhetett a másik nélkül, hanem egymást kiegészítették, átszőtték és gazdagították, amit megerősítettek a történelmi jelentőségű vállalkozások és eredmények. A népi forradalomnak a vajdasági, illetve a bácskai feltételek közötti kibontakozása céljából indokolt volt a JKP egyes tagjait a terepen hagyni, hogy innen a partizánokhoz irányítsák a harcosokat. Ilyen forradalmi beosztást kaptak Zomborban, Szivácson, Sztapáron és Bácska, Baranya más helységeiben.

Tito neve a zomboriak tudatában nemcsak az 1942 januárjában terjesztett dokumentumban, abban a röpiratban említett adatként szerepel, amelyben megemlíti nevét és katonai, valamint politikai megbízatását. Addig csak hallották, vagy itt-ott kiejtették nevét, később azonban egyre gyakrabban emlegetik. Tito ily módon történő bemutatása azt bizonyítja, hogy Északnyugat-Bácska és Baranya kommunistái a politikai irányvonalat követték és magukat Tito harcóstársainak tartották. Nem tévelyegtek a tájékozatlanság útján, tekintet nélkül arra, hogy elviselhetetlen feltételek között éltek és tevékenykedtek. Amikor az említett dokumentum napvilágot látott Zomborban, Szivácson, Sztapáron, Telecskán, Bácsmonostoron és Bezdánban, nagyban folytak a több hónapja tartó letartóztatások, kínzások, a harcosok elítélése és meggyilkolása. Egyidejűleg kétszázan kerültek börtönbe. A párt illegalitásban levő tagjainak száma néhányra csökkent. Ennek ellenére mégis megtalálta módját, hogy hallassa szavát! Ez az, „ami” a kommunistákat kitartásra kötelezte a harcban. Eppen erről a jelenségről és a feladatok végrehajtásához való ilyen hozzáállásról szövelt Tito valamivel később, amikor 1943. január 16-án levelet intézett Szerémség, Bácska és Bánát kommunistáihoz.

A zomboriak jelképesen 1942 augusztusában kerültek kapcsolatba Titóval. A JKP Tartományi Bizottságának újvidéki nyomdájából megérkezett tíz példány Proleter, a JKP PB sajtószerve és az Istina című tartományi közlöny. A zombori pártmunkások számára, akik akkor mindössze heten voltak, és a mintegy tíz JKISZ-tag számára ezek a sajtótermékek rendkívül hasznosak voltak.

A Proleter az 1942. március—áprilisi kettős szám volt. *Ki a tényleges jóbarát és ki a nép ellensége* című vezércikkét Tito elvtárs írta. Áttekintést adott a jugoszláv népfel szabadító harc kibontakozásáról, leleplezte a csetnikek, usztasák és a megszállók más csatlósainak árulását. Tartalma a zombori, a sziváci és szilbereki kommunisták számára, akikhez a Proleter és az Istina eljutott, megbízható utasításként szolgált a további politikai munkához.

Senki sem tudja, hogyan jutott Boszniából Bácskába és Zomborba a Proleter, hiszen azóta 35 év telt el. Elmondható azonban, hogy útja szerves része annak a partizán- és párttevékenységnek, mellyel sikerült biztosítani az anyag körforgását nagy távolságokon is. Tito a vezércikk írásakor valószínűleg Fočán tartózkodott, ahol abban az időben alakította meg az új partizánbrigádokat, hogy azokkal 1942 júniusában feltartóztathatatlan rohamra induljon Nyugat- és Közép-Bosznia felé, lerombolva a sarajevó—konjic—mosztári vasútvonalat.

Egy ilyen talány — hogyan jutott el a Proleter Bácskába, s hogyan sokszorosították Újvidéken — felkelti az érdeklődést az iránt, hogyan folyt ez a tevékenység. A példa arról tanúskodik, milyen sokrétű formákban bővelkedett a népi forradalom. A partizánösvények nem kerültek be a történelembe, azonban azok titkos voltának köszönhetik győzedelmes útjukat a partizánbrigádok.

Svetozar Marković-Toza, a Tartományi Pártbizottság titkára 1942. július 26-án levélben értesítette a JKP körzeti bizottságát arról, hogy úton van a Proleter és az Istina néhány példánya. A többi között ezt írta: „Közismert okokból megszakadtak a kapcsolatok, remélem azonban, hogy megtalálnak benneteket ezek az elvtársak. Legkésőbb tíz napon belül — hacsak nem történik valami előre nem látott esemény — megkapjátok a legújabb anyagot, a Proletert, az Istinát, és a JKP KB Kiáltványát, valamivel később pedig a Slobodna Vojvodina érkezik.⁴ Okvetlen állandó kapcsolatot kell teremtenünk külön az anyag és külön a Tartományi Bizottság fontos ügyei számára. Nektek csak azt a helyet kell biztosítanotok, ahol a futár átadja az anyagot. A közvetlen kapcsolathoz szükséges címet valamivel később fogom eljuttatni. Az első küldeményt »e ház« útján kapjátok meg. Hallgadjátok a rádiót, s ismeritek a helyzetet. A belső fronton a leglényegesebb Dražo árulása és csetnik bandái és hívei elleni harc.”

A levél ezután utasítással szolgál, hogyan kell tömegesíteni és megszilárdítani a JKP és a JKISZ szervezetét, valamint a népfelzabardító mozgalmat. Szó van benne a népfelzabardító bizottságok, a néphatalom képviselőinek megalakításáról is, valamint a diverzáns csoportokról és hogy azok hogyan hajtsák végre az akciókat. Azonnal hozzá kell látni a búza gyűjtögetéséhez, a telefonpóznák ledöntéséhez, a vízvezetékek megsemmisítéséhez, a raktárak, vagonok, állomások felgyújtásához, a vonatok kisiklásához stb.

„A csoportok felfegyverzése és fegyvertartalékok létesítése érdekében meg kell ölni a csendőroket, rendőr- és katonatiszteket, az ügynököket, kémeket és hasonlókat. Eközben nem szabad szem elől téveszteni, hogy az ellenségnek harci tapasztalatai vannak. Órizni kell az embereket, hogy ne kerüljenek redőrkézre, s ha valakit letartóztatnak, tegyetek meg mindent annak érdekében, hogy ne göngyölítsék fel a szervezetet. KONSPIRACIO. Pénzt, ha van, küldjete! (...) A partizánérok most már 300 000 főt számlálnak. Szerémségben négy zászlóját harcol. A létszám felüli emberek — jóllehet ilyeneknek nem szabad lenni — átmehetnek a partizánokhoz egy kíséreléssel, amelyet én írok a szerémségi partizánparancsnokság politikai biztosának. Küldjete részletes jelentést! Melegen üdvözlö benneteket T!”

A futár megérkezett Zomborba a levéllel és a Proleter, valamint az Istina csomagjával, de nem 10 nap múlva, ahogyan azt Svetozar Marković-Toza jelentette. Egészen augusztus végén osztották szét és juttatták el az anyagot a JKP tagjainak. Ez azt jelenti, hogy az illegális munkában mindig van valami előre nem látott dolog, amelyről Toza is beszélt. Megemlítette, hogy Zomborban két kapcsolatot kell kialakítani. A Proleter, illetve az egész anyagot Branka Odobašić házában vették át Schwind Krisztina ifjúsági aktivistától. E kapcsolati útján érkezett meg a levél is július 26-án. Minden valószínűség szerint motorkerékpáron hozta Tomica Medurić, a Szenttamás melletti Turiján lakó fiatal, akinek helységében abban az időben tartózkodott Toza a bácskai és vajdasági pártmunkások egy csoportjával. Turiján körülbelül abban az időben a JKP körzeti tanácskozása folyt.

Ki képezte a másik zombori kapcsolatot?

Flossberger József késélesítő, akinek műhelye a Párizsi utca 2. szám alatt volt. Nála váltották a párt postáját a JKP TB és a JKP zombori körzeti bizottságának futárjai. Flossberger Józsefet 1942. november 20-án

4. A JKP TB újvidéki nyomdájában befejeződött a Slobodna Vojvodina első számának nyomtatása. Hét-nyolc nagy csomag volt előkészítve a szállításra, azonban a rendőrség a bázis nyomára jutott és 1942. november 19-én lefoglalta a lapot.

letartóztatták. A rendőrségi vizsgálat idején Zomborban és az újvidéki Armijában szörnyű kínzásnak vetették alá és 1942. december 15-én megölték. A több hetes kínzás következtében 50 kilogrammot veszített súlyából. Annyira lesoványodott, hogy amikor a hatóság Zomborban átadta holttestét családjának, a kihívatot dr. Ervin Tibor felkiáltott: „Hiszen ez nem a Floszi!” Az orvos ugyanis megtermett embernek ismerte, a korporsóban viszont csontvázvá soványodva látta viszont.

Svetozar Marković-Toza utasításához híven Zomborban hozzáálltak a népfelzabadító bizottság megalakításához, s ilyen értelmű politikai megbízást kapott Gliša Rakić bíró és Ivan Matarić banktisztviselő. Gliša Rakićyal megbeszélést tartott Kamenko Gagrčin a Stevo Sečujski helybeli lakos Vilina (ma Partizán) utcai házában berendezett bázisban. A népfelzabadító bizottság összetételét elfogadták, azonban az akció megrekedt Kamenko Gagrčin eleste és a letartóztatások miatt.

Zomborban és környékén nem volt erő a diverzáns és partizánakciók végrehajtására, kivéve ha abban a párttagok vettek részt. Ezzel azonban kitétek volna magukat a redőrség, a csendőrség és a katonaság üldöztetésének nemcsak a politikai tevékenység miatt. Súlyos idők voltak ezek Bácskában, elviselhetetlenek az állandó rendőrségi üldöztetés, letartóztatások, a harcosok meggyilkolása, elhurcolása és a megszálló más formában megnyilvánuló terrorja miatt. Az illegális tevékenységet folytató elvtársak hittek a partizánérőkben, levélből értesültek róla, hogy 300 000 főt számlálnak, s ez erőt öntött beléjük, bátorította őket, hogy kitartásnak a feladatok végrehajtásában. Turiján hattagú partizánecsoport alakult, azonban nem tudta fenntartani magát, megsemmisült a rendőrség és a katonaság egyetlen elsőprő támadása idején. A JKP nehezen épült fel az öt ért csapások után, a tevékenységet azonban folytatni kellett, még akkor is, ha továbbra is csak a politikai, klasszikus keretekben marad, mert Bácskában az is jelentett, ért valamit. Mi játszódtott le Bácskában, milyen veszteségek érték a pártot, az ismeretessé vált 1943 kezdetén, amikor Tito levelet intézett a szerémségi, bácskai és bánáti harcosokhoz.

— 0 —

Mielőtt azonban rátérnénk, tekintsük át időrendi sorrendben a Zomborban és Bácskában történeteket. Tekintettel arra, hogy Tito Boszniában tartózkodott, alkalma volt megismerkedni a vajdasági helyzettel, s az általa említettek között zombori nevek is találhatóak.

Mi is történt valójában?

A JKP Tartományi Bizottsága 1942. október 10-én egy részletes, hosszú jelentést készített, s eljuttatta Tito elvtársnak és a JKP Központi Bizottságának. A jelentésért Szerémségből három partizán jött át, Sima Relić, Radomir Rajinac (szilbási illetőségű, ma Zomborban élő tartalékos őrnagy) és a palánkai Rajko Bobić. Ezúttal is előre nem látott akadályok merültek fel a kapcsolatfelvétel alkalmával, Radomir Rajinacot és Rajko Bobićot letartóztatták, majd elítélték, Sima Relićnek azonban sikerült elvinnie a jelentést.

Tito értesült róla, hogy Vajdaságban milyen feltételek vannak a népfelzabadító harc kibontakozására, mit kezdeményezett és mit hajtott végre a JKP, milyenek a nemzetiségi viszonyok Bácskában és Bánátban, továbbá hogy 400 párttag pözülni 350 rendőrkérez került 1942 őszéig, s hogy közülük több tized kivégeztek. A jelentés foglalkozott az egységnek, a háború előtti pártmunkások magatartásával és említést tett azokról, akik tetteikkel, magasztos áldozataikkal rászolgáltak a legnagyobb elismerésre. Említést tesz Kis Ernőről, a JKP zombori körzeti bizottságának titkáráról, a JKP TB tagjáról, hogy az „a legjobb bácskai magyar kommunisták egyike”.

Kis Ernő 1909-ben született a baranyai Csúzán, szegény szülők gyermeke volt. Apja, Béla, bognár volt egy birtokon. Feleségével, Saroltával hét gyermeket nevelt. Ernőt a közeli Vörösmartra küldte mesterség kitanulására Tirsli János tapétáshoz. A fiatal segéd innen Zomborba költözik, de csak rövid időre, hogy azután Újvidéken találjon állandó

munkahelyet. Ott vették fel a pártba 1932-ben. Ezt követően hamarosan letartóztatták május elseji röpiratok terjesztése miatt. Elítélték és három évet töltött a mitrovicai börtönben, ahol Moša Pijade, Đuro Pucar, Stanko Paunović, Žarko Veselinović és más megedződött pártmunkás mellett új ismeretekre tett szert és edződött. A büntetés letöltése után a rendőrség Baranyába, a szülőföldjére toloncolta vissza Kis Ernőt. Csúzán élt, azonban politikai tevékenységét folytatva állandóan a Batina—Vörösmart—Csúza—Herceszölös—Kopács—Kneževó vonalon mozgott. Nem nyugodott, szakszervezeti alapszervezeteket alapított, vezette az agrárproletariátus sztrájkjait. Emiatt gyakran letartóztatták, ütlegették, azonban a rendőrségnek sohasem volt elegendő bizonyítéka ahhoz, hogy újra bíróság elé állítsa. Kis Ernő érdeme, hogy a JKP 1937 és 1940 között újra megerősödik Baranyában. Együttműködött a bezdáni napszámokkal, a kubikosokkal, ami később rendkívül hasznosnak bizonyult, amikor kapcsolatra kellett lépnie a zombori kommunistákkal.

Tito már a JKP Központi Bizottsága titkár megbízását töltötte be, amikor a mitrovicai börtönt elhagyta négy zombori párttag, Lazar Plavšić, Kucsera Ferenc, Žarko Ljuboljev és Stevan Konjović.⁵ Mindannyian 1935 óta voltak a JKP tagjai. 1936 novemberében tartóztatták le őket, amikor az osztrák rendőrség lefoglalta a JKP KB akkor Bécsben székelő Központi Bizottságának Jugoszláviából érkező postáját. A letartóztatások súlyos csapást mértek Vajdaság pártszervezetére. A börtönből kijövet a párt négy tagja Északnyugat-Bácskában, Kis Ernő pedig Baranyában felújította a pártsejtek munkáját, tevékenységet folytattak az egyesült Munkásszakszervezeti Szövetség (URSS) szervezetében, különböző egyesületekben és környezetekben. Ennek nagy jelentősége volt az illegális munka akadályainak legyőzése szempontjából, melyeket a burzsoázia gördített a kommunisták tevékenysége elé.

Zomborban 1939 derekán megalakult a JKP körzeti bizottsága. Tagjai megtartották az első, majd a második illegális körzeti értekezletüket, s azokon részt vett Lazar Plavšić, Kis Ernő, Kucsera Ferenc, Ivan Parčetić, Žarko Ljuboljev, Kamenko Gagrčin, Munkás Mihály, Gombárevics István, Munkás István, Vlajko Lančuški, Sima Stojkov, Nagy István, Jovan Vujić, Stipan Tucakov és mások. A JKP körzeti bizottságának titkára Lazar Plavšić, szervező titkára Kucsera Ferenc, tagja pedig Žarko Ljuboljev,⁶ Ivan Parčetić, Domány János és Kamenko Gagrčin lett.

A zombori Kőművesotthon a kommunisták és a szociáldemokraták között folyó nagy politikai harc színhelye lett. Az utóbbiak megelégedtek a lanyha szakszervezeti tevékenységgel, a munkaadókkal békés módon aláírták a bérszerződéseket, újságot olvastak, sakkoztak, meghallgattak néhány előadást. A viláért sem bocsátkoztak volna harciasabb tevékenységbe vagy sztrájkba, nehogy a hatóságok kifogást emeljenek amiatt, hogy túllépték a legális tevékenység határait.

Ezt hirdette és a gyakorlatban alkalmazta több ismert szociáldemokrata, mint például Živko Topalović (a háború alatt áruló lett, együttműködött Draža Mihajlovićyal), Milica Topalović, Milorad Belić, Rozmaier Antal (a háború után miniszter volt Magyarországon, majd nyugatra szökött), Nedeljko Divac, Vojin Brkić (kivégezték a megszállóval folytatott együttműködés miatt), Pavle Tatić, Đura Hadnađev és mások, akik szakszervezeti vezetőként többször megfordultak Zomborban. A Kőművesotthonban „tüzes” szónoklatokat tartottak a munkásosztály harcáról és jogairól anélkül, hogy valami érdemlegeset tettek volna. Az egészről mindössze nekik volt hasznuk, saját maguknak kiharcolták a magas fizetést. A második világháború előtt rájöttek, hogy az URSS zombori tagjaival valami nincs rendben, hogy ott érződik a kommunisták erős hatása. Végül is a kommunisták tudtukra adták, hogy ott nincs mit keresniük, mire Rozmaier Antal megjegyezte: „Látom már, hogy ti kommunisták háttérbe szorítottatok bennünket!”

5. 1941-ben a HKP KB tagjaként megölték Zágrábban.

6. Žarko Ljuboljev és Đura Burgijašev 1948-ban a Tájékoztató Iroda híveiként átszöktek Magyarországra, s ott részt vettek a Jugoszlávia-ellenes kampányban. Đura Burgijaševet odaát megölték.

A küzdelem más téren is folyt.

A nők is megalakították egyesületüket. Akciójukat Jovanka Šarčanski vezette elvtársnőivel együtt. Közéjük tartozott Kucsera Margit, Ljubica Konjović, Ružica Đurašević, Ivanka Odobašić, Vukica Cvrkušić, Bogdanka Žutić, Bosiljka Vojković, Ivanka Nikolić, Ljubica Banica, Ivanka Maglič, Mira Kovačević-Deželić és mások.

Jovanka Šarčanskis Lazar Plavšić vonta be a politikai munkába. A körzeti hivatalban és a városházán dolgozó nőket az a veszély fenyegette, hogy munka nélkül maradnak. Ezt a szociális problémát 1936-ban kihasználták a kommunisták és Kucsera Margit útján összeköttetésbe léptek Jovanka Šarčanskival. Ezt követően 1937. szeptember 27-én megalakult a nők művelődéséért és jogaik védelméért küzdő egyesület. Az alakuló közgyűlésen 300 nő vett részt. Elnökké Ljubica Banica tanárnőt választották meg. Az egyesület politikailag mindjobban érvényesült, összejövetelein és az általa szervezett előadásokon egyre fokozottabb mértékben rámutatott a faszizmus fenyegető veszélyére. Emiatt 1940-ben betiltották.

Az ifjúság az ösztönszerűségből és a kilátástalanságból kivezető utat az OMPOK (Omladinski kulturni i privredni pokret), az Ifjúsági Kulturális és Gazdasági Mozgalom megalakításában látták, s az létre is jött a baloldali beállítottságú újjvidéki értelmiségiek és munkások igyekezetének eredményeként. Zomborban 1937 júniusában megtartották az érdekeltek első összejövetelét. AZ IKGM legaktívabb vezetői közé tartozott Milutin Popović, Vera Gucunja (1943-ban Požarevac közelében elesett), Tošica Vuksanović, Ivan Parčetić, Jovan Panić, Szentgyörgyi István, Ivica Ember, Đura Relić, Andrija Fišer és mások. Elnöke dr. Đorđe Lazić orvos lett, aki korábban is kitűnt baloldali beállítottságával, főképpen a Kőművesotthonban a munkásoknak tartott előadásaival, 1935-ben pedig a JKP tagjainak 3000 dinárért írógépet vett a Rad című illegális közlöny sokszorosítására, melyet Lazar Plavšić és Stevan Konjović szerkesztettek.

Az IKGM nem volt hosszú életű. Behívták az elnököt, hogy közöljék vele a rendőrségi végzést, mely szerint betiltják az egyesület munkáját antifasiszta tevékenysége miatt. Nem használta dr. Đorđe Lazić kijelentése, hogy legálisan, nyilvánosan tevékenykednek. Azt a feleletet kapta, hogy éppen az a baj, hogy összejöveteleiken fasisztaellenes előadásokat tartanak. Ez ugyanis nem felelt meg dr. Milan Stojadinović kormánya számára, amely mind mélyebbre süllyedt az árulásba, szétzúzta a kisantantot (Románia, Csehszlovákia és Jugoszlávia szövetségét) és megkönnyítette a faszizmus agresszivitását, amelynek a hazai burzsoázia behódolt.

A fasisztaellenes hangulat egyre inkább kifejezésre jutott és Jugoszlávia népeinek politikai állásfoglalásává vált. A JKP Titóval az élen — rendkívüli kezdeményező képességről tett tanúbizonyságot, mozgósította az erőket a haza védelmére, leplezte dr. Dragiša Cvetković és dr. Vlatko Maček kormányát, amely Milan Stojadinovićet felváltotta az államvezetőség élén. A JKP megtalálta a módját, hogyan vonja be a politikai életbe a széles néptömegeket, elsősorban a munkásosztályt. Felhívta a figyelmet a faszizmus részéről fenyegető veszélyre, s mindenütt és minden politikai akcióban jelen volt, ahol csak a haza védelméről volt szó. A vasárnapi kirándulásokon, a munkásszakszervezetekben, az egyetemi hallgatók és a középiskolások között, mindenütt, ahol a szó szoros értelmében minden erőből arra törekedtek, hogy meghiúsítsák a jugoszláv burzsoázia áruló politikájának érvényesülését.

A politikai tevékenység e formáinak egyike a belgrádi egyetemi hallgatók mozgalam volt. „Megvédjük a hazát!” jelszóval tevékenykedtek Ivo Lola Ribar, a JKISZ Központi Bizottsága titkárának vezetésével. Az egyetemi hallgatók az említett jelszóval Zomborba látogattak 1939. május 28-án, s ott két napot töltöttek. A Sokol otthon nagyertermében tartottak egy rendezvényt, amelyen 700 személy vett részt. A műsort a fiatalok fasisztaellenes lendülete szötte át. Az egyetemi hallgatók forradalmi dalok előre elkészített szövegét osztogatták, melyek között a legnépszerűbb a *Lanci nam se kuju kleti, krvavi se sprema rat* kezdetű dal volt. Kolléganóik a polgárok hajtókáira jugoszláv zászlócskákat tűztek „Meg-

védjük a hazát" felirattal. Az egyetemi hallgatók kétnapos tartózkodása felejtethetetlen benyomást keltett a zomboriakban.

Ezzel az akcióval párhuzamosan láttak hozzá Zomborban a JKISZ helyi szervezetének megalakításához. Elsők között lépett be soraiba Kamenko Gagrčin, Szentgyörgyi István, Rada Dodić és Stipan Ostrogonac, a gimnazisták közül pedig 1940 októberéig felvették a JKISZ soraiba a következőket: Braun Olga, Vladimir Hart (1941-ben megölték Eszéken), Zora Božović (1941-ben kivégezték Belgrádban), Biserka Grujić, Milena Selak-Beba, Branislav Gagričin, Milenko Beljanski, Nada Buzadžić és Živojin Milin. A tanítóképző tanulói között tizenkét crnagorai volt, akiket 1940-ben kiutasítottak Cetinjéből, mert baloldali beállítottságúak voltak. Velük együttműködve a JKISZ körzeti bizottsága a tanulók között élénk politikai munkát fejtett ki, mindannyian antifasiszta álláspontra helyezkedtek. A tanítóképzőben a háború előtt a következők léptek be a JKISZ-be, vagy kerültek vele szoros kapcsolatba: Ljudevit Dudok (1943-ban elesett), Kosta Stojić (elesett 1943-ban), Dragiša Jovanović, Milan Krstevski, Sima Radulaški, Miloš Radojčin, Dušan Maletin (elesett 1943-ban), Dušan Dujin (elesett 1943-ban), Milica Grujić-Cica, Emka Sivič, Tihomir Markovljević (elesett 1943-ban), Novak Bircanski (1943-ban elesett), Vladimir Šuster (1944-ben elesett), Vladimir Vitez, Miroslav Jeftović, Tosa Popovszki, Miodrag Nikolić, Miloš Cvetković, Kornelija Klacik, Bora Jocić, Stanoje Leskovac, Zlatko Klacik, Ksenija Ćirić, Mira Brkić, Jugovica Nastasić és mások.

A tanulmányaikat Belgrádban és Zágrádban folytató zomboriak közül a JKISZ aktív tagja volt Stevan Šarčanski, Vujadin Sekulić-Bane, Danilo Grujić (1940-tól a JKP tagja), Đurica Maširević, Radojko Žugić (1941-ben elesett), Nikola Cvrkušić, Miroslav Kapetanović, Zoran Gomicar, Radomir Makarić, Dušan Pavkov, Ivan Šuc, Bokor László (1943-ban elesett), Schönbrunn Tibor (1943-ban elesett), Boža Stojadinović, Dušan Pavlović és mások.

A fiatalság a Kőművesotthonban jött össze a Fehér galamb utcában, ahol az URSS ágazataként 1936 óta működött az Abrašević elnevezésű művelődési egyesület. Az Abrašević igazgató bizottságának tagja volt Ivan Parčetić elnök, Stipan Pašalić titkár, Josip Paštrović, Rada Dodić, Stipan Ostrogonac, Boško Dimić, Andrija Bogišić, Miša Lukačević, Weigand József, Domány János, Đura Dojić, Lazar Plavšić és mások. Az egyesület szabályzata szerint tagjai lehetek az URSS-en kívüliek is. Színjátzó, versmondó, zenei, sakk-, sport- és faliújságot készítő alosztálya és kórusa volt. Vasárnap délutánonként tartott táncrendezvényeit 150–250 fiatal látogatta. Ez rövid politikai és kulturális programmal kezdődött. Az Abrašević kollektív mozilátogatást szervezett a *Nagy Péter*, a *Cirkusz* és a *Volga-Volga* című szovjet filmek bemutatásakor és 50–80 belépőjegyet megvásárolt. A filmek végén felhangzó tapsukkal kifejezésre jutatták a fiatalok politikai állásfoglalását.

Idősebb elvtársaik figyelemmel kísérték kulturális tevékenységüket, eljárak rendezvényeikre, azonban sokkal jobban lekötötték őket a szakszervezeti kérdések. Nem elégedtek meg többé a megszokott gyakorlattal, azzal, hogy újságot olvasnak, sakkoznak, vagy meghallgatnak valamilyen előadást. A munkások társadalmi és szociális helyzetete, politikai elhivatottsága és a JKP tagjainak fokozódó hatása új módszereket vezetett be az URSS tagjai anyagi helyzetének javításáért folyó harcba. 1938. május 16-án sztrájkba lépett 213 kőműves, tetőfedő és ács. Ivan Kekezović, az URSS elnöke vezette őket, aki 1929 óta tagja volt a JKP-nek. A munkaadók nem akarták aláírni a kollektív szerződést, amire egységes sztrájk volt a válasz. Tizenkét napig tartott, s a munkásoknak végül is sikerült 35 százalékos béremelést kiharcolniuk.

7. A cetinjei tanítóképzőből kizárták és Zomborba utasították tanulmányaik folytatására a következő tanulókat: Dušan Čupić, Anka Nikolić, Đuro Đurašković, Stanojka Aleksić, Batrić Mitrović, Konstantin Vuловиć, Aleksandar Kadić, Boško Radonjić, Pavle Marković, Novak Bošković, Spasoje Filipović és Lazar Lazović. 1941. április 1-én és 2-án hagyták el Zombort és Crna Gorában részt vettek a népfelszabadító harcban.

Több kisebb méretű sztrájk mellett 1940 októberében a pékipari dolgozók kerültek összeütközésbe munkaadóikkal. Ugyancsak a kollektív szerződés aláírásának elutasításáról volt szó, mire 28 munkás megtagadta, hogy a régi feltételek mellett folytassa a munkát. A Kőművesotthonban hirdették meg a sztrájkot. A munkaadók kétségbeesett ellenállása miatt egy hónapig tartott, s nem járt sikerrel, mert Manojlo Krstić magánpék azzal zsarolta a többieket, hogy 25 parát leenged a kenyér árából, ha eleget tesznek a munkások követeléseinek. Ez a fenyegetés nagyobb méretű anyagi következményekkel járt volna a magánpékekre nézve, mint amilyen kiadástöbbletet jelentett volna a munkások anyagi követelésének kielégítése. Emiatt félbeszakadt a sztrájk, tizenkét munkás pékszövetkezetet alakított, amely sikerrel működött. Vezetője Svetozar Zore volt, aki a sztrájktorók megtámadása miatt Obrad Berić-tyel és Matija Maćušal három napot ült.

A kommunisták által a Kőművesotthonban kifejtett politikai tevékenység igen figyelemkeltő volt. Az URSS tíz szakszervezeti alosztálya, melynek több mint 1500 tagja volt, továbbá a BOTIC (a bank-, a kereskedelmi, ipari és a biztosítóknak működő tisztviselők szakszervezete) és a jugoszláv nyomdaipari dolgozók szakszervezete, amelyek ugyancsak az otthonban székelték, nagyon tevékenyek voltak. Előadásokat, illegális politikai tanfolyamokat, analfabéta-tanfolyamot, sportversenyeket szerveztek és egyéb tevékenységgel tartották össze a tagságot. Nagy változások mentek végbe az 1935-ös helyzethez viszonyítva, amikor a tagok közé került Lazar Plavšić, Kucsera Ferenc, Balla István, Žarko Ljuboljev és Weigand József, a JKP tagjai. A Kőművesotthonban találtak néhány elvtársukat, akik még 1925-ben és 1926-ban beszárogtak az URSS tagjai közé, ez megkönnyítette az újonnan jöttek munkáját, s tevékenységükkel gyorsan tekintélyt szereztek.

A második világháború előtt a kommunisták az egész országban, s így Zomborban is kiszorították a szociáldemokratákat és tevékenységükkel túlhaladták a politikai munka szakszervezeti felfogását. A változás szembeült a jugoszláv burzsoáziának is, nem nyugodott bele abba, hogy a kommunisták beszárogtak az URSS-ba, s emiatt 1940. december 30-án betiltották működését. Amint erről a munkások reggel tudomást szereztek, a Kőművesotthonba sietett Lazar Plavšić, Miša Lukačević, Stipan Pašalić, Kucsera Ferenc, Pera Probojčević, Žarko Ljuboljev, Đura Pašalić, Boško Dimić, Domány János, Kamenko Gagrčin, Szentgyörgyi István, Rada Dodić, Josip Zuljević, Franja Marković-Fera, Stipan Mikuš, Weigand József, Andrija Bogišić és több más tag. Igyekeztek menteni a menthetőt. A pénztárkönyvet úgy zárták le, mintha egy dinár sem lenne a kasszában. Stipan Pašalić átvett 40 000 dinárt, majd azt később átadta Kamenkor Gagrčinnek, a JKP körzeti bizottsága titkárnak (ez a megszállás alatt történt, addig ugyanis nem tudták kihez eljuttatni a pénzt). Elismervényeket állítottak ki a hangszerekre, mintha azok magántulajdont képeznének, összeszedték és zsákban elvitték a könyveket, amelyek azután jól jöttek a népfelszabadító háborúban. Amikor a munkások elvégezték, amit tervbe vettek, megérkezett a rendőrség.

A jugoszláv burzsoázia mindig a JKP szervezetét tartotta legnagyobb, legerősebb és legveszélyesebb osztályellenségének, s nem hagyott fel reakciós döntéshozatalaival még akkor sem, amikor már az egész világ előtt világossá vált, hogy a fasizmus veszélybe hozza minden európai ország szabadságát és függetlenségét. Addig már elvesztette önállóságát Ausztria, Csehszlovákia, Lengyelország (1939. szeptember elsején bekövetkezett megtámadásával kitört a második világháború), Norvégia, Dánia, Hollandia, Belgium, Luxemburg és Franciaország. A német fasizmus és Hitler önkényuralmat vezettek be, agresszív fellépésükkel megtörték mindenki ellenállását. Mindemellett a jugoszláv burzsoázia fontosnak találta, hogy megnehezítse, lehetetlenné tegye a JKP munkáját, amely az Európában uralkodó akkori helyzetben az egyetlen politikai és szervezett erő volt ebben az országban, s amely alkalmassá vált nemcsak arra, hogy szakszervezeti, ifjúsági, gazdasági és a folyó politikai problémákkal és

feladatokkal is foglalkozzon, hanem arra is, hogy történelmi jelentőségű feladatokat vállaljon, hogy mozgósítsa Jugoszlávia nemzeteit és nemzetiségeit függetlenségük és szabadságuk védelmére.

A JKP tekintélyét a Tito által irányított új vezetőség önfeláldozó tevékenységének köszönhetette. A párt soraiban 1937-től nagy változások történtek, ami már korábban is érezhető volt, főleg azóta, hogy Tito 1934-ben kiszabadult a börtönből. A JKP KB főtítkáráként nehéz politikai örökséget kellett viselnie emellett, hogy állandóan szembetalálta magát a burzsoázia megtorló intézkedéseivel. A JKP az állandó és sokévi üldöztetés ideje alatt átvészelte a jugoszláv reakció számtalan támadását. Ebben a helyzetben Tito néhány alapvető feladatot jelöl meg arra törekedve, hogy olyan helyzetet biztosítson a párt számára Jugoszlávia politikai életében, amely azt megilleti a munkásosztály és a többi demokratikus erő hangulata alapján.

Tito akciót indított a JKP szervezeti kérdéseinek rendezésére és káderhelyzetének megszilárdítására. Forradalmi szerepét még szorosabbra fűzi a dolgozók törekvéseivel — a kommunisták összeköttetésbe lépnek a munkásokkal, parasztokkal és a haladó értelmiséggel, s azok soraiból számbelileg erősödik a tagság. Ezzel párhuzamosan felújul a Jugoszláv Kommunista Ifjúsági Szövetség szervezete is, és folyik a frakciók elleni harc. Politikai szempontból előtérbe kerül a nemzetiségi kérdéshez való osztályjellegű hozzáállás, az elképzelések és az akciók egysége, valamint a néptömegek mozgósítása a fasizmus által veszélyeztetett haza védelmére.

A felsorolt és egyéb feladatok megvalósításával a JKP — Tito vezetésével — leküzd sok korábbi fogyatékoságot, s a jugoszláv közösség előtt annak tényleges és egyetlen képviselőjeként mutatkozik be.

Mindaz, ami 1937 óta jellemzi a pártéletet Jugoszláviában, hatással volt a zombori körülményekre is. A JKP körzeti bizottságának felújításával párhuzamosan folyt a tömegesítés is, amely számos akció útján valósult meg. Zomborban 1940 végén a JKP-nek 67 tagja volt a zombori, apatini, hódási, batinai és a dárdai járásokban, amelyek a körzeti vezetőség terepéhez tartoztak. A tagság soraiban 44 munkás, 17 földműves, 2 egyetemi hallgató, 1 tisztviselő, 2 tanügyi dolgozó és egy cipésmester volt.

A JKP tagjainak listája helységek szerint:

ZOMBOR: Lazar Plavšić nyomdász, Kucsera Ferenc lakatos, Žarko Ljuboljev cipész, Balla István napszámos, Ivan Parčetić kereskedő, Rada Dodić kereskedő, Slavko Radanov kereskedő, Petar Probojčević kőműves, Stipan Ostrogonac villanyszerelő, Milan Milutinović-Ren földműves, Jovo Sečujski földműves, Živan Kusonić földműves, Zagorka Pušin varrónő, Domány János asztalos, Kamenko Gagrčin egyetemi hallgató, Ešref Lomić kesztyűkészítő, Szentgyörgyi István egyetemi hallgató, Dušan Staničkov lakatos, Krizsán István napszámos, Stefanovics István napszámos, Lovász József napszámos, Stipan Gradinac kereskedő és Stipan Car borbély.

SZIVAC: Vlajko Lančuški tisztviselő, Milutin Stojović előadó, Miloš Lančuški asztalos, Nenad Popov borbély, Jovan Pavkov földműves, Sima Stojakov molnár, Kosta Kaluderski munkás, Nenad Igrić munkás és Lazar Pavkov földműves.

TELECSKA: Szabó Mihály napszámos, Szűcs István szabó, Bocsó János földműves, Kovács György földműves, Moric István munkás, Pozsár Ferenc szabó, Farkas Ferenc földműves és Csonti Péter földműves.

BACSMONOSTOR: Stipan Tucakov napszámos, Nikola Šimunov napszámos, Strangár Ádám bográn.

BEZDAN: Nagy István kubikos, Kóbor János hajós kubikos, Becsárdi Mihály szabó, Jovan Vujić cipész, kubikos, Kedves János kubikos, Takács János és Bosnyák György.

SZILBEREK: Stanko Rusov napszámos, Branko Zarić földműves, Novak Popović napszámos, Sava Rusov napszámos, Rada Rusov napszámos.

BARANYA: Kis Ernő kárpitós, Munkás István földműves, Munkás Mihály földműves, Kis Julia varrónő, Gombarevics István földműves, Fadi Sándor földműves, Bokos József földműves, Gerstmeier Gusztáv

fölműves, Orbán Pál cipész. A Belgrádi Egyetemen abban az időben a JKP tagja volt a baranyai Jovan Lazić és Sara Bertić, azoban ők nem szerepelnek a zombori körzet párttagságának nyilvántartásában.

A JKP tagjainak névsora minden különösebb elemzés nélkül tanúsítja, hogy milyen volt a JKP tagságának nemzetiségi összetétele. A zombori gyakorlatban beigazolódott Tito nemzetiségi kérdéssel kapcsolatos politikájának helyessége. A JKP tagjai között 32 magyar, 24 szerb, 9 horvát, 1 crnogorai és 1 muzulmán volt.

A zombori pártszervezet Lazar Plavšić személyében képviseltette magát a JKP Zágrábban tartott V. országos értekezletén. Zombor küldötte részt vett a vitában, beszámolt Vajdaság agrárhelyzetéről, s megcáfolta a hazug híreszteléseket, melyek szerint ez a tartomány a leggazdagabb az országban. Lazar Plavšić ismertette, hogy Vajdaság 1 600 000 lakosa közül 400 000 napszámos, szolga, béres. Mintegy 100 000 olyan családba tartoznak, amelynek nincs egy talpalatnyi földje sem. Felszólalásában elítélte a burzsoázia sovíniszta magatartását, hogy a földreform idején szándékosan figyelmen kívül hagyta a magyar és a német lakosságot.

Abban az időben Lazar Plavšić nemcsak a JKP körzeti bizottságának titkára volt, hanem az V. országos értekezlet előtt tagja lett a JKP Vajdasági Tartományi Bizottságának is. Ilyen megbízatása volt még Kis Ernőnek.

A háború tombolt Európában.

A fasiszta Olaszország 1939-ben megszállta Albániát, néhány nap múlva pedig megtámadta Görögországot is, de ezúttal elmaradt a siker. A német hadsereg bevonult Romániába és Bulgáriába. Mindkét ország Magyarországgal együtt csatlakozott a Németország, Olaszország és Japán kötötte szövetséghez.

A jugoszláv burzsoázia Milan Stojadinović, majd Dragiša Cvetković és Vlatko Maček vezetése alatt folytatta az ország érdekeinek elárulását azon fáradozva, hogy azt teljesen Hitler védnöksége alá helyezze. Mindezt betetőzte 1941. május 25-én amikor Bécsben aláírta a szégyenletes egyezményt, mely szerint Jugoszlávia csatlakozik a tengelyhatalmakhoz. Németország ezzel közelebb jutott tervének megvalósításához, hogy kiterjessze hatalmát Jugoszláviára és az olaszok ellen 1940 óta szívósan védekező Görögországon keresztül a Földközi-tengerre.

A nép számos tüntetéseken fejezte ki az áruló, kapituláns politika feletti elkeseredését. Március 27-én a hadsereg megdöntötte a Cvetković—Maček kormányt, amit a néptömegek nagy lelkesedéssel fogadtak. Zomborban a tanítóképzősök és a gimnazisták elhagyták az első órát és zászlókkal kivonultak az utcákra, hogy kinyilvánítsák az áruló kormány megbuktatása feletti örömeiket. A városháza mellett ki akartak jutni a főutcára, de a rendőrség útjukat állta. Folytatták útjukat a gimnázium mellett és a megyeháza felől jelentek meg a központban. Aznap délután Jelinjakban, a zomboriak közkedvelt kirándulóhelyén összegyűlt harminc tanuló, közöttük több zsidó nemzetiségű. A fiatalok kifejezték örömeiket abban reménykedve, hogy Dušan Simović tábornok, az új jugoszláv kormányelnök megfelelő politikai és katonai intézkedéseket fog tenni az ország védelmére. A remények azonban szertefoszlottak. Március 30-án az iskolák bezárták kapuikat, ami annak a jele volt, hogy közeledik a háború.

A közvetlen háborús veszély miatt behívót kaptak az idősebb férfiak, közöttük a JKP több tagja is.

1941. április 4-én Kis Ernő megválasztották a JKP zombori körzeti bizottságának titkárává. Januártól ezt a tisztséget ideiglenesen Kamenko Gagrčin töltötte be, mivel Lazar Plavšić bevonult.

1941. április 6-án Belgrád bombázásával megkezdődött a háború Jugoszlávia ellen. Az új államvezetőség nem tudott felülkerekedni a helyzeten. A német egységek az olaszokkal, magyarokkal és bolgárokkal együtt tíz nap alatt megszállták az országot. A fegyverletételről szóló okmányt április 18-án írták alá Belgrádban. A vereség gyors és váratlan

volt a néptömegek általános elkeseredésére. Az árulók, Ljotić hívei, az usztasák, a horthysták és a németek diadalmában úsztak a német fegyver győzelmét ünnepeelve.

Északnyugat-Bácska és Baranya megszállása 1941. április 12-én kezdődött olyan bűntettekkel, amelyekre senki sem kényszerített a honvédeket.

A háborús bűntettek elkövetői még le sem csillapodtak, amikor május 25-én megjelent Zomborban Svetozar Marković-Toza, a JKP Tartományi Bizottságának szervező titkára. A megszállás hetedik hetében érkezett meg Nagybecskerekéről, ahol részt vett a JKP Zágrábban tartott májusi tanácskozását követő összejövetelen. A zágrábi tanácskozáson a vajdaságiak részéről Žarko Zrenjanin volt jelen.

A JKP KB-nek az ország összeomlásával kapcsolatos állásfoglalását — mely szerint a kommunisták nem nyugodhatnak bele az előállt helyzetbe, nem ismerik el a megszállást, hanem felkelésre kell készülniük — magáévá tette a tartományi bizottság, gyorsan reagált és tagjait kiküldte Bánát, Bácska és Szerémség minden vidékére. Svetozar Marković Zomborban kapcsolatba lépett a JKP körzeti bizottságának egyes tagjaival, és közölte velük Tito és a JKP Központi Bizottságának állásfoglalását. Ezt követően hamarosan összeült a JKP zombori körzeti bizottsága. Az ülést Ivan Parčetić sziváci úti házában tartották meg, s azon elfogadták a JKP KB politikai irányvonalát. A körzeti bizottság azonban nem volt egységes. Domány János úgy vélte, hogy tárgyatlan a JKP fennmaradásáról beszélni, amikor a jugoszláv állam összeomlott, s ezért a bácskai kommunistáknak a Magyar Kommunista Párthoz kellene csatlakozniuk, s kijelentése szerint e célból saját kezdeményezésére Budapesten járt. Kucsera Ferenc passzivizálódott, s így 1941 júniusától a JKP körzeti bizottsága az alábbi összetételben tevékenykedett: Kis Ernő, politikai titkár, a JKP Vajdasági TB Irodájának tagja, Žarko Ljuboljev, a JKP TB Plénumának tagja, Ivan Parčetić és Kamenko Gagrčin.

A korábbi titkár, Lazar Plavšić német fogságba esett, s ugyanerre a sorsra jutott Jovo Sečujski, Sima Stojakov és Kosta Kaluderski párttag.

A JKISZ körzeti bizottsága nagy kezdeményezőképeségéről tett tanúbizonyságot. 1941 júniusa és augusztusa között az alábbiak voltak tagjai: Kamenko Gagrčin titkár, Rada Dodić, Vujadin Sekulić, Stipan Ostrogonac, Dušan Stanićkov és Nada Buzadžić.

Domány János magatartása volt a legfurcsább, nagyon rafinált és félrevezető módszert alkalmazott, elvtársai nem tudták azonnal felismerni szándékát. Kizárták a vezetőségből, azonban tagja maradt a pártnak. A megszálló rendőrségének ügynöke lett, s budapesti utazásait azzal indokolta meg társai előtt, hogy az osztrák—magyar katonatiszti rangja elismerésének megindításával leplezi párttevékenységét. A megszállás elkövetkező hónapjaiban Domány János nagy veszteségeket okozott a népfelzabardító mozgalomnak Zomborban és Bácskában. Áruló tevékenységének következményei szinte felmérhetetlenek. Amikor 1944 őszén letartóztatták, erről vallomást tett a nyomozó tisztnek (Slavko Najić, a zombori körzeti OZN hadnagya), akinek fogalma sem volt a zombori állapotokról, s Domány János maga sorolta fel azoknak a harcosoknak a nevét, akiket elárult a megszállóknak.

A JKP konszolidálódását és a népfelzabardító mozgalom létrehozását Bácska és Baranya e részében nemcsak a megszálló bűntettei és Domány János romboló tevékenysége nehezítették meg. Más negatív jelenségek is előfordultak, mint például a passzivizálódás, a pártmunka elhanyagolása, ami miatt egyesek pártbűntetést kaptak. Ennek ellenére többjük később részt vett a népfelzabardító harcban, s néhányan elesetek.

A JKP és a JKISZ Zomborban és környékén — bizonyos megrázódtatások ellenére — számbelileg nem gyengült. A helyzet azonban annyira megváltozott, hogy időbe tellett, amíg a tagság felkészült az akciókra. Ez utóbbiak tanúbizonyságot tettek a JKP egységéről, s hogy a kommunisták és a hazafiak nem roppantak össze a felelősség és a feladatok súlya alatt.

A megszállás és a népfelszabadító harc idején a JKP körzeti bizottsága négy átszervezésen esett át,⁸ irányította a pártsejtek munkáját, amelyek a következők voltak a tagjai:

ZOMBOR: Kis Enő, Ivan Parčetić, Kamenko Gagrčin, Žarko Ljuboljev, Živan Kusonić, Milan Milutinović-Ren, Balla István, Slavko Radanov, Rada Dodić, Dušan Staničkov, Zagorka Pušin, Krizsán István, Stefanovics István, Lovász József — mindannyian tagjai még a háború előtti időkből. A megszállás alatt párttag lett: Zoran Gomirac orvostanhallgató, Vujadin Sekulić-Bane egyetemi hallgató, Aleksandar Zelenović-Aca kereskedő, Milanka Buzadžić munkásnő, Biserka Grujić tanuló, abban az időben textilgyári munkásnő, Milivoj Stričević-Milenko értelmiségi, földműves, Branislav Gagrčin tanuló, munkás, Milenko Beljanski tanuló, napszámos, Nemanja Mrđanov tanuló, napszámos, Vera Stefanović textilgyári munkásnő, Branko Odošajić fogász, Đura Burgijašev mezőgazdasági munkás, Nikola Pajčić munkás, Dimitrije Brbaklić tisztviselő és Speidl Vilmos mérnök, aki 1941 őszén visszatért a német fogságból. A JKP tagjelöltje volt Stipan Pašalić, Mladen Kolarić, Pero Miroslavljević, Marko Stričević és mások.

SZIVÁC: Vlajko Lančuški, Nenad Popov, Miloš Lančuški, Jovan Pavkov, Lazar Pavkov, Kamenko Rajić, Đura Bogdanov-Baba, Milorad Rašković, Milan Majski, Pera Rašković, Pavle Rajić-Raja, Lepasava Rajić, Milenko Bogdanov, Nevena Sadžakov, Branko Hadžić, Slavko Lepojević, és 1943-ban visszatért a hadifogságból Sima Stojkov.

TELECSKA: Szabó Mihály, Bocso János, Szűcs István és Szabó György.

BACSMONOSTOR: Stipan Tucakov, Nikola Šimunov és Strangár Ádám.

BEZDAN: Nagy István, Kóbor János, Becsvárdi Mihály, Jovan Vujić, Kedves János és Karanic József.

SZILBEREK: Stanko Rusov, Branko Zarić és Đura Zarić. A JKP TB-vel a kapcsolatot Ljubiša Protić, a jugoszláv hadsereg hadnagya tartotta fenn.

BARANYA: Gombárevics István, Munkás István, Munkás Mihály, Kis Julianna-Juliska, Gerstmeier Gusztáv, Fadi Sándor, Bakos József, Orbán Pál, Kis László, Kanizsai Imre, Josip Krleža, Kurel István, Sara Berčić és Jovan Lazić.

A JKP KB irányvonalát elfogadva a szervezet északnyugat-bácskai és baranyai tagjainak forradalmi módon kellett bizonyítaniuk. A tevékenység megváltozott feltételei között, az osztályellenséggel és a fasiszmusmal való közvetlen összeütközésben ennek egyik formája volt a párt-

8. A felszabadulás előtt és a megszállás alatt a JKP szervezetének a zombori körzetben 77 tagja volt. Ők Zomborban, Telecskán, Szivácson, Bezdánban, Bácsmonostoron, Batinán, Vörösmarton, Csuzán, Kopácson, Dražban, Ceminacón, a Bolman melletti Majšičikai soron stb. éltek. Legtöbben Zomborban, Szivácson, Bezdánban és Telecskán tevékenykedtek.

A taglétszám állandóan változott a JKP tömegesítésétől, a letartóztatásoktól és attól függően, hányan estek el a harcban. 1941-ben voltak legtöbben szabadlábban.

A tagság szociális összetétele: 28 munkás, 18 földműves, 9 napszámos, 5 egyetemi hallgató, 4 tanuló, 5 kereskedő, 1 iparos, 1 volt katonatiszt, 5 tisztviselő és egy háztartásbeli.

Nemzetiségi összetétel: 46 szerb, 26 magyar és 5 horvát.

A JKP a zombori körzetben támaszra talált a JKISZ zombori, sziváci, sztapári, lalici és bacsmonostori szervezetében. Összesen 123 fiatal volt tagja. Szervezetileg aktívákban tömörültek, de csak 1941-ben. Nevelő csoportjainak 53 tagja volt.

A JKP és a JKISZ szervezetéről nem lehet azt állítani, hogy kevés szervezett tagjuk volt. Forradalmi erőt képeztek, amely a háborús és rendőrségi tevékenység következtében gyengült. Ez kihatással volt a zombori körzeti pártvezetőségre is. Két év alatt négyszer kellett újrászervezni, új tagokkal felerősíteni és felújítani.

— 1941 júniusában a JKP körzeti bizottságának tagja Kis Ernő, Ivan Parčetić, Žarko Ljuboljev és Kamenko Gagrčin. Ez az összetétel augusztus elejéig maradt fenn.

— 1941 augusztusától novemberéig tagjai Kamenko Gagrčin politikai titkár, Žarko Ljuboljev, Balla István és Dušan Staničkov.

— 1941 novemberében történt a harmadik átszervezés. A vezetőség tagjai Kamenko Gagrčin, Žarko Ljuboljev, Speidl Vilmos mérnök és a sziváci Kamenko Rajić.

Ekkorra életét veszítette Kis Ernő és Dušan Staničkov. Az ellenség kezére jutott Ivan Parčetić és Balla István.

kiadványok beszerzése Ujvidékről és Belgrádból, valamint saját nyomda létrehozása. Ez fennállásának 16 hónapja alatt, megalapítója, Kamenko Gagrčin életében hűszféle kiáltványt és egyéb propagandaanyagot adott ki.

A pártdirektíva értelmében 1941 júniusában megkezdődött a fegyvergyűjtés. A várakozástól eltérően kevés, úgyszólván egyetlen katonapuskát és pisztolyt sem lehetett felkutatni. A csonolpyai út melletti kútból a kommunisták és a népfelzabadító mozgalom tagjai kimerték a vizet, mert azt hallották, hogy a visszavonuláskor a jugoszláv hadsereg tagjai sok fegyvert dobtak bele, azonban ott sem találtak semmit. Az illegális tevékenységet folytató személyek kezdetben fegyver nélkül maradtak. Nem volt fegyvere még a JKP KB tagjainak, Kis Ernőnek és Kamenko Gagrčinnak sem, később azonban mégis szereztek két puskát és ugyanennyi pisztolyt. A harcosok szükség esetén nem védekezhetek.

Ez ugyan kellemetlen érzést váltott ki, azonban nem hagyták magukat demoralizálódni. Ezt bizonyítja az 1941. július 22-én Zomborban végrehajtott búzagyűjtogatás. A körzeti partizánparancsnokság készítette elő, melynek tagja volt Zoran Gomirac parancsnok, Ivan Parčetić politikai biztos és Kamenko Gagrčin. A terepre való kiszállás és a búzakereszek felgyűjtása bebizonyították a harcosok akció- és politikai egységét. Ebben az akcióban közvetlenül részt vett Kis Ernő, Rada Dodić, Kamenko Gagrčin, Zarko Ljuboljev, Zoran Gomirac, Nikola Pajčić, Aleksandar Zelenović-Aca, Dimitrije Brbaklić, Petar Lukačev-Obrad, Vujadin Sekulić-Bane, Dušan Staničkov, Milenko Beljanski, Steva Terzin, Rada Krstić és Ivan Parčetić, az előkészületekben pedig Milanka Buzadžić, Jovanka és Slavko Radanov, Nada Buzadžić és mások.

A búzagyűjtogatásra kéttagú diverzáns csoportok mentek. Kaptak vagy maguk szereztek be kenderkőcot, petróleumot és kénes, a legkisebb dózrszölsésre fellobbanó gyufát. Néhány összekötött gyufaszálát dugták a petróleumba áztatott kenderkőc „labdába”, a földeken a búzakeresztekhez lopództak a kukoricából és az „aknákat” elhelyezték a kékébben.

Az akciónak azonban nem volt nagy hatása, mert július 22-e után néhány napig esett az eső, eláztatta a gyufaszálakat és nagyon kevés helyen gyulladt fel a búza. Nenadićen leégett hat holdnyi szalma, Jovo Galletin cséplőgépjében, amely a rokováci és sztapári búzát csépelte. Egy nap alatt a dobban hétszer ütött ki a tűz, a lángok átterjedtek a kamrákra is, s a munkások lábbal oltották a tüzet. Riadó volt, ahol csak fellobbant a láng, félbeszakították a cséplést, gyorsan eltávolították a cséplőgépet, nehogy leégjen.

A Raič-szállás és Prigrevica közötti földeken a sztapári úttól jobbra elfogták Vujadin Sekulić-Banét. A jelenlevők a búzakeresztek mellett összegyűjtették, majd bevitték Prigrevicára, ahol a nácik és Hitler más híveinek

---

— A JKP Bácskai és baranai körzeti bizottságának utasítására 1943 novemberében és decemberében Đurica Jojić felújítja a zombori körzeti pártvezetőség munkáját. Rajta mint titkáron kívül bekerült Zarko Ljuboljev, Milan Buzadžić és a sziváci Leposava Raić. Ez a vezetőség 1944 márciusiáig maradt fenn. Akkor letartóztatták Milanka Buzadžicot (immár harmadszor) és Leposava Raićot. Ezzel véget ért a sikeres munka. A partizánerek azonban a párttal együtt erősödtek. Szeremségből továbbra is érkeztek a partizánújságok és más kiadványok, amelyekért a Lalic és Paraga irányában levő bázisokba jártak a futárok. Hátizsákban hozták az anyagot és az előzőleg kapott beosztás szerint terjesztették. Szivácson 1943 végén megalakították a JKP helyi bizottságát, melynek tagjai volt Đura Bogdanov-Baba titkár, Miloš Lančuški és Pavle Bajić-Paja. Miloš Lančuški az apatini járás pártmegbizottja volt, néhány hónap múlva pedig átment Sztapárra.

— 1941 májusában Zomborban mindössze négy tagja maradt a JKP-nek. Zarko Ljuboljev, Nemanja Mrdanov, Vera Stefanović és Đura Burgijašev lettek a JKP városi bizottságának tagjai.

— A JKISZ zombori körzeti bizottsága sem volt jobb helyzetben. Már 1941 augusztusában elveszítette Vujadin Sekulićot, és redőrségi vizsgálati fogságba jutott Rada Dodić, Nada Buzadžić és Stipan Ostrogonac. Szabadlábban maradt 1941 novemberéig Kamenko Gagrčin titkár és Dušan Staničkov. Kamenko Gagrčin később felvette a JKISZ körzeti bizottságába Biserka Grujićet, 1942-ben pedig Branislava Gagrčint, Milenko Beljanskit és Budimka Stefanovićet. Ezt a vezetőséget szétűzták 1942-ben, amikor elesett Kamenko Gagrčin, a többieket pedig letartóztatták és több évi börtönbüntetésre ítélték.

9. Mindannyian azt hitték, hogy a háború néhány hét alatt véget ér.

bázisa volt. Ott a fasiszták és a csendőrök folytatták az ismeretlen sovány fiatalember kínzását. Aznap délután a letartóztatottat szekéren Zomborba szállították. A Vadászkiért Szálló előtt várt rá Szentendrei Ágoston tábornok, a város katonai parancsnoka. A kíséretben levő csendőr jelentést tett, s azután a tábornok a szekérhez lépett és azt mondta: „Mladiću, sada češ biti za glavu kračić!” (Fiatalember, egy fejjel rövidebb leszel!) Szerbhorvát nyelven szolt hozzá, ugyanis az első világháború előtt Karlovácson és más horvátországi helységeken szolgált és megtanulta ezt a nyelvet. Az összevert Vujadin Sekulić erre így felelt:

— Azt is köszönöm!

A diverzáns elfogása után Zomborban megkezdődött a harcosok letartóztatása, de nem Vujadin Sekulić hibájából, mert ő hősiesen tartotta magát a vizsgálat során az osztályellenség előtt. Becsületesen és nagyon bátran kiállta a kegyetlen kínzást, amely napjában kétszer-háromszor, sőt néha négyszer-ötször is ismétlődött mindaddig, amíg 1941. augusztus 14-én ki nem végezték. A rendőrségnek nem sikerült semmit sem megtudnia tőle a JKP szervezetéről, amelybe július 15-én vették fel, egy héttel azelőtt, hogy bűzagyújtogatásra indult. Nem árult el semmit a JKISZ-ről, s arról sem, hogy ki készítette elő az akciót.

A rendőrség egyeseket a háború előtti rendőrségi nyilvántartás alapján tartóztatott le, melyet nem semmisítettek meg a jugoszláv hadsereg visszavonulásakor. Azonkívül a rendőrségnek besúgói is voltak, akik már korábban figyelemmel kísérték, hogy ki és kivel találkozik vagy barátkozik, ami elegendő volt arra, hogy Vujadin Sekulić letartóztatásának pillanatában biztonsági intézkedéseket foganatosítsanak. Attól kezdve, 1944 márciusáig a JKP, a JKISZ és a népfelszabadító mozgalom Zomborban öt rendőrségi akciót élt át, melyek során sok harcos életét vesztette. Közöttük Vujadin Sekulić egyetemi hallgató volt az első áldozat, akit a szörnyű tettegelés mellett az is kínozta, vajon az elvtársak „tudomást szereznek-e arról, hogy miként tartotta magát az osztályellenség előtt”. A JKP körzeti bizottsága értesült róla.

Az 1941 júniusában folyt első nagy rendőrségi hajsza előtt letartóztatták Lovász József textilipari munkást, mert a rendőrség tudomást szerzett arról, hogy Grossberger gyárában röpiratokat terjesztett. Ő ugyancsak jól tartotta magát a vizsgálat alkalmával, s másfél évi börtönbüntetésre ítélték, amit azután le is töltött. A biztonság kedvéért Balla István, Lovász felső pártkapcsolata illegálitásban vonult, ami első eset és addig ismeretlen gyakorlat volt. A leleményesség hiánya később megbosszulta magát, nem voltak előkészítve bázisok, hiányzott a határozottság, s emiatt sokan védtelenül ki voltak szolgáltatva, fegyver nélkül nem tudtak ellenállást tanúsítani és százával kerültek rendőrkezre.

A bűzagyújtogatást, valamint az újvidéki vasút melletti telefonvezeték átvágását követően, amelyet Mita Vasiljević tanító hajtott végre, valamint az 1941. július végén fokozódó letartóztatások idején Baranyában, Bezdánban, Teleskán és Bácsmonostoron felbomlottak a párt sorai, de csak kezdetben, különösképpen amikor Vujadin Sekulićot kivégezték. Halála alkalmából a JKP röpiratot adott ki, ami a konszolidáció jele volt, jöllehet az nem tartott soká. Zomborban a sorrendben harmadik letartóztatási hullám 1941. október végén kezdődött és 1942. február 15-ig tartott (az első június 22-től augusztus 14-ig, a második augusztus 15-től szeptember 1-ig).

Ezek az okok kényszerítették arra a pártvezetőséget, hogy a politikai harc klasszikus formáját válassza, mély illegálitásban vonuljon, s hogy a röpiratok és kiáltványok nyomtatása legyen a farradalmi tevékenység legfontosabb formáinak egyike. Igaz, hogy annak hatását nem lehetett azonnal felmérni, azonban más híján, az állandó és tömeges rendőrségi üldöztetés, kínzás és a harcosok meggyilkolása idején indokolt volt ez az irányvétel, amely azonos volt a JKP TB és a JKP KB által vezetett pártpolitika szellemével.

Más tevékenységi formák is voltak, mint például közegély, pénzadományok gyűjtése a JKP és a népfelszabadító mozgalom számára. Arról még csak megközelítő adatok sincsenek, mennyire volt tömeges

a hazafiakkal folytatott ilyen jellegű együttműködés, azonban közismert, hogy a legnagyobb összegeket Milenko Lalošević—Miloš szitaszövő, dr. Đorđe Lazić orvos és Đorđe Antić—Đurica gyógyszerész adták. Pénzadományuk értékes segély volt, több száz ezer háború előtti dinárra rúdott. A bácskai és illegális feltételek közepette nem lehetett fennmaradni a nép segítsége nélkül. 1942 júliusában Svetozar Marković—Toza a zombori pártvezetőséghez intézett levelében azt írja: „Ha van pénztek, küldjétek, ha nincs, akkor szereztek! Mi van lakásadóinkkal?” Az adományoknak köszönhető, hogy a JKP szervezete Zomborban és bácskai méretekben is többet tudott elérni a propagandaanyag nyomtatásában. A papírt, a matricákat, az író- és a sokszorosító gépet, amelylyel a JKP TB rendelkezett Ujvidéken, nemcsak a népfelzabardító mozgalom útján szerezték be, hanem sokszor fizetni kellett értük, sőt az anyagért Budapestre kellett utazni.

Később a JKP tevékenysége Zomborban, Szivácon és Sztapáron bővült: a JKISZ tagjait és más fiatalokat a partizánokhoz irányították Szerémségbe és Szlavóniába. Amíg azonban eljutottak eddig, sok harcos életét veszítette Bácskában.

Kis Ernő is az ellenség kezére jutott.

1941. augusztus 6-a és 8-a között fogták el a Krnjajski úton a kucoricásokban. A futár helyett, — akinek őt a telecskai pártsejt ülésére kellett volna elvezetnie —, az ügynökök várták. Nem volt felfegyverkezve, kézzel-lábbal védekezett. Miután legyűrték, Bezdánba vitték, majd Zomborba szállították a sztapári úti valamikori katonai pékség épületébe (a háború után lebontották, s helyén épült fel a tanítóképző diákotthona és az Avram Mrazović Gyakorlóiskola). Itt már húsz, főleg zombori fiatal volt letartóztatásban. Kis Ernő ellen folytatták a vizsgálatot. Mivel Bezdánban ütlegelték, nehezen járt. A rendőrök leggyakrabban áldozataik talpát és kezét verték. Tíz nap múlva sem állapították meg a letartóztatott személyazonosságát. Hallgatott. Az áruló Domány János súgta be, elmondta, hogy mióta és hogyan ismeri. Nem sokkal előtte Kis Ernő odasúgta az ugyancsak letartóztatásban levő Aleksandar Zelenović—Acónak: „Tarts ki, Aco, rólam nem tudnak semmit!”

Aco Zelenović később kihasználta az első alkalmat, s elment partizánokhoz. 1941 novemberében átúszta a Dunát, Szerémségen keresztül szülőföldjére, Hercegovinába jutott, ahol már fellángolt a népfelkelés, s ahol harci és politikai téren merőben más volt a helyzet, mint Bácskában. Partizántiszt lett, s ezredesként vonult nyugdíjba.

Kis Ernő rendőrségi vizsgálati fogságban maradt. 1941. szeptember másodikán a szegedi Csillagbörtönbe vitték tizenegy más harccsal, főleg JKP- és JKISZ-tagokkal. Szegeden rögtönítélő bíróság elé állították, s az kötéltálati halálra ítélte. Az ítéletet 1941. október 3-án végrehajtották. Amikor közölték vele az ítéletet, magyar nyelven éltette a Jugoszláv Kommunista Pártot, Sztálint, a Szovjetuniót, a Vörös Hadsereget, egységre és a harc folytatására szólította fel a proletáriátust, szidalmazta Hitlert és Horthy Miklóst, Magyarország kormányzóját.

Hősi halált halt!

Hősies magatartásának híre ment a bebörtönzöttek között, egyaránt foglalkoztatta a politikai elítélteket és a különféle bűnözőket. Halála mindannyiukat megrendítette, nemcsak a kivégzés, hanem az akasztófa alatt tanúsított bátor magatartása is. Ezzel kapcsolatban Vladislav Rotbart a *Ne feledd el, bajtársadat* című könyvének 46. oldalán idézi András Imre börtöntanító szavait, aki jelen volt az ítélet végrehajtásánál.¹⁰

„Kis magatartásával elképesztette még a bíróság elnökét is. Egyébként is a börtönben való tartózkodásának egész ideje alatt, még akkor is, amikor tudatában volt annak, hogy kivégzik, olyan kilárdan és magabiztosan viselkedett, hogy elmondható róla: igazi hős volt.”

10. A könyvet 1976-ban Bécén nyomtatták a *Vojvodina u borbi* című sorozatban, melyet a Vajdasági Történelmi Kutatóintézet ad ki.

Élénken él ennek a becsületes, edzett harcosnak, a Jugoszláv Kommunista Párt odaadó tagjának az emléke! Emlékét idézi a JKP Vajdasági TB által 1942. október 10-én Titóhoz intézett jelentése is, amely Kis Ernőt az egyik legjobb kommunistának nevezi. Elismeréssel adózik a hős embernek, s a jelentés révén az akkor Boszniában tartózkodó Titónak alkalma nyílt arra, hogy megismerkedjen egyes bácskai, közöttük zombori kommunisták sorsával.

Tito 1943. január 16-án levelet intézett a JKP Vajdasági Tartományi Bizottságához. A többi között ezt írta: „Vajdasági szervezeteink kétségtelenül súlyos veszteségeket szenvedtek, s ezért meg kell tisztoznunk az új káderek fellelérésére irányuló tevékenységet.” A Vajdaságban folyó harcról elismerően szólva, ugyanabban a levélben kiemeli: „Vajdasági elvtársaink és a szerémségi partizánosztagok hősiessége arra, hogy nincs az az erő, amely felbomlaszthatja pártunk sorait. Ez a harc szervezetünk kiépítésének és a néptömegekkel való szoros kapcsolatának alapköve”.

Mi történt Vajdaságban, s külön Bácskában, ha Tito a veszteségekről azt mondta, hogy „kétségtelenül a legsúlyosabbak”? Tito, a JKP KB főtájtára és a Jugoszláv Népfelszabadító Hadsereg főparancsnoka abban a helyzetben volt, hogy felmérhette a körülményeket az ország minden vidékén, valamint a népi forradalom fejlődését, s összehasonlítást tehetett. A vajdasági veszteségeket a legsúlyosabbnak ítélte meg.

A JKP Bácskában egy év leforgása alatt 400 tagja közül 350-et elvesztett, Dr. vitéz Kovács Jenő a Csendőrségi Lapok 1942. augusztus 15-i számában megjelent cikke szerint Bácskában a csendőrségi egységek 1941. július 26-tól 1942. május elsejéig 2800 kommunista ellen folytattak vizsgálatot. Említést tesz arról is, hogy ebben az időszakban több mint 60 szabotázsakció volt Bácskában, s hogy a kommunisták támadásokat is intéztek a fegyveres erők ellen, s azok tagjai életüket is veszítették.

Ez szemlélteti, hogy a megszálló milyen ellenállással találta szemben magát Bácskában: Nem egész egy esztendő alatt az úvidéki V/1 számú alosztály csaknem 3000 JKP- és JKISZ-tagot, aktivistát és a népfelszabadító mozgalom támogatóját tartóztatta le. Az üldöztetés az elkövetkező két évben sem lanyhult. Köztudott, hogy Bácska felszabadításáig 6600 harcost tartóztattak le.

Mi volt a helyzet Zomborban és környékén?

1941. június 18-a és szeptember elseje között a JKP körzeti bizottságának területén 196 elvtárs és elvtársnő került rendőrkézre: Zomborban 65, Baranyában 25, Telecskán 14, Órszálláson 8, Bezdánban 14, Bácsmonostoron 65, Szilbereken és Újvidéken 1—1 és Béregen 3.

A harmadik letartóztatáskor, 1941. október 25-től 1942. február 15-ig az ellenség kezére került 334 személy Zomborban, Szivácon, Sztapáron, Bezdánban, Bácsmonostoron, Szilbereken, Telecskán, Béregen és Órszálláson. A rendőrségi vizsgálat idején megölték Pavle Staničkov-Paja sztapári borbélymestert, aki 1920-ban részt vett a JKP vukovari kongresszusán, továbbá Jovan Mucic-Pariz sztapári földművest és Gild Henrik bezdáni kereskedőt.

A rögtönítélő bíróság 334 letartóztatott közül 112-öt börtönbüntetésre ítél, hét harcost pedig 1942. február 19-én a bezdáni úti kaszárnyában kivégeztek. Golyó általi halált halt Balla István, Petar Lukačev-Obrad, Dimitrije Vasiljević-Mita tanító, Marinko Plavšić okleveles jogász — mindannyian zomboriak, továbbá a sziváci Vljako Lančuški és Nenad Popov és a bezdáni dr. Poper Nándor orvos.¹¹

11. 1942. március másodikán Zomborban a rögtönítélő bíróság golyó általi halálra ítélte és kivégeztette Josef Krammer asztalost, a JKP kuljai járási bizottságának titkárát és bácskai körzeti bizottságának tagját, Miloš Bebić-Ujka nyomdászt, a JKP tagját, a sajkási partizánosztág parancsnokhelyettesét, a megsebesült és fogságba esett Jan Kardelis kiszácsi harcost és Zarko Tatarski zsabljai párttagot. Ugyanakkor börtönbüntetésre ítélték Vasa Perišić okleveles jogászt, Jovica Marinković borbélyt; akik a zomboriakkal Kalocsán raboskodtak, s onnan büntetőszázadban a keleti frontra vitték, ott mindketten életüket veszítették.

Az elítéltek március 10-ig Zomborban raboskodtak, majd Kalocsára szállították őket. Nyolcvan elvtárs közül, akik ott voltak bebörtönözve, 1943 februárjáig hatvanheten meghaltak. A bácskai harcosokat — a Szegeden, Budapesten és Vácott bebörtönözöttek százaival együtt — büntető-századokban a keleti frontra vitték, s ott úgyszólván mindannyian életüket veszítették. Akik átéltek a súlyos tragédiát, azok 1944-ben a Szovjet-unióból az ott megszervezett jugoszláv partizánegységekkel hazatértek (Stevan Dušanić, Đura Šipoš, Milorad Rašković, Steva Terzin, Nikola Šimunov, Nikola Pajčić, Joza Gavranović és Slavko Radanov).

1944 nyaráig Északnyugat-Bácskában és Baranyában összesen 958 harcost tartóztattak le. Háromszázegyet börtönbüntetésre ítélték vagy ítélet nélkül gyűjtőtáborba hurcoltak. Közülük a felszabadulás előtt a rabságban, a gyűjtőtáborokban és más körülmények között 190 harcos vesztette életét: 76 munkás, 10 napszámos, 38 földműves, 15 egyetemi hallgató, 16 tanuló, 2 inas, 7 iparos, 9 értelmiségi, 11 tisztviselő, 3 kereskedő, 2 háztartásbeli és egy tiszt. Nemzetiségi hovatartozásuk szerint 136 szerb, 21 magyar, 16 horvát, 12 zsidó, 3 szlovén és két szlovák. Közülük 41 a JKP tagja, 36 JKISZ-tag és 113 a népfelszabadító mozgalom aktivistája.

Életüket veszítették zombori, sziváci, telecskai, bezdáni, bácsmonostori, sztapári, deronjai, vörösmarti, csúzai, kopácsi, čeminci, majiškei, dárdai, Beli Manastir-i, popovaci, duboševicei, jogodnjaki, hódzsáki, kneževói, szilberekai, lalići stb. lakosok.

Bácska és Baranya, s a JKP zombori körzeti bizottságának működési területén élő lakosság körében az átélт veszteségek, letartóztatások, kínzások, a harcosok elítélése és kivégzése ellenállást váltottak ki. Ez a népi forradalom megnyilvánulása volt.¹² A harcosokra mért csapások politikai hangulatot keltek, amelyben a nemzetek és nemzetiségek magukévá tették a JKP politikai irányvonalát, s a szabadságért vívott harc potenciális erővé váltak. Ez különösképpen a felszabadulás idején jutott kifejezésre.

Az elesett és elítélт harcosok áldozatukkal felhívták a figyelmet a népi forradalomra, s arra, hogy a harc még nem ért véget. Családjuk, rokonaik, barátaik, szomszédjaik és ismerőseik nem maradtak közömbösek az iránt, ami szemük láttára történt. Az áldozatok ily módon sorsukkal forradalmi hatást váltottak ki. A szabadságharc frontja kiterjedt és erősödött, a JKP és a JKISZ tagjainak és a népfelszabadító mozgalom szabadlábán maradt tagjainak tevékenységétől támogatva, tekintet nélkül arra, hogy milyen nehéz volt számukra illegálisban végrehajtani a feladatokat.

— 0 —

A zomboriak rendkívüli körülmények között talákoztak negyedszer Tito nevével. Tito akkor már élő legendává vált, olyan harcos volt, akinek elismeréssel adózott a világ demokratikus közvéleménye a Jugoszláv Népfelszabadító Hadsereg sikerein fellelkesülve. A partizánok soraiban 300 000

12. Az említettek mellett a megszállás idején életüket veszítették a következő harcosok is: Ivan Parčetić, Slavko Radanov, Živko Mašić, Stevan Sefer, Milenko Glavaški, Jeftimije-Jeca Zarić, Leo Akerhal, Predrag Đulinac, Zarko Đurošev, Jovan Pavkov, Nikola Predojević, Mirko Đulinac, Stevan Beljanski, Sava Pejak, Bokor László, Rada Malešev, Schönbrunn Tibor, Zoran Gomirac, Milan Milutinović, Krizsán István, Stefanovics István, Bogoljub Jetić-Boža, Branko Žižić, Zlatoje Pajčić, Rada Kovčín, dr. Fischer András, Boško Cucić, Zarko Stričević, Ladislav Kon, Szántó László, Radivoj Kerstić-Rada, Zora Didić, Triva Petković i Franjo Sikirić.

Legtöbben a büntetőszázadokban, a keleti fronton veszítették életüket, ahova 1942 novemberében vitték őket. Utközben is többen megöltek közülük, különösen a Voronyezskörnyéki Gremlyacsé falunál. Azok, akik kibírták a megpróbáltatásokat, a német és a magyar katonákkal együtt a szovjet hadifogolytáborokba kerültek. Azalatt, amíg Moszkvában tudomást szereztek arról, hogy a hadifoglyok között jugoszláv partizánok is vannak, nagy részük meghalt tifuszban, vagy a kimerültségtől, a hidegtől. Kevesen gyógyultak fel, de akik felgyógyultak, 1943 májusában és júniusában beléptek a Szovjetunióban megalakított jugoszláv partizán-egységekbe, s azok kötelékeiben visszatértek Jugoszláviába 1944 szeptemberében, majd részt vettek az ország felszabadításáért folyó harcokban. Közéjük tartozik Stevan Dušanović alezredes, Stevan Terzin százados, Đuro Šipoš alhadnagy, Nikola Pajčić százados, Milorad Rašković hadnagy, Slavko Radanov alhadnagy (1944. november elsején elesett Cačak felszabadításakor), Joza Gavranović, Nikola Šimunov és mások.

harcos volt és az ország nagy területeit felszabadították. Az elért eredmények lehetővé tették az AVNOJ második ülésének megtartását Jajce boszniai városkában 1943. november 29-én.

A zomboriak a történelmi jelentőségű ülésről a Szabad Jugoszlávia Rádió híreiből és kiadványok útján szereztek tudomást. Ez utóbbiakból Zomborba és Szivácra is érkezett, különösképpen abból a nagy fehér plakátból, amelyen szó volt az AVNOJ-ról, Tito marsallról, hogy megalakult a partizánkormány, s hogy II. Péter királynak megtiltották a hazatérést az általa elkövetett árulás miatt, valamint azért, mert Draža Mihajlovićot és a csetnikeket polgár- és testvérháború kirobbanására ösztökölte. Ezt a plakátot megőrizte Sima Stojakov sziváci párttag.

Abban az időben több zombori lakos volt bebörtönözve főleg Kalocsán, a szegedi Csillagbörtönben, Sátoraljaújhelyen, a márianosztrai női börtönben, a topolyai és más táborokban. Hozzájuk is eljutott az AVNOJ második üléséről szóló hír.

Ez arra készítette Benya Antal zobori JKISZ-tagot, hogy levélben jelentkezzen az anyjának a sátoraljaújhelyi börtönből, ahol az 1943-ban kimondott nyolcévi börtönbüntetését töltötte. Vele raboskodott a Zombor környéki Laza Krstić, Ivan Suc, Branko Barudanov és mások. Három levelét megőrizték.

Az 1943. december 18-án kelteztben Benya Antal anyjának jelentezett:

„Anyácskámnak ajánlom, hogy gyakrabban olvassa az újságot, mert érdekes dolgokat találhat bennük Bácska jövőjét illetően. Az angolok féltették Péter királyt és az egész nacionalista bandát, s Jugoszlávia egyetlen képviselőjeként Titót és kormányát ismerik el. Tito a Jugoszláv Népfelszabadító Hadsereg parancsnoka (a Jugoszláv Kommunista Párt titkára). Ő indította és szervezte meg Jugoszlávia területén a németek elleni harcot, s parancsnoksága alatt a partizánok felszabadították Jugoszlávia kétharmadát. Ezzel lehetővé vált Bácska bolsevizálása, s mindaz, ami ezzel jár. Nem tudom, hogy milyen reményekkel várják a jövőt az »ejtőernyősök«, azonban úgy vélem, hogy keserűen ki fognak ábrándulni, mert odahaza, az anyaországban sem fogják tárt karokkal várni őket. Ugyanis Magyarország is ugyanabba a blokkba fog tartozni Lengyelországgal, Csehszlovákiával és Ausztriával együtt. Ez a blokk, ha nem is lesz teljesen bolsevista, akkor is mindenféleképpen demokrata lesz, ami ugyancsak nem fog tetszeni az »ejtőernyősöknek«, sem pedig magyarországi rokonainknak. Üdvözlöm a rokonságot! Tudja-e apa, hogy nem két-, hanem nyolcévi börtönbüntetést kaptam? Nyugodtan mondja meg bárkinek! Anyácskámnak sok halás köszönet mindazért, amit tett, sokszor öleli és csókolja Tóni!”

Benya Antal nem érte meg a felszabadulást. Anyja, Bauer Rózsa várta egyetlen gyermekét, hogy megölelhesse a szabadságban. Az örömteli pillanat helyett azonban 1944. április 4-én arról értesült, hogy fiát Sátoraljaújhelyen felakasztották 11 más bácskai és magyarországi harccsal együtt. A kommunista rabok lázadása után ítélték halálra őket. A raboknak sikerült lefegyverezniük az őrséget és kiszabadulni. A német és a magyar egységekkel folytatott harcokban a JKP és a Magyar Kommunista Párt 70 tagja, ifjak, lányok és antifasiszták vesztették életüket. Benya Antal puskával fedezte a harcosok kitörését. Foglyul ejtették és kivégezték. Zomborban született 1922-ben, s a háború előtt Zág-ráiban állatorvosnak tanult.

A fiú beszámolt édesanyjának arról, mit csinál a rabságban, hogyan telnek napjai. Ismerteti vele a politikai kollektívát, amely a különleges feltételek között a népi forradalom szervezésének formája. Az 1944. január 17-én írt levelében a többi között a következő véleményének ad kifejezést: „... az »ejtőernyősök« számára ajánlatos lenne, ha visszatérnének az anyaországba, Magyarországra, mert nem tudom, hogy miként fog tekinteni a szovjet Jugoszlávia a magyar fasiszta bürokráciára, az Ujvidéken, Zsablyán és másutt elkövetett különféle disznóságokra, amelyek csak most rajzolódnak ki előttem teljes szörnyőségükkel és valóságukban. Anyácskám, írjal valamit a falu lakóiról, a munkásokról, a

munkahelyről, a munkaviszonyokról és körülményekről, a drágaságról!" A továbbiakban leírja azt a színdarabot, amelyet a rabok készítettek, s melynek végén megjelenik Tito partizánja, hogy leszámoljon Péter királlyal.

Benya Antal Sátoraljaujhelyről küld tájékoztatást arról, hogy mi történt Jugoszláviában, hogy Tito nemcsak párttitkár és partizánparancsnok, hanem ezen kívül a partizánkormány elnöke. Ez az utóbbi adat arról tanúskodik, hogy a rabok Sátoraljaujhelyen is tudomást szereztek az AVNOJ második üléséről és az akkor hozott határozatokról. A szövetségesek hatalmas katonái és politikai változásokkal találták magukat szemben Jugoszláviában, s végül is elismerték, hogy kizárólag a népfelszabadító hadsereg harcol a fasizmus ellen; s ezzel elítélték Draža Mihajlović csetnik mozgalmát és a megszálló többi szolgáját.

Benya Antal említést tesz az »ejtőernyősökről«. Ezzel a gúnynévvel illették a bácskai és baranyai magyarok a Magyarországról Bácskába irányított tisztviselőket és másokat. Megsejti, hogy nem fogják őket visszafogadni Magyarországon sem, mert ebben az országban is változás fog bekövetkezni a politikai rendszerben. A bolsevizálást és a szovjetizálódást emlegetve Benya Antal párhuzamot von a jugoszláv és a szovjet nép harca között, s reméli, hogy a kommunisták Jugoszláviában szocialista társadalmi rendszert hoznak létre.

Ugyanabban az időben a zomboriak egy csoportja Csillagbörtönben tölti büntetését. Oda került Lazar Plavšić, Đurica Maširević, Kosta Guncunja, Đorđe Šarčanski-Koca, Vitomir Pavkov, Nemanja Mrđanov, Branislav Gađrićin, Rada Drakulić, Milenko Beljanski, Speidl Vilmos mérnök és Milivoj Stričević-Milenko, Đura Zarić Szilberekéről, Marko Mutavdžić, Mustafa Hromić és Mijo Bošnjak pedig Baranyából. Ők is tudomást szereztek arról, hogy Tito az AVNOJ második ülésén marsall és a partizánkormány elnöke lett. A börtönbe becsmépszék a pesti Magyar Nemzet egy példányát, amelyben hosszabb cikk foglalkozik a jugoszláviai eseményekkel, különösen a népfelszabadító harccal, s a többi között azzal is, hogy Tito marsall lett. Ez nagy örömet váltott ki a rabok között, fellelkesítette őket és nagyon büszkék voltak.

A Csillagbörtönbe 1941. augusztus végén kezdtek érkezni a népfelszabadító háború bácskai és baranyai illetőségű, elítélt harcosai. Az 1944. szeptember 28-án történt kiürítéséig 752 újvidéki, szabadkai, zombori, csantavéri, topolyai, zentai, adai, péterrévi, becsei, zsablayi, csúrogói, Veliko Gradište-i, sajkásgyörgyei, gospodínci, kátyi, palánkai, vepřóci, gložani, turiai, szenttamási, bezdáni, telecskai, bácsmonostori és más helységbeli harcos töltötte ott büntetését. Közülük 425 vesztette életét a büntetés-századokban, vagy a németországi gyűjtőtáborokban, Dachauban, Schönbergben és Buchenwaldban, ahová 1944 novemberében és 1945 januárjában szállították őket. A 111 internált bácskai közül 26 tért haza Németországból, ami a maga módján szemlélteti, hogy milyen nehéz és bizonytalan volt a rabok élete. A zomboriak közül ott vesztette életét Speidl Vilmos mérnök, Đurica Maširević, Milivoj Stričević-Milenko, Rada Drakulić (a vajdasági forradalom költője), Branislav Gađrićin és a szilberekéi Đura Zarić.¹³

A Csillagbörtön 752 rabja között a JKP 246 tagjelöltje, a JKISZ 317 tagja volt. A többiek is mindannyian a népfelszabadító mozgalom aktivistái voltak. Politikai kollektívát alakítottak a Magyar Kommunista Párt elítélt tagjaival és a magyar antifasizistákkal. A kollektíva élén Lazar Plavšić, Speidl Vilmos mérnök, a szabadkai Gottesmann Tibor és

13. Az eddig említett zomboriak mellett letartóztatták, kínozták és elítélték még Darinka Grujić-Nana, Lazar Grujić, Stevica Vujković, Vitomir Lukačev, Branko Krstić, Ksenija Čirić, Mira Radojević Jugovica Nastasić, Milica Kapusta, Slavka Gradinac, Szentgyörgyi István, Braun Olga, Jugovica Maširević, Ljubica Pavkov, Milena Selak-Beba, Zagorka Pušin, Speidl Mancić, Zuckerman Éva, Milivoj Mladenović, dr. Nikola Krstić, Branko Josić, Ivanka Odobašić, Ratko Kurjakov, Milena Kovačić, Negotlav Stričević, Joca Maglič, Mira Dimitrijević, Milan Đurđević, ifjabb Ivan Mironički, Nikola Cvrkušić és más zombori harcosokat, akik legkevesebb hat hónapot, de többen három évet is töltöttek a táborokban.

a szablyai Stevan Grbić álltak. A kollektíva Glasnik—Híradó címmel illegális lapot adottt ki. A szöveget kézzel írták szerbhorvát és magyar nyelven. Nyolc hónapig jelent meg.

— O —

A JKP bácskai és baranyai szervezete súlyos időket élt át, de tevékenysége sohasem szűnt meg, még akkor sem, ha alig néhány harcossra korlátozódott, általuk is hírnevet szerzett a népi forradalom. Végül 1943-ban a Bácskai partizánok nagyobb akciókba kezdtek, felgyújtották a kendergyárakat, telefonpóznákat döntöttek ki és több ellenséges katonát harcképtelenné tettek vagy megöltek. Egyre több bácskai és baranyai ment át a szerémségi és szlavóniai partizánokhoz.

A JKP zombori körzeti bizottságának területéről 1944. augusztus 9-ig a partizánokhoz irányították, vagy maguk megtalálták a módját, hogy oda eljussanak: Aleksandra Zelenović-Aca ezredes, Blagoje Gagrčin százados, Stanka Cimpic hadnagw, Ljubiša Cimpic, Pera Cimpic, Nikola Cvrkušić alezredes (zomboriak); Milan Civrčić alhadnagy, Milorad Milostražić hadnagy, Rada Ivkov, Živojin Nikačev-Živko, Novica Katanić, Živa Đurišić, Budimir Budimac százados, Radoslav Budimac, Slavko Staničkov, Milovan Staničkov, Lazar Jančurić, Mirko Mrđanov, Lazar Lukić, Mirko Katanić, Momčilo Topalov, Momir Morokvašić, Mirko Nagulov, Živojin Milić, Gojko Mrđanov, Gruja Lukić és Živko Katanić (sztapáriak), György József, Varga István, Zámbo János és Jokan (gombosiak); Gojko Malešev, Duško Petrović, Milenko Amidžić, Milan Mirić, Stevan Plavšić-Campaš, Milenko Suvajdžić, Pera Pejcin, Milorad Milosavljević, Slobodan Cvejin-Cuga, Mladen Lančuški, Sava Krstić, Pera Krstić-Zeka, Sava Vukomanov, Dušan Koljaja, Čeda Mudrinić (sziváciak); a dárdai Vojin Šumanović, Bora Jović az apjával, Jefto Mandić, Sulejman Abdulbašić; a kulai, illetve deronjei illetőségű Stevica Beljanski; Ostoja Veselinov-Tošković, aki Béregen volt bázisban Matija Kolar-Knežnáb; a kneževói Meho Oruč, az uglješai Voja Krešić, a bolmáni Stevan Tikvić ezredes, a mirkovaci Stevan Kurteš őrnagy és a lalici Sava Lazić.

Nem minden átkelési kísérlet sikerült a Dunánál és a Drávánál. 1944 tavaszán Bogojevnál négy fiatalember a csendőrorjárat kezére került (a béregi Kosta Petrović és társai, mindannyian életüket veszítették a rabságban). 1944 júniusában a baranyai Jagodnjak melletti erdőnél 50 hazafi gyűlt össze a Szlavóniából érkező csónakra várva. Mivel nem sikerült megteremteni a kapcsolatot, a kora reggeli órákban elhagyták a rejtékhelyet és szétszéledtek. Két-három nap alatt mindannyiukat elfogták. Dárdán és Sıklóson kínzták őket. Közülük sokan a német gyűjtőtáborokban életüket veszítették.

Eljött 1944 nyara!

A szövetségesek repülőgépei átvonulóban szerbhorvát és magyar nyelvű röpiratokat és kis formátú újságokat szórnak. Megadásra szólítják fel a fasisztákat. Értesítik a lakosságot a Szovjetunió, Nagy-Britannia és az Egyesült Államok harci sikereiről. Említést tesznek a jugoszláv partizánok harci tevékenységéről is, akik akkor már a sajkási, újvidéki, palánkai, zombori és szabadkai partizánosztagok kötelékében is harcolnak. A bácskai és baranyai operatív zóna főparancsnoksága Palánka közelében székel, s rajta keresztül irányítják a frontra az egységeket.

A zombori partizánosztag 1944. augusztus 30-án alakult meg Szerémségben. Az erről szóló parancsot Kosta Nađ, a vajdasági népfelszabadító hadsereg és partizánosztagok főparancsnokságának parancsnoka írta alá. Tizenkét harcos¹⁴ a divósi Mileta Veselinović parancsnok és

14. Mileta Veselinović parancsnok és Nikola Depalov-Toša politikai biztos mellett a zombori partizánosztag kötelékében Sztapár és Zombor közelébe érkeztek még a következő harcok: Aleksandar Vujić-Saša és Jovan Vujić-Matori Újvidékről, a szerémségi Đura Vlajankov-Gospod, a zimonyi Žika Mamutović, az újvidéki Jovan Jovanović-Joca, a kamernicai illetőségű, Uröginek szolgált Stevo, Dušan Petrović-Ciga Szivácról, a zombori Pera Cimpic, a palánkai Vesa Papić és a szerémségi, Popának nevezett Mile. Később Szerémségből és Dél-Bácskából a felszabadulás előtt az osztaghoz csatlakozott Stanka Cimpic, Mara Rajajić, Gordana Stankov-Mati és mások.

a Karlóca környéki Nikola Depalov-Toša politikai biztos vezetésével útra keltek Zombor felé. Főleg éjszaka meneteltek a kukoricásokon át. A mellékük rendelt útvezető elesett bácskai tartózkodásuk második napján, s emiatt az osztag nehezen tájékozódott. Tíz nap múlva érte el a Sztapár és a Szivác közötti szállásokat. Az első akciói szeptember 16-án hajtották végre. Azon az éjszakán tagjai letették a partizánesküt a Pavkov kunyhónál. Az osztagba belépett Milorad Milostrazić-Mile, Milan Civrić, Miloš Birmančev, Boško Vučenov, Petar Živanov, Andrej Kamarenko, Boško Simin-Tošin, Milan Abić, Nenad Katanić-Cako, Ivan Marković, Bora Jović édesapjával Vlajkival és sokan mások.

A zombori partizánosztagnak 1944. október 21-én már száz-száz harcost számláló sztapári és zombori százada volt. Sikeres akciót hajtott végre Szilberekén, Doroszlón, Prigrevica irányában, a zombori Vásártéren, s lefegyverezte az ellenséges katonákat Goga, Obzir és Bilić helységeiben.

A kis létszámú bácskai partizánosztagoknak harci feladataik mellett mozgósító szerepük volt. Náluk jelentkeztek és léptek be a partizánok közé a hazafiak száza. Mit jelentett ezeknek az egységeknek a jelenléte, azt a felszabaduláskor lehetett igazán felmérni. A zombori partizánosztag úgyszólván máról holnapra 930 harcost számláló zászlóaljja duzzadt fel. A felszabadított területeken katonai állomásokat létesített és a zombori népfelszabadító hadsereg parancsnokságának (Stanko Vještica, Žika Lozić, Stevo Sečujski, Branko Odobašić parancsnok és politikai biztosok) rendelkezésére álló egyetlen jelentős fegyveres erő volt a felszabadulás első napjaiban.

A zombori, sztapári, szilberekai, sziváci, bácsmonostori, bezdáni, őrszállási, regőcei, béregi, nemesmileticsi, rastinei, sáripusztai és baranyai harcosok sok olyan ütközetben vettek részt, amelyet az 51. hadosztály¹⁵ VII., VIII. és XII. brigádjai vívtak Batinától a Jugoszláv Hadsereg (1945. március 1-től ez volt a hivatalos elnevezése) befejező hadműveletéig, amelyet Dravogradnál vívott gyűrűbe zárva az ellenséges erőket, amelyek Ausztriába igyekeztek, hogy az angoloknak adják meg magukat. Ez alkalommal a partizánok 150 000 német katonát, csetniket és usztasát ejtettek foglyul.

Az ifjak, a lányok és felnőttek tömeges belépése a partizánok soraiba megerősítette a JKP északnyugat-bácskai és baranyai illegális tevékenységének és a népfelszabadító mozgalomnak az értékét, igazolta indokoltságát.

Ez azonban nem egyetlen bizonyítéka a lakosság antifasiszta érzelmének. A népfelszabadító bizottságok 2–3, legtöbbször 10 nap alatt eleget tettek kötelezettségüknek, nagy anyagi támogatást nyújtva az egységeknek és segítettek a béke, a rend és a vagyon biztonságának megőrzésében. Arról nincs pontos adat, hogy hány jugoszláv, szovjet és bolgár katona haladt át Zomboron, annyi azonban bizonyos, hogy nagyon sok. Žika Lazić politikai biztos és Zombor népfelszabadító erőinek parancs-

15. Az 51. vajdasági hadosztály parancsnoka Sreta Savić-Kolja alezredes volt. 1944. október 25-én alakult meg 7000 szerémségi, bánati és bácskai harcos részvételével. Kötelékbe tartozott a VII., VIII. és a XII., valamint egy tüzérségi brigád. A batinaei ütközet idején, amely 1944. november 10-től 18-ig tartott, 10 500 harcosa volt. A brigádparancsnokok Milan Ješić-Ibra, Milan Korica-Kovač és Dušan Doronjski-Jocika voltak. A batinaei és a bolmáni ütközetektől a hadosztály utolsó csatájáig 1428 tagja elesett, 4869 megsebesült és 799 eltűnt, ami elsődleges összetételének kétharmadát teszi ki. A batinaei ütközetben 423 tagja elesett, 1200 megsebesült és 173 eltűnt. A bolmáni csatában 1945. március 6-tól március 22-ig 286 harcosa elesett, 1089 megsebesült és 23 eltűnt.

A nagy veszteségeket állandóan új harcosokkal pótolták, akiket a III. hadsereg zombori bázisából irányították a hadosztályhoz. A bázis hátsószági katonai egységén 40 000 partizán ment át. Közülük 7000 magyar nemzetiségű volt. Mozgósítási zászlóaljukat a nép Petőfi-brigádnak nevezte, de ez nem azonos a XV. vajdasági Petőfi Sándor partizánbrigáddal, amely a Topolyán megalakult és a szlavóniai Petőfi Sándor nevet viselő magyar zászlóaljából állt, s melynek vezetője Kis Ferenc százados és Jontovics Rudolf őrnagy volt. A zombori mozgósítási zászlóalj parancsnokai Henrik Berst százados és Molnár Pál százados, politikai biztos voltak.

A zombori mozgósítási zászlóaljon több száz magyarországi illetőségű polgár is átmént, akik a jugoszláv partizánegységek keretében harcoltak hazájuk, Magyarország felszabadításáért.

noka úgy véli, hogy mintegy 2 millió 800 ezer. Még a háború idején emlegették ezt a nagy számadatot. A katonaságot el kellett helyezni a házakban, kaszárnyákban és a nagyobb épületekben. De nemcsak ennyiről volt szó! Jovan Vukajlov emlékszik, hogy számtalan, a többi között kimondottan katonai jellegű parancs is érkezett. Órszállásra például, ahol őt a népfelszabadító bizottság elnökévé választották, parancs érkezett, hogy sürgősen repülőteret kell építeni a környéken. A nép éjt nappallá téve dolgozott önkéntesen.

Számos más példa is volt a néptömegek, a néphatalom szervei, a JKP és a társadalmi-politikai szervezetek (az egységes népfelszabadító front, a JKISZ, az ifjúsági, a nő- és a szakszervezet, a Vöröskereszt stb.) tagjai önfeláldozó munkájára. Ezek nemcsak a szabadság elérkezése feletti lelkesedés, hanem a JKP rendkívüli erőfeszítéseinek órái voltak, a megváltozott feltételek között. Illegálisból a szabadságba jutni! A felszabadulást Zomborban a JKP négy tagja, Telecskán egy, Szivácon hat-hét, Bácsmonostoron egy, Baranyában két-három párttag várta be. Ennek tudatában felvetődik a kérdés, hogy akkor mi adott ihletet a néptömegeknek, mi készítette őket arra, hogy minden feladatot végrehajtsanak?

Mindenképpen a második világháború alakulása és a Jugoszláviában folyó népfelszabadító harc. Tekintettel arra, hogy a JKP Zomborban és környékén kifejtett tevékenysége és a helyi népfelszabadító mozgalom a társadalom általános erőfeszítéseit képezték, az itt élő szerbek, horvátok, magyarok, zsidók, szlovének és szlovákok politikai elhivatottsága erőfeszítésekre készítette őket, s azok eredményül jártak Jugoszlávia e részében. Mindez a JKP, a JKISZ tagjainak, Északnyugat-Bácska és Baranya népfelszabadító mozgalma aktivistáinak érdeme. Igyekezett és áldozataik hintették el a népi forradalom magvát, hogy az aztán meghatározott történelmi pillanatban, a felszabadulás alkalmával hatalmas erőként nyilvánuljon meg, s helyi viszonylatokban is megerősítse a tézist, mely szerint „az elmélet anyagi erővé válik, amint úrrá lesz a néptömegek felett”. Az illegális időszak az az idő, amikor „elmélettel foglalkoztak”, s ezért az elméletért sokan életükkel fizettek. A felszabaduláskor azonban nyilvánvalóvá vált, hogy a néptömegek már régen magukévá tették a JKP politikáját, erkölcsi-politikai és anyagi támogatást nyújtottak a népi forradalomnak. Ez hatalmas, elemi erőt képezett!!! Zombor felszabadulásakor gyakorlatban is bebizonyosodott, hogy az illegálisban folyó klasszikus politikai tevékenység és a partizánegységek harca a népi forradalom dialektikus egységét képezi. Mindenki szárnyat kapott. Kosta Nađ tábornok nem minden ok nélkül észlelte zombori tartózkodásakor, hogy ott semmilyen nehézségekbe sem ütközött, s hogy a lakosság támogatásban részesített minden partizán-, szovjet és bolgár egységet. Ez a megállapítás elismerés a politikai aktivitásnak, amiért 1941. május 25-től a felszabadulásig megszervezték a népfelszabadító mozgalmat, s abban példamutatóan részt is vettek a Jugoszláv Kommunista Párt tagjaiként.

Mindennapos példák tanúskodnak arról, hogy a zomboriak és hozzájuk hasonlóan a szállások és falvak lakossága ugyanígy viselkedett, mind a néphatalom létrehozásakor, mind pedig a baranyai, Dráva menti és szlavóniai frontról érkező 10 000 sebesült partizán, vöröskatoná és bolgár katoná elhelyezésekor. Zombornak mindössze 25 000 lakosa volt. Ennek ellenére nem hátráltak meg a munka előtt, politikai hozzáállásuk áthatotta a „Mindannyian a frontra — mindent a frontért!” jelszó szelleme. A batinai ütközet az időtartam, a szűk operatív térség és a veszteségek tekintetében rendkívül súlyos volt. Zomborba alig néhány nap alatt mintegy 2000 sebesült partizánt és vöröskatonát szállítottak. A harc hevessége miatt a szovjet katonák a batinai ütközetet „kis Sztálingrádnak” nevezték, tekintettel arra, hogy Sztálingádtól, a Volgától a Dunaig sehhol sem ütköztek az ellenség ilyen szervezett ellenállásába. Amikor 1944 decemberében a harc Szlavóniában folytatódott, a partizánbrí-

gádok előretörését kihasználták arra, hogy a szlavón hadosztályokat mentesítsék 4000 sebesülttől.¹⁶ Őket ugyancsak Zomborba küldték. A sok sebesült állandóan 800 nőt, fiatalot és idősebb személyt foglalkoztatott. Mindannyian a 2. számú katonai kórházi központ keretébe kerültek, amelynek öt faluban volt kirendeltsége. A sebesülteket nemcsak elhelyezni és ápolni kellett, hanem gondot kellett viselni arról is, nehogy megfagyjanak, s ezért a társadalmi-politikai szervezetek a néptömegeket erdővágásra mozgósították. Emellett nem hanyagolták el a mezőgazdaságot sem. A kukorica talpon maradt, a cukorrépa a földben volt, s az őszi vetés alá fel kellett szántani a földet akkor, amikor a férfiak elmentek partizánnak, 1941 óta hadifogságban voltak, az idősebbeket 1944 májusában Németországba hurcolták, a fiatalembereket pedig egy hónappal később Ausztriába. 1943 áprilisától minden férfi munkaszolgálatos volt. A magyar burzsoázia a terror e formájával biztosított ingyen munkaerőt vállalatok és nagybirtokok számára. A „munkásokat” honvédek kísérték a munkára, azok őrizték őket. Az óvintézkedések ellenére a munkaszolgálatosok számtalan szabotázsakciót követtek el. Nem volt olyan munka, amelyen nem vett volna részt szerb, horvát, ruszin és szlovák nemzetiségű bácskai. Ily módon megakadályozták azt is, hogy átmenjenek a partizánokhoz. A magyar nemzetiségű polgárokat főleg a megszálló hadseregbe mozgósították, de ez alól nem vonhatták ki magukat más nemzetiségű fiatalok sem. Sokukat honvédként a keleti frontra vezényelték, hogy a Vörös Hadsereg ellen harcoljanak, s ott életüket veszítették, vagy szovjet fogságba estek. A magyar burzsoázia végül még a bácskai és a baranyai magyaroktól is tartott, s azokat a munkaszázadokba osztották be.

Amikor 1945. május 9-én Berlinben aláírták Németország fegyverletételét, Zomborban éjfélkor népiünnepély kezdődött. A központban, a városháza körül fíradhatatlanul táncoltak és énekeltek!

A JKP Északnyugat-Bácskában a béke helyreállítását 32 pártsejttel várta be. Ezeknek összesen 235 tagjuk és 93 tagjelöltjük volt. A JKISZ-nek 128 ifjú és lány volt tagja. A JKP körzeti bizottságának titkára Iso Njegovan-Jova volt, s a felsorolt adatokat a háború befejezése után néhány nappal közölte az első körzeti pártértekezleten, amelyet első ízben tartottak meg a szabad hazában. Az értekezleten elismeréssel adóztak az elhunyt harcosok emlékének, akik között a JKP körzeti bizottságának hét tagja volt. A felszabadulást nem érte meg Kis Ernő, Dušan Staničkov, Balla István, Kamenko Gagrčin, Ivan Parčetić, Kamenko Rajić és Speidl Vilmos mérnök.

— 0 —

A békében és a szabadságban a JKP és a néphatalom történelmi jelentőségű feladatokat vállaltak. A győzelem forradalmiságát több feladat végrehajtása volt hivatott bizonyítani, s a legfontosabbak egyike a földosztás volt. Bizonyoságot nyert a gyakorlatban is, hogy a kommunisták betartják szavukat. Ha annak idején sem ők, sem a szegény nép nem volt elégedett a jugoszláv burzsoázia 1920 és 1930 között végrehajtott földreformjával, akkor a néphatalom létrehozásakor következetesen kellett maradni.

Az agrárreform iránt érdeklődőket a „belső” és a „külső” közé sorolták (az utóbbiaknak kellett megtelepedniük a zombori járásban). A „belső”, a mezőgazdasági napszámások és az elszegényedett földművesek 12 551 kataszteri hold földet kaptak.

¹⁶ 1945 februárjában Szlavóniából Zomborba jött 15 600 menekült akikről ugyancsak gondoskodtak Bácskában, ahol több mint négy hónapig maradtak.

Helységek szerint az agrárreformot így hajtották végre:

	Hold	szerbek	horvátok	magyarok
Zombor	4095	711	324	25
Bezdán	445		12	95
Kolut	114	3	10	10
Béreg	1030	9	324	8
Rastina	79	24	4	
Regőce	829	62	12	52
Órszállás	608	69	7	100
Sáripusztá	96	20	3	8
Nemesmilitics	1645	6	164	285
Csonoplya	324		35	64
Krnjaja	73		2	15
Telecska	1113	1	6	367
Szivác	2100	505	10	165
Összesen:	12 551	1410	931	1194

Minden háztartás átlag 3,5 hold földet kapott. Minden érdekeltnek juttattak nemzetiségi hovatartozásra való tekintet nélkül. Ezzel kifejezésre jutott a testvériség—egység politikája, amely a népfelszabadító háborúban alapul szolgált minden nemzet-és nemzetiség tagjainak összefogásához.

A „külső” érdekeltek a telepes likaiak, korduniak, dalmátok, gorjaniak és crnogoraiak voltak, akiknek családjai a háborúban feldúlt vidékekről jöttek. A harcosok családjai Észak-Bácskában új hazára leltek. Arról nincs adat, hogy hol hány család telepedett meg. 1944 novemberében és decemberében már többen megtelepedtek itt, legtöbbjük azonban 1945 első felében érkezett.

Béregen likaiak, hercegovinaiak és boszniaiak, Koluton likaiak és gorjaniak, Bezdánban likaiak, Regőcén és Órszálláson dalmátok, Csonoplyán likaiak és korduniak, Krnjaján (ma Kljajicevo) főleg korduniak és kis számban likaiak, Szivácson crnogoraiak, Zomborban pedig likaiak, korduniak és boszniaiak telepedtek le.

Az áttelepült családok, a „külső” érdekeltek a zombori járásban összesen 48 091 hold földet kaptak: Zomborban 960, Bezdánban 1800, Koluton 4158, Béregen 950, Rastinán 200, Regőcén 5300, Órszálláson 11 500, Csonoplyán 5 500, Krnjaján 8133 és Szivácson¹⁷ 10 550 holdat.

Az agrárreform végrehajtásával és mintegy 30 000 személy letelepítésével a néphatalom és minden társadalmi tényező Zomborban rendkívüli felelősségteljes és nehéz feladatot hajtott végre. Ezek olyan politikai akciók voltak, amelyek hónapokig tartottak, s általános munka- és szellemi mozgósítást követeltek. Velük párhuzamosan folyt a társadalmi gazdaságok megalakítása a fennmaradt földterületeken Gádorban, Zomborban, Sáripusztán, s a falvakban több tíz, több száz holdas szövetkezeti földek voltak.

A mezőgazdaságban végrehajtott feladat után 1946 decemberében követhetett a gazdasági vállalatok államosítása. Zomborban és környékén nem sok volt belőlük, főleg nem nagy. A gazdaság, ami az ipart illeti, nem volt különösen fejlett. A dokumentumok szerint 1945-ben a zombori járás falvaiban 14 malom, 8 téglagyár, 5 kendergyár, 3 szövőde, 3 villanytelep, 1 tejgyár, 1 olajgyár, 1 hajógyár és 2 traktorállomás volt

17. Szivác később a kulai, Dorosló és Bácsmonostor a zombori járáshoz került.

(a népfelszabadító bizottságok alakították meg őket). Zomborban erősebb volt a gazdaság, fejlett textilipara és ahhoz tartozó műhelyei voltak, 3 téglagyára, 1 villanytelepe, 1 szállodája, 2 malma, 5 nagyobb szállítóvállalata, egy tejgyára, 6 nyomdája, 7 erősebb kereskedője és néhány jelentősebb iparosra volt, akik 7—8, sőt 20 munkást is foglalkoztattak. Sok vállalatot és műhelyt elhagytak tulajdonosaik, vagy a megszállás idején csökkentették a termelést, s a felszabadulás után felújították az üzemrészlegeket, különösen a textilgyárakat, amelyek azután a katonaságnak dolgoztak.

A vállalatok államosításával és az elhagyatottak megnyitásával létrejött az anyagi alap a társadalom szocialista alapon való fejlődéséhez.

A felszabadulás utáni állapotokat és az elkövetkező 30—32 esztendőben elért eredményeket össze sem lehet hasonlítani. A zombori község 97 000 lakója közül 1971-ben minden negyedik a társadalmi szektorban dolgozott, 200 társultmunka-szervezet működött, a mezőgazdaságban rendkívüli eredményeket értek el, ami a legnagyobb vívmány a szocializmus építésében Északnyugat-Bácskában. A termelés európai szintre emelkedett, s 1976-ban a társadalmi szektoron (45 000 hektár)¹⁸ rekordtermés volt bűzából, a hektáronkénti átlag 60 métermázsa, kukoricából csaknem 80 métermázsa, cukorrépából pedig 4 vagon volt.

Társadalmi újjászületés ment végbe más téren is, az oktatásügyben, az egészségügyben, a lakásépítésben stb.

— 0 —

A nagy ütemben fejlődő Zombor 1969. április 19-én örömmel fogadhatta és a legszívélyesebben üdvözölhette kedves vendégét, Tito elvtársat. Amikor híre kelt, hogy jön, a zomboriak, s nemcsak ők, hanem a falvak népe is ellepte az utcákat, olyannyira, hogy mozdulni sem lehetett. Harmincezer polgár üdvözölte a vendéget, akiről a kéklő bácskai ég alatt tudomást szereztek még a népfelszabadító harc idején. Most Tito megérkezett, hogy megismerkedjen a változásokkal, amelyek nem nevezhetők jelentéktelennek.

Tito mintegy száz zombori és környékbeli társadalmi-politikai munkással találkozott a megyeháza nagytermében. Szó volt mindenről!

Vendéglátói voltak Jovan Vasiljević községi elnök és Vladimir Kozlina-Vlada, a JKP községi bizottságának titkára.

A zombori községben, amikor Tito 85. születésnapját és pártvezetői munkásságának négy évtizedét ünneplik, 8500 kommunista tevékenykedik. A felszabadulás napjaiban alig volt tizenöt. A likaiak, korduniak, gorjaniak, dalmátok és crnagoraiak idetelepülésével, s mindazzal, amit érkezésükkor és később fogadtak, állandóan növekedett a JKP, illetve a JKSZ politikai ereje. Ezt a gyakorlat bizonyítja, s az a tény, hogy a szocializmus építésének első soraiban a munkásosztály mellett 8500 kommunista található.

Zomborban van belőlük legtöbb: csaknem négyezer!

VALIHORA István fordítása

¹⁸. Zombor község 1976-ban 111 000 hektárral rendelkezett.

AZ ANTIFASISZTA ELLENÁLLÁSI MOZGALOM ZENTÁN 1941-BEN

A kapitalista Jugoszláviát az áprilisi katasztrófát megelőző években a dolgozó tömegek helyzetének rosszabbodása, az elnyomott nemzetek és nemzeti kisebbségek nemzeti felszabadító törekvéseinek erősödése, a külső és belső fasiszta veszély fokozódása és az osztályharc kiéleződése jellemezte.

Az ilyen általános helyzetben értek be újból a feltételek a Jugoszláv Kommunista Párt zentai szervezetének megalakítására, illetve felújítására. A korábbi — tulajdonképpen az első — zentai pártszervezet ugyanis a monarchofasiszta diktatúra idején szűnt meg működni és a JKP Helyi Bizottsága 1932-ben elhalt. Az újjáalakulás egyrészt azoknak az általános gazdasági, társadalmi és politikai körülményeknek a következménye volt, amelyek Zentán is fokozták, gyorsították a haladó és a maradi társadalmi erők differenciálódását, másrészt azoknak a változásoknak, amelyek a JKP Központi Bizottságában 1937-ben bekövetkeztek személyi és szervezési síkon, s amit országosan növekvő szervezeti izmosodás és társadalmi befolyás követett.

Az a néhány kommunista, aki az első helyi bizottság munkájának beosztása után Zentán maradt, illetve ide visszatért, már 1934-ben ismét megkezdte a munkát. A szabadkai helyi bizottság a szakszervezeti szakosztályok, csoportok újbóli megalakításán fáradozik. Lassú, szívós, óvatos és kitartó munkával fokozatosan megnyerték a munkásokat, beszervezték az Egyesült Munkás-Szakszervezeti Szövetség (URSS) helyi csoportjaiba. Ilyen irányú tevékenység kezdődött Zentán és a környéken is. A kezdetben laza pártkapcsolatok is fokozatosan megszilárdultak Ada felé — ahol Cseh Károly, majd Bakos Kálmán dolgozik az ottani pártszervezetben —, valamint Szabadka felé, ahol már kialakulóban van az észak-bácskai — a szabadkai, topolyai és zentai járási — pártgóc, ahonnan a bérmozgalmakban, sztrájkokban edződött szakszervezeti vezetők és pártaktivisták jönnek terepi munkára.

Zentán a régi pártaktivisták közül Lövei Mihály, Takács István dolgozik, mellettük fiatal aktivisták: Nagyabonyi Vince, Székely Ilona, Molnár Péter és Ósz Szabó János kapcsolódtak be a kommunista mozgalomba. Ez az első pártsejt további szervező munkával, a helyi bizottság megalakulásával 1939 tavaszán helyi szervezetté terebélyesedik.

A helyi bizottság munkáját ekkor Nagyabonyi Vince irányította. Asztalosmunkás volt és a párttitkári funkciót 1941. június végéig töltötte be, amikor is előzetes letartóztatásba helyezték. A pártbizottság munkájában rajta kívül Molnár Péter asztalosmunkás, Székely Ilona munkásnő és Ósz Szabó János földmunkás vettek részt.

A helyi bizottság munkájának felújításával Zentán létrejött a haladó erők összefogásának proletár magva. A proletári konzervatív erők elleni harcban, az osztályszempontok érvényesítése terén kezdetben tapasztalatlanság volt, majd érezte hatását a gyöngye szervezeti felépítés is, noha ezek a hiányosságok 1939—40 folyamán valamelyest megszűntek. Ugyanekkor Zentán is mind nyíltabban jutott kifejezésre egyes körök fasiszmus iránti rokonszenvezése.

A kezdeti, alapvető nehézségek a helyi bizottság összetételében mutatkoztak. Nemzeti egyneműsége — csak magyar tagjai voltak — nem felelt meg a város lakossága összetételének. 1940-ben egy zsidó, dr. Gerő István került be a bizottságba, míg a szerbek, habár egykorú statisztika

szerint több mint ötezren laktak Zentán, nem voltak képviselve sem benne, sem a helyi szervezetben. Továbbá működésének egész ideje alatt — tehát 1941 októberéig — érezhető volt a párt gyenge kapcsolata az agrárproletár tömegekkel, akiket a bizottságban egyetlen tag képviselt. Bizonyos mértékű bizalmatlanság is megnyilvánult az értelmiség, különösen a középiskolások és az egyetemi ifjúság iránt. Bár örömmel látták őket a munkásotthonban, sőt a szakszervezet ifjúsági szakosztályában is bekapcsolták a fiatalokat, a pártba nem vették fel őket. Még az ifjúkommunista helyi szervezet megalakítását is vidékről, a kikindai ifjúkommunista helyi bizottság részéről kezdeményezték, és felsőbb pártfórumok szorgalmazására volt elérhető, hogy a JKISZ Helyi Bizottságának a titkárárt felvegyék a JKP Helyi Bizottságába 1940 novemberében.

A párt eszmei-politikai tömegbefolyását jelentősen korlátozták — a párton belüli szervezeti, szervezési, módszerbeli és elméleti hiányosságokon kívül — a konzervatív polgári erők összefogása és mind kifejezettebb tevékenysége, amelyek egyidejűleg a politikai nyomás és propaganda eszközeit is birtokolták: legális szervezeteket, a sajtót, az osztályerőszak (állam) szerveit és jól képzett kadéereket.

A kommunisták tömegnevelő eszmepolitikai tevékenységének góca az 1937-ben megnyitott munkásotthon volt. Itt működtek a szakszervezeti csoportok bizottságai, valamint a Sloboda Munkáskönyvtár és Olvasókör. Itt túlnyomórészt a magyar kisipari és gyáripari munkásság gyűlt össze. A JKP helyi szervezetének hatása ebben a társadalmi rétegben volt a legerősebb; ugyanakkor jóval gyöngébb volt a befolyása a mezőgazdasági munkásokra (egyetlen mezőgazdasági munkásokat felölölő pártsejt létezett, Kevin), akiket még szakszervezeti alapon sem szervezetek meg eléggé, hiszen a csaknem 4500 földmunkásból, amikor legtöbben be voltak szervezve, akkor sem haladta meg számuk a hatszázat.

A kispolgárság, az iparosok és a kisparasztok olyan társadalmi közegekké váltak, amelyben a burzsoá-nacionalista propaganda teret hódított.

A párt a nők megszervezésében jelentős eredményeket ért el. Zentán 1940 májusában megalakult az első női pártsejt, de ezenkívül Kevisszálláson is voltak nők a pártban. Viszonylag rövid idő alatt jelentős eredményeket ért el a tömegesítésben a Jugoszláv Kommunista Ifjúsági Szövetség zentai helyi szervezete is. A szervezet bázisát nemcsak a munkás szakszervezetek képezték, hanem a Budućnost Ifjúsági Könyvtár és Olvasókör is, ahol a haladó, túlnyomórészt szerb középiskolás ifjúság gyülekezett.

A fasizmus előretörésének idején Zentán tehát a JKP, a JKISZ szervezetei, a szakszervezet, a Sloboda Szakszervezeti Művelődési Egyesület, a Budućnost Ifjúsági Művelődési Olvasókör tömörítették elsősorban is a haladó erőket.

A burzsoá teljes és maradéktalan összefogását a munkásosztály ellen Zentán az ellentétes nemzeti érdekek gátolták. A szerb polgárság itt — a túlnyomóan magyar környezetben — veszélyt érzett s ezért féltékenyen őrizte osztály- és nemzeti pozícióit. A magyar burzsoázia a nemzeti kisebbségi, nyelvi kulturális és politikai szabadságjogok védelmezőjeként lépett fel. A „magyar egység” jelszavával az osztályharc fékezésére, Zenta munkásosztálya nemzetközi összefogásának szétzúzására és a kommunisták elszigetelésére törekedett.

A JKP helyi szervezete tudatában volt annak, hogy milyen veszély fenyegeti a volt Magyar Párt részéről: a magyar revizionizmus, valójában a fasizmus veszélye, amely a városban is jelentkezett. A helyi párt-szervezet konkrét és szívós politikai harcot indított ellene azzal a céllal, hogy rámutasson a volt Magyar Párt vezetőinek demagógiájára, a megtévesztő szociális ígéretekre, és hogy ezáltal elválassza a polgárságot és a tömegeket a burzsoá politikusoktól.

A kommunisták harca a revizionista fasiszták ellen egyre jobban kiéleződött, de mindinkább egyenlőtlenné is vált, mert az egykori Magyar Párt 1940-ben — a helyi sajtóorgánumok kiadása mellett — helyi

és regionális jellegű politikai összejövetelek, gyűlések szervezésére és megtartására is engedélyt kapott. Ezeket a gyűléseket a kommunisták is látogatták, ott fasisztaellenes jelszavakat dobtak be, rövid agitációs beszédeket tartottak, vitába szálltak a szónokkal, vagyis megzavarták az összejöveteleket. A kommunisták felszólalásaikban földet követeltek a mezőgazdasági proletariátus részére, anyagi segílyt az 1940. évi árvíz károsultjainak, a behívott tartalékosok családjinak, munkát a munkásságnak és a fiataloknak, továbbá sürgették a város szegény tömegeinek szervezett ellátását. Ezzel a taktikával a kommunisták a gyűléseket megzavarták, a tervezett politikai iránytól eltérítették a résztvevőket és ezzel valójában hátráltatták a revizionista, jobboldali politikai vezetők és csoportok tevékenységét.

Az országos reakció 1940 végén még jobban növelte nyomását a haladó társadalmi erőkre, főképpen a kommunistákra. A szakszervezetek működésének betiltása, Mayer Ottmár, Bakos Kálmán és mások letartóztatása, a zentai és kikindai ifjúkommunista szervezetek egymás közti kapcsolatának gyengülése érzékenyen érintette a JKP és a JKISZ zentai szervezeteit: egyes pártsejtek és ifjúkommunista aktívák széthullottak. Ugyanakkor az „örök barátsági” szerződés megkötésével Jugoszlávia és Magyarország között, valamint a Magyar Közművelődési Szövetség Újvidéken, 1940. november 25-én történt megalakulásával létrejött a megfelelő politikai légkör és szervezeti forma az összes jugoszlávellenes, revizionista beállítottságú magyar nemzeti mozgalom politikai áramlatának egyesítésére. A kulisszák mögötti agitációban a magyar burzsoázia a kommunisták céljaival szembeállította már saját szociális programját, az „agrárrendezés” megvalósítását. Ez a tömegnek szánt csalétek arra volt hivatva, hogy előkészítse a „változást” és a tömegek figyelmét a telepes és zsidó földbirtokok felé irányítsa, amelyekből a „jó magyarok” a változáskor részesülnek majd.

Ilyen feltételek között a Jugoszláv Kommunista Párt zentai helyi szervezete a legáldozatosabb munka árán sem tudott megbirkózni azokkal, amelyeket a párt VI. vajdasági tartományi értekezlete tűzött ki, vagyis nem volt képes egyesíteni a dolgozó tömegeket antifasiszta jellegű munkás—paraszt szövetségbe. A döntő pillanatban a nemzeti kisebbségi törekvések túlsúlyba jutottak az osztályos-forradalmi célkitűzések felett. A helyi burzsoázia pillanatnyilag megnyerte a tömegekért folytatott harcot már az áprilisi háború kitörése előtt.

A város haladó, antifasiszta erői gyengébbnek bizonyultak. Ezt az átmeneti vereséget az osztályerők objektív erőviszonyai is, de a Jugoszláv Kommunista Párt nem csupán zentai, hanem vajdasági szervezetének szubjektív gyengeségei okozták. Eppen azok a gyengeségek, amelyekre a párt VI. vajdasági értekezlete is rámutatott. Így aztán az utolsó, háború előtti, antifasiszta akcióban, a március 27-i tüntetésben Zentán a magyarok részéről majdhogy nem csak a kommunisták vettek részt.

Közvetlen az áprilisi háború kitörése előtt a zentai helyi pártbizottságnak hét tagja volt. Az ifjúkommunisták helyi bizottságában öt tag működött. Az utóbbiak száma ekkor 23 volt, azaz a JKP és a JKISZ zentai szervezeteiben 46 tag tevékenykedett a Jugoszláv Királyság összeomlásakor. A JKP Helyi Bizottsága még április elején tartott egy ülést. Ezután még egy akcióra került sor: a Mayer Ottmár által küldött röpcédulák szétszórására. Ezek a Jugoszláv Kommunista Párt Központi Bizottságnak március 30-i felhívását tartalmazták. A röpcédulákat a börtönből kiszabadult Mayer Ottmár és Bakos Kálmán juttatták el a zentai szervezethez.

Ezután következett április 12-e. A magyar fasiszta katonaság bevonulása után a város haladó erői oly súlyos helyzetbe kerültek, amelyre 1929 óta nem volt példa.

„Bácskának a magyar katonaság részéről történt megszállásakor a proletariátus (magyar nemzetiségű) többsége is teljes mértékben támogatta az új hatalmat. Pártunk elveszítette tömegbázisát különösen azoknál a magyaroknál, akik a szerbekkel vegyesen éltek és élnek...” — írta

az áprilisi háború értékelésében Svetozar Marković az Istina című illegális pártlap 1942. évi augusztusi számában. Ez a megállapítás zentai vonatkozásban is érvényes.

A Párt a JKISZ helyi szervezetében tanácsstalanság lett úrrá. A kapcsolat a körzeti, valamint az adai pártbizottság, továbbá ifjúsági vonalon a kikindai JKISZ-bizottság felé megszűnt. Április folyamán a bizottságok nem ülészttek, a sejtek és aktívák nem jöttek össze, a szimpatizánsok egy része elveszett a mozgalom számára. Az ifjúkommunista szervezet a telepések elmenekülésével, majd kitelepítésével (májusban) tagjainak felét elvesztette. A fasiszta hatóságok lefoglalták a munkásonthon irattárát. Ilyen körülmények között a párt szervezett hatása a város társadalmi-politikai történéseire ideiglenesen megszakadt; egyedül csak az események pártszempontú magyarázatára került sor, főleg rokoni és baráti körben, valamint egyes személyek megvédésére a terrorral szemben.

Alapvető fontosságú volt mégis az, hogy a Jugoszláv Kommunista Párt helyi szervezete nem semmisült meg, valamint hogy a helyi fasiszta hatósági szervek — habár viszonylag korán értesültek egyesek háború előtti baloldali tevékenységéről — meghatározott érdekből nem léptek fel ezek ellen azonnal. Így május folyamán létrejöttek a feltételek a pártmunka felújítására, illetve folytatására.

Zenta katonai megszállását követőleg a megszakadt pártkapcsolatok először Adával, pontosabban Bakos Kálmánnal, a JKP szabadkai körzeti bizottságának tagjával újultak fel. Bakos május elején megjelent Zentán és Lazar Nešić, a körzeti Bizottság tagja iránt érdeklődött, hogy nem rejtőzködik-e itt. Később kitudódott a szomorú tény, hogy Nešićet megölték, a fasiszta lerohanás napjaiban.

Bakos Kálmán tájékoztatta a zentai elvtársakat a szabadkai és az adai helyzetről, az ottani pártszervezetek sorsáról. A szabadkai elvtársak Radivoj Cirpanovval, a vajdasági pártbizottság titkárságának tagjával létesítettek kapcsolatot. Az összeköttetések azonban lassan alakultak ki. Amikor aztán a pártkapcsolatok valamelyest kialakultak, majd Bakos közvetlen utasításai és az általa közvetített direktívák alapján, a zentai pártbizottság is megkezdte munkáját.

A helyi bizottság kezdeményezésére összehívták a sejtek üléseit, amelyeken a tagsággal ismertették a pártmunka felújításával kapcsolatos feladatokat és megtárgyalták és értékelték az áprilisi háború és a katonai megszállás eseményeit.

A helyi bizottság júniusi ülésén a pártszervezetek felépítését és a munkamódszereket a becskerekai májusi tartományi pártértekezlet határozatai alapján kellett az újonnan kialakult, a város katonai megszállásával előállt, jóval összetettebb és súlyosabb feltételekhez idomítani.

Az ülésen elfogadott határozatok végrehajtása volt az alapvető feladat. A szervező munka teljesen kibontakozott, a sejteket átszervezték és megszilárdították. Összesen hat sejt kezdte meg a tevékenységet. Nagyabonyi Vince sejtje (tagjai: Györe István, Huszák Mihály és Zabus József), Molnár Péter sejtje (tagjai: Kincses Mihály és Tóth József), Löviné Székely Iлона sejtje (tagjai: Molnárné Kalmár Mária, Török Piroška, Takács Mária és Rekeczki Erzsébet), dr. Gerő István sejtje (tagjai: Miroslav Birclin, Jezdimir Kristić, Josip Langof és Spiró Mátyás), Lövei Mihály sejtje (tagjai: Jagerné Ósz Szabó Erzsébet, Gombos Béla, Nagymélykúti Franciska és Patócs Vilmos). A város határában, Keviben működött a hatodik pártsejt, melyet Nagymélykúti Mátyás irányított, tagjai Nagymélykúti Franciska, Nagymélykúti Viktória, Toldi Miklós és Kohajda Pál voltak. Ezt a sejtet Molnár Péter kapcsolta össze a zentai helyi bizottsággal.

A pártsejtekben dolgozó párttagok többsége mellett kisebb-nagyobb, többé-kevésbé bizalmas párton kívüli, azaz szimpatizáns csoport létezett. Ezekkel a párttagok politikai beszélgetéseket folytattak. Így lehetőséget nyitottak a pártszervezet további tömegesítésére is.

A helyi szervezet természetesen nemcsak szervezői, hanem eszmei-politikai munkát is folytatott. Az eszmei képzésben és politikai tevékenységben a JKP Központi Bizottságának és a Tartományi Vezetőségnek politikai értékelései és irányvonala domborodott ki. Ugyancsak a külpolitikai helyzettel kapcsolatban is az első sejtüléseken azt az értékelést fejtették ki, amelyet a Tartományi Bizottság 1941 májusában tartott értekezletén elfogadtak.

A párt utasításait és álláspontjait a helyi bizottsági tagok vitték át a sejtekre szóbeli úton; ezenkívül azonban a sejtüléseken illegális sajtóanyag is feldolgozásra került. Ezt az anyagot Szabadkáról május végén és június 8-án Wohl Lola, a szabadkai helyi bizottság tagja hozta át Zentára.

A Szovjet Szövetség elleni támadás és Magyarország hadba lépése Hitler oldalán lényegesen megváltoztatták az eszmei-politikai és a szervező munka feltételeit a pártban. Bekövetkezett a kommunisták prognózisa a küszöbönálló német—szovjet háborúról és ez jelentősen hatott — különösen a szimpatizánsok körében — a párt tekintélyének növekedésére. Ugyanekkor a megszálló hatóságok népszerűtlen lépésekre kényszerültek: korlátozták a közellátást, halogatták a beigért „agrárrendezés” végrehajtását. A háború nem váltott ki a tömegekből semmiféle lelkesedést, ellenkezőleg: a város szegényparaszti, munkás és kisiparos rétegeiben elkedvetlenedés, elégedetlenség jelentkezett, amelyet már a rezsím harsogó propagandája nem volt képes lecsitítani.

Június második felében a hangulat romlását más jelek is igazolták. A zentai határban, különösen Gunarason, elégedetlenkedtek, zúgolódtak a mezőgazdasági munkások és a szegényparasztkok, a rendszernek nem tetsző politikai hangulat kapott lábra, elsősorban is azért, mert a remélt bérletföldeket nem kapták meg.

A hatóság felfigyelt a tömeghangulat megváltozására, s ha már az áprilisi hangulatot nem is őrizhették meg, a magyar—szovjet háború kitörését követő általános hangulatromlást igyekeztek megállítani. A városi katonai parancsnokság már április óta készült, gyűjtögette az adatokat azon akció keretében, amelyet a megszálló katonai közigazgatás Bácskaszerte végrehajtott, a baloldali elleni széles akcióra.

A zentai városi katonai parancsnokság meglepetésszerű akciót indított: a helyi szervezeti mozgalomról, az „ismertebb kommunistákról”, a háború előtti szakszervezeti mozgalomról korábban gondosan begyűjtött adatok bitokában a m. kir. rendőrség zentai különítménye eljárást indított a baloldali, kommunista elemek ellen.

A nyomozás megindítására jó ürügyül szolgált néhány névtelen feljelentés a moszkvai rádió híreinek hallgatói ellen. A kihallgatások, házkutatások, elővezettetések június 28-án kezdődtek. Nem egész egy hónap alatt a kihallgatások „szűrőjén” majdnem minden zentai szervezett munkás átment — a kihallgatottak java részét ugyanis azonnal szabadon engedték. Huzamosabb ideig letartóztatásban voltak Nagyabonyi Vince (a HB titkára), Gombos Béla, Patócs Vilmos (a JKP tagjai), Farkas Nándor (1941 márciusától együttműködött az ifjúkommunista HB-gal) és Mészáros Károly (a JKP tagja, aki Belgrádban élt). Csak augusztus elején bocsátották őket szabadon. Nem helyezték szabadlábra, hanem augusztus 9-én a topolyai gyűjtőtáborba internálták Olajos Mihályt és Csuka Vilmost, noha az utóbbinak soha semmi köze nem volt a kommunisztákhoz, ellenkezőleg ismert jobboldali szerepet töltött be.

A nyomozás eredménytelennek bizonyult, mert a rendőrnemzőknek nem sikerült a párt- és az ifjúkommunista szervezeteket felfedniük, amit a zentai m. kir. rendőrkülönítmény 191/kt. számú, 1941. július 24-én felterjesztett jelentése is bizonyít.

A hatóság fellépése azonban nem maradt teljesen hatástalan a kommunisták körében. Az a felismerés, hogy a hatóságok szemmel tartják, figyeltetik a munkásmozgalmi, baloldali aktivistákat, nyomasztólag hatott a helyi bizottság és az egész szervezet további munkájára, különösképp az új, érkező utasítások végrehajtására.

Május és június folyamán — tehát az alatt az idő alatt, míg a zentai pártszervezet kiheverte a fasiszta megszállás következményeit és fokozatosan rendezte sorait — a Jugoszláv Kommunista Párt Központi Bizottsága történelmi határozatokat hozott. A Központi Bizottság májusi tanácskozása a megszállók elleni fegyveres harc mellett döntött. Ezt követően országsszerte megkezdődtek a politikai és katonai előkészületek a népfelkelés megindítására. E határozatok szellemében cselekedett a Tartományi Bizottság is, mikor május közepén megkezdte a politikai és katonai szervező munkát az összes nemzetiségek összefogására az imperialista hódítók elleni közös harcra.

A politikai előkészületek keretében a Tartományi Bizottság kiáltványt adott ki Vajdaság népéhez; ezt június folyamán Újvidéken német, szerb és magyar nyelven sokszorosították. Ez a kiáltvány az időközben felújított szabadkai körzeti pártbizottság közvetítésével Zentára is megérkezett, és a sejtüléseken, valamint a megbízható szimpatizánsok körében a párttagok magukévá tették, illetve ismertették. Ugyancsak Szabadkán keresztül érkezett Zentára a párt lapja, a Proleter is, a Központi Bizottság májusi tanácskozásának határozataival. Ezek az okmányok éreztették hatásukat a helyi szervezet eszmei-politikai és szervező munkájában. Mindezek a tények tanúsítják, hogy a zentai pártszervezet is bekapcsolódott azokra a politikai előkészületekbe, melyeket Tito irányításával a Központi Bizottság kezdeményezett és irányított a megszállók elleni tömeges ellenállás kibontakozására, a népfelkelés megindítása érdekében.

Az ország más részein a politikai előkészületekkel párhuzamosan, azokkal egyidejűleg katonai előkészületek is folytak: megfelelő pártfórumok mellett katonai bizottságok, albizottságok, szektorok alakultak, vagy megbízottak működtek. Vajdaságban is megalakult a Tartományi Bizottság május folyamán, de működésképtelensége miatt a katonai előkészületek késtek, viszonylag lemaradtak a politikai tevékenységek mögött. Így ez irányban május és június folyamán Zentán sem végeztek előkészületeket, nem mintha erre nem lett volna lehetőség, hanem azért, mert ilyen direktívák Zentára nem érkeztek.

A tartományi katonai bizottság átszervezése, azaz a bácskai katonai bizottságnak, illetve a Vajdasági Népfelszabadító Partizánosztagok Parancsnokságának megalakítása után, június végén kezdődtek az intenzívebb, konkrétabb katonai előkészületek. Észak-Bácskában a katonai előkészületek teljesen lemaradtak, azaz meg sem kezdődtek. A Tartományi Bizottság június 23-án és 24-én tartott ülésén, amelyben körzeti parancsnokságokat létesítettek, a bizottság nem tudta az észak-bácskai körzeti parancsnokságot megalakítani, sem parancsnokát kinevezni. Radivoj Cirpanovot, a Bácskai Katonai Bizottság tagját bízták meg az észak-bácskai körzeti parancsnokság megalakításával. Cirpanov azonban nem volt jelen ezen az ülésen, azért a bizottság határozatait és utasításait előbb közölni kellett vele. Június végén a Tartományi Bizottság titkárságának tagjai: Svetozar Marković és Ivan Vujoglavlin Bánátból Bácskába jöttek és Sajkásvidéken találkozta Cirpanovval.

Ugyanakkor, amikor ezek az események lejátszódtak, tehát míg a katonai előkészületekre vonatkozó utasítások Bánátból Bácskába eljutottak, a magyar—szovjet háború kitörése kapcsán Szabadkán, Bácsstopolyán és Zentán megkezdődtek a baloldali elemek, köztük a kommunisták, „a veszélyes elemek” letartóztatása. A megindított letartóztatások fékezőleg hatottak, el is odázhatták bizonyos ideig Mayer Ottmár és Radivoj Cirpanov találkozását, lényeges azonban az, hogy ez a találkozás megtörtént. Nem sokkal ezután, július első felében Mayer Ottmár és Bakos Kálmán Zentára jött (Lövei Mihály és Székely Ilona emlékezése szerint Szabadkáról még Grósz László is Zentán volt) és itt a helyi bizottság ülésén ismertették az új utasításokat és feladatokat a szabotázsakciók végzésére, a gabona felgyűjtására, a fiatalok felvilágosítására, hogy ne menjenek el katonának a megszálló hadseregbe.

A ülésen éles vita alakult ki a gabonagyűjtöttség végrehajtását illetően. Az életben maradt résztvevők visszaemlékezései szerint a búzagyűjtöttségre vonatkozó pártutasítás későn érkezett Zentára. A gabonát

már learatták, a búzakereszteket körül szántották, ezért egyesek célszerűbbnek vélték az asztagba rakott gabona felgyújtását. Az 1941. június 27-én megjelenő Zentai Újság írja: „Hatalmas szérútűz — Elégett 300 kereszt búza — Pénteken 1 órakor kongatás verte fel a város csendjét. Az Ipartelep és a Fehérmalom közötti szérún gyulladt ki egy búzakazal, amelyben 300 kereszt búza volt s amelyet éppen csépelni akartak.” Az, hogy gyújtogatás következménye volt-e a szérútűz, vagy véletlen gyúladás okozta-e, vitatható, tény azonban, hogy a tűz ebédidőben — amikor a foszforos gyújtólap öngyulladására leginkább bekövetkezhetett — tört ki. Székely Ilona visszaemlékezése szerint Birclin szerzett be rokonai kapcsolatain keresztül éghető filmet. Birclin állítása szerint dr. Gerő István filmből, kaucsukból, foszforból maga készített gyújtótöltetet, amelyhez mint fogorvosnak volt nyersanyaga és az elkészítéséhez képzettsége is. A gyújtóanyag elhelyezőjét Spiró Mátyás személyében, ki mindenre elszánt, vakmerő ember volt, esetleg rohamcsoportjának valamelyik tagjában kell keresni. Sajnos azok, akik kétségtelen bizonyítékokat nyújthattának, nem élnek.

Nyilvánvaló, hogy a pártutasítás a még talpon álló gabonára vonatkozott, de mire Zentára ért, a gabonát csépellték, vagy keresztbe rakták. A helyi bizottság ülésén szó volt arról is, hogy a gabonát a vagonba vagy a hajóra rakás napjaiban kell megsemmisíteni. Ebben az irányban történtek is előkészületek.

A gabonagyújtogatásra vonatkozó utasítás végrehajtásának elmaradása arról tanúskodik, hogy a helyi bizottságot — és a helyi szervezetet egészében is — ez a direktíva teljesen felkészületlenül találta; sem szervezetileg, sem pszichikailag nem készítették elő a zentaiakat ezekre az akciókra, amelyek alapos és körültekintő előkészületeket igényeltek.

A feladatok végrehajtásával kapcsolatos vitát követően még azon az ülésen átszervezték a helyi bizottságot. Nagyabonyi Vince, aki letartóztatásban volt, mint kompromittált egyéni a megszálló hatóságok előtt, nem maradhatott titkár. Ez alkalommal választották meg a helyi bizottság titkárának Molnár Pétert, Nagyabonyi pártsejtjének vezetését pedig ideiglenesen Huszák Mihály vette át. Ismét átszervezték az időközben megnövekedett taglétszámú sejteket. Ekkor már két női pártsejt működött: Székely Ilona pártsejtje mellett megalakult ismét Molnár Péterné sejtje, oly módon, hogy főképp fiatal munkásnőkből (Szügyi Erzsébet, Kecskés Aranka, Szivák Erzsébet és Nagyabonyi Ilona) tevődött össze azokból, akik az ifjúkommunista helyi bizottság működésének beszüntetése után Molnárné szervezetéhez tartoztak. Kévi-szálláson is két sejt jött létre, ahogy arra Nagymélykúti Dér Franciska emlékezik.

Röviddel a zentai helyi bizottság értekezlete után Mayer Ottmár a szabadkai és a körzet többi helységében történt letartóztatások miatt arra kényszerült, hogy a szigorú illegalitást válassza. Adán húzódott meg, hol Bakos Kálmán biztosított neki a Macedóniai városzállón, Varga tanyán búvóhelyet. A zentai pártszervezet irányítását Bakos Kálmán mint járási titkár végezte.

A zentai helyi bizottság júliusban tartott második megbeszélésén dr. Gerő István ismertette a német—szovjet háború kitörésének okát. Ekkor szó volt az orosz ejtőernyősök érkezéséről és a fogadásuk előkészítéséről. A szovjet ejtőernyősök érkezésével kapcsolatos utasítást Zentán minden sejtben megtárgyalták. Ezzel a saját akciójuk tervezése, előkészítése és megszervezése helyett külső segítő akcióra, a Vörös Hadsereg beavatkozására vártak, pedig ez akkor minden fronton visszavonulóban volt.

Ennek a téves irányzatnak — és utasításnak — szálait Bakoson és valószínű Mayeron keresztül a Tartományi Bizottság értékelésére lehet visszavezetni. A Tartományi Bizottság 1941 nyarán túlértékelte a Szovjet Szövetség akkori erejét és szerepét, ennek kapcsán pedig a háború tartamát is: annak gyors befejezésére számított amiről az Istina 1942. évi augusztusi számában — már említett — értékelés tanúskodik.

A zentai kommunistáknak ezenkívül még egy okból volt az orosz ejtőernyősök érkezésére vonatkozó hír elfogadható és logikus: ezekben a napokban az újságok — így a Zentai Újság 78. száma 1941. július 18-án — a szovjetajtőernyősök bevetéséről cikkeztek „Szovjet ejtőernyősök Erdélyben” — írta a Zentai Újság.

Ezek a hírek teljesen valószerűvé tették az ejtőernyősök bevetését ezen a vidéken is. Így a diverzáns és szabotázsakciók, az akciókat végrehajtó csoportok szervezésére vonatkozó utasítások elmaradtak, kivéve Gerő, Molnár és Huszár sejtjeit. Július folyamán csak Gerő sejtje végzett előkészületeket szabotázsakciókra. A megalakított rohamcsapatba Spiró Mátyás, a csapat vezetője és Gerő sejtjének tagja, Müller István, Löwi Dénes és Biennenfeld Aladár tartoztak. A többi sejtben „szükség esetén” — ami a szovjet ejtőernyősök érkezésére értődött főképp — a sejttagokra, a párttagokra számítottak.

Voltak más sejtjeknél is — az utasítások értelmében — rohamcsapatok szervezve. Így Kevin a csendőrök lefegyverzésére, a telefon- és táviróvezetékek elvágása céljából.

Tény, hogy az ejtőernyősöket váró sejték vagy rohamcsapatok nem léptek akcióba. Az egyetlen csoport, amely nem tétlenkedett Spiró csoportja volt, illetve maga Spiró és Gerő. Egyes pártmunkások visszaemlékezései szerint nekik tudják be a városi szerűn történt tüzesetet.

Kísérve az okozati összefüggések fonalát, rá kell mutatni, hogy a helyi pártszervezet gyöngesége egész sor — szubjektív és objektív — tényező következménye volt. Ezek a tényezők: a forradalmi akciók lebonyolításához igen alkalmatlan sík és könnyen áttekinthető terep, a megszállókat még támogató lakosság, a városban összpontosított 67 rendőr, 7 nyomozó, 30 csendőr, egy határvadász ezred, egy lovassági század, a folyamatban levő rendőrségi nyomozások a kommunisták és baloldali erők ellen, a szükséges eszközök és a kellő jártasság és tapasztalat hiánya mind kihatott a szabotázs- és egyéb akciók végrehajtására.

Július végén és augusztus elején felélénkült a szabadkai körzeti bizottság tevékenysége. Megalakult a körzet partizánegységeinek parancsnoksága, s ezzel a katonai szervezési tevékenység is lendületet kapott. Zentára először Bakos Kálmán érkezett, hogy szorgalmazza a pártutasítások végrehajtását és a rohamcsapatok megalakítását. A helyi bizottság ülését. Molnár Péteréknél tartották meg. Miután a zentai szervezet belállapotát megvitatták, Bakos szorgalmazta, hogy a párt tagjai törekedjenek az ifjúság — az ifjúkommunisták — szervezeti kiválasztására és önállósítására. Indítványozta a szimpatizánsok körének bővítését és új emberek bekapcsolását a Vörös Segély akción keresztül. A párt nótágjai a zentai helyőrségben teljesítő katonáktól igyekezzenek megtudni az egységek politikai hangulatát, harci felkészültségüket, a nyilasok számát, továbbá hogy a megbízható katonák segítségével próbáljanak fegyvert, lőszert, robbanóanyagot beszerezni.

Bakos ez alkalommal is hozott magával pártanyagot, bülteneket és a JKP Központi Bizottságának 1941. július 12-én kiadott kiáltványát. Néhány nap múlva ismét Zentára jött Marija Jakovljević társaságában, akivel elmentek Löveiek és Molnárék lakására, hogy tudassa, szükség esetén Marija az adaiak futárja, és hogy ezért ismerkedtetni meg vele Zentán, hogy kihez kell fordulnia.

A zentai pártszervezet Bakos látogatása után intenzív szervező tevékenységbe kezdett. Székely Ilona azt a feladatot kapta, hogy gyűjtse össze a háború előtti ifjúkommunistákat és dolgozzon az ifjúsági helyi bizottság felújításán. A pártsejtékben kiadták a civilruha gyűjtésére, a búvóhelyek elkészítésére, tartalék táplálék elrejtésére, a nőknek pedig külön a kötszer és orvosság gyűjtésére és készítésére vonatkozó utasítást. Dr. Gerő István közreműködésével bővült a Vörös Segély akció, melyet sokan Népsegély néven ismertek Zentán. Molnár Péter és Ósz Szabó János új szimpatizánsokat toboroztak a földmunkások között. Jó eredményt ért el a pártszervezet tömegesítés terén a zentai munkásnők között: a pártnak Zentán ekkor 14 nótágja volt. A pártfutári szolgálatot

minden vonalon megkettőzték. Adáról még bekapcsolódott Halász Viktória. A Szabadka—Zenta vonalon — Bakos Kálmán, Balázsevicz Viktória mellett — Grósz László és Wohl Lola képezte a kapcsolatot, míg vissza, Szabadka felé —Gerő Istvánon kívül — Birclin is beépült a futár- és összekötő szolgálatba. Ada felé Ósz Szabó János tartotta a kapcsolatot.

A helyi bizottság arra törekedett, hogy helyben is lehetővé tegye a fontos hírek megtudását. Hírforrásként a rádiókészülékek szolgáltak, azaz a moszkvai és a londoni rádióállomások magyar és szláv nyelvű híradásai. A rádiót késő esti órákban hallgatták a szimpatizánsok lakásain, például a Löwi testvéreknél, vagy a városi kórházban dr. Radojka Mrkšić orvosnál szobájában. Dr. Gerő közben beszerzett egy írógépet és egyszerűbb sokszorosított rövidebb szövegek nyomtatására. A hianyagot a rádióból jegyezték, azt magyarra vagy szerbhorvatra fordították és sokszorosították. Augusztus folyamán a felsőbb pártfórumok anyaga is rendben megérkezett Zentára. Tervezték és meg tették az előkészületeket egy, a Tiszán levő gabonaszállító hajó felrobbantására. A terv szerint Birclin detonátort készített, Gerő vállalta a robbanóanyag beszerzését, Kincses Mihály pedig — aki zsákolóként a gabona berakásán dolgozott — a pokolgép elhelyezését. Gerő azonban nem tudott kellő mennyiségű robbanóanyagot beszerezni és így az akció elmaradt.

Augusztus 10-e körül mint az észak-bácskai partizánosztag parancsnokságának tagjai jöttek Zentára Mayer Ottmár és Grósz László annak érdekében, hogy helyszínen lássák milyen szakaszba jutottak, az akciók előkészületei, valamint hogy közöljék a partizán rohamcsapatok alakítására vonatkozó új utasításokat. Zentán azonnal összehívták a helyi bizottságot.

Néhány nappal a helyi bizottság ülése után dr. Gerő István Szabadkára utazott, azzal a feladattal, hogy a körzeti bizottságtól robbanóanyagot szerezzen s azt Zentára szállítsa a tervezett uszályrobbantás végrehajtására. Robbanóanyag helyett rossz híreket hozott magával: a szabadkai asztaggyűjtogatás után megkezdődtek a letartóztatások.

Zentán ez idő tájt — a szervező és propaganda tevékenység mellett — a helyi pártbizottság tudomásával az ifjúkommunisták sikeres fegyverszerzési akcióit szerveztek. Huszák Mihálynak kapcsolatai voltak a szanádi fiatalokkal, kiknek az áprilisi háború idején sikerült elrejtenuik több katonai fegyvert, puskát. Akkor a Tisza határt képezte a magyar és a német megszállási övezet között. Huszák egy szimpatizánsával átment Bánátba mint kettős birtokos, a fegyvereket a kocsin elrejtették, így hozták át a kompon, majd a helyi bizottság utasítására elásták a városszéli út alatti átfolyónál. A fegyvert a hatóság felfedezte, kiásatta, úgy vélvén, hogy azt a visszavonuló jugoszláv katonaság hagyhatta el.

Augusztus második felében Radivoj Cirpanov, a Tartományi Bizottság titkárságának a tagja Zentára jött, hogy megkísérelje a Tartományi Bizottság utasításait a szabotázs-, diverzáns és partizánselekmények terén megvalósítani. Ez alkalommal a helyi bizottság tagjain kívül az összehívott értekezleten részt vett Bakos Kálmán, Halász József Adáról, Nagybonyi Vince és Lövei Mihály Zentáról, Grósz László Szabadkáról, Nagymélykúti Mátyás Keviből és egy elvtárs Péterrévéről. Az értekezletet Molnár Péter lakásán tartották. Az estebe nyúló ülésen részletesen megvitatták a szervezési kérdéseket, a zentai járásban történő előkészületeket a szabotázs- és gyűjtogatási akciókra és az eddigi tapasztalatokat, a népsegély és a pártsajtó problémáit. A külpolitikai helyzetről Cirpanov beszélt.

Radivoj Cirpanov látogatása után a szervezés és a forradalmi előkészületek üteme még inkább fokozódott. A sejtüléseken részletesen átdolgozták a pártanyagot és utasításokat. Ez alkalommal rámutattak a szerbiai partizánegységek példájára.

A további munkában sor került Langof, Huszák és Birclin ifjúsági tizedeinek megalakulására — emlékszik vissza Székely Iona. Az emlíettek közül Birclin élte túl a háborút. Az ő aktívájába a következő fiatalok

tartoztak: Müller Éva, Slavko Magdić, dr. Radojka Mrkšić, Miodrag Maluckov, Atlasz Szuzanna, Radoslav Markov, Nevenka Ubović, Milan Lazin és Rozenfeld Vera.

Langof és Huszák tizedeinek tagjairól pontos kimutatást nehéz adni, de tény, hogy működtek; példa erre a szanádi fegyver szerzés is.

Augusztus 9-én az előzetes letartóztatásból kiszabadult Nagyabonyi Vince is azonnal bekapcsolódott a munkába, habár féló volt, hogy a hatóság figyelteti.

A rohamcsapatok, illetve a partizánegységek szervezésével egyidejűleg dr. Geró Istvánt bízták meg a város illegális katonai parancsnokságának a megszervezésével. Dr. Geró rövid idő elteltével jelentette a helyi bizottság titkárának, hogy Müller István, aki a jugoszláv hadseregben kellő katonai kiképzést nyert mint tartalékos tiszt, s aki fiatal, bátor fellépésű ember, vállalta ezt a rendkívül fontos megbízatást.

A rohamcsapatok és partizánegységek azokban a kerületekben, ahol erre lehetőség volt, a párttagokból és a szimpatizánsokból, ott pedig, ahol nem volt erre lehetőség, a párt és az ifjúkommunista helyi szervezet tagjaiból alakultak meg. Minden kerületben a támadás első és legfontosabb objektumaiként — egyelőre még általánosságban — a katonai, csendőrségi őrségeket, őrségeket, őrhelyeket, járőröket jelölték meg.

A katonai előkészületekbe a nőket is bevonták. Feladatuk elsősorban is a híradó- és elsősegély-szolgálat fenntartása volt. Zentán a párt utasítása alapján, elsősegélynyújtási tanfolyamot Vigh Csógi szimpatizánsnő szervezett. Dr. Gerónak sikerült beszerveznie a gyógyszerárt, aki szükség esetén az egész gyógyszerterületet a mozgalom, a párt rendelkezésére bocsátotta volna. Hasonló módon, dr. Gerón keresztül a felszabadító mozgalomnak ajánlotta fel minden árukészletét Weinberger textilkereskedő.

A katonai szervezés tehát 1941 szeptemberében tervszerűen haladt előre; az előkészületek befejezését és az akciók megkezdését azonban a bekövetkezett letartóztatások megakadályozták.

A megszállók vezető politikai és katonai köreinek első intézkedése az volt, hogy — a honvédelmi miniszter által kiadott rendkívüli felhatalmazással élve — a Déli Hadsereg parancsnoka 1941. július 15-én kihirdette a rögtönbíráskodás bevezetését azokra a cselekményekre vonatkozólag, amelyeket a hirdetmény felsorolt és államellenesnek (hűtlenségnek) minősített.

A rögtönbíráskodás kihirdetésével a legádázabb kommunista- és partizánellenes hajtóvadást kezdődött.

A Szabadkán elfogott gyűjtőcsoport kihallgatási anyaga volt részben a nyomozóosztály kiindulási pontja a további nyomozáshoz Észak-Bácska területén, hogy végül október végén, tragikus következményekkel Zentán is erre az időszakra befejeződjön.

A letartóztatások Topolyán kezdődtek, Szabadkán egyre jobban kiterjedtek, szeptember 17-én Bakost is letartóztatták Adán. A zentaiak csak szeptember utolsó napjaiban szereztek tudomást a letartóztatások méreteiről a menekülőben levő Simokovich Rókustól, Balázsevics Viktoriától és Grósz Lászlótól, kiket néhány napig a zentai elvtársak rejtettek.

Szeptember 30-án Ősz Szabó Jánost Adára küldték: keresse meg Bakos Kálmánt és érdeklődjön azokról a rejtekhelyekről, amelyekről annak idején Bakos beszélt, hogy léteznek az adatai szerb tanyákon. Ősz Szabó János lesújtó hírral érkezett vissza: Bakost már két hete letartóztatták.

Másnap, október elsején a hajnali órákban lovas csendőrök ugráltak be Molnár Péter, Nagyabonyi Vince, és Ősz Szabó János kapuján, kerítésén. A letartóztatások Zentán is megkezdődtek. A három zentai párttag letartóztatásával az újvidéki csendőrnnyomozó osztály parancsnoksága működési körét Zentára is kiterjesztette.

Időközben Molnár Pétert, Nagyabonyi Vincét, Ósz Szabó Jánost átvitték Adára Bakossal szembesíteni. Október 3-án vonattal hozták őket vissza Zentára, a már akkor „berendezett” Tunel vendéglőbe. Az Újvidékről érkező csendőrnnyomozók speciális küldetésének hírhető székhelye lett a Tunel. Az egész „akciót” az újvidéki V/1 csendőrnnyomozó osztály tisztjei és altisztjei vezették.

Október végén az újvidéki csendőrnnyomozó alosztály zentai működését befejezte. Működésének mérlege: harminchat előzetes letartóztatásba helyezett zentai kommunista és szimpatizáns. Közülük tízet rögtönítélő eljárásra, a többieket pedig rendes katonai bíróság elé utalták.

1941. november 11-én délután három órakor a tíz elítéltet — kellő biztosítás mellett — a zentai városháza kistermébe vitték. Miután a bíróság bevonult, az elítélteket felállították. „A Magyar Szent Korona nevében” dr. Gerő Istvánt, Müller Istvánt, Löwi Károlyt, Spiró Mátyást, Löwi Dénest, Molnár Pétert, Nagyabonyi Vincét, Lövei Mihályné született Székely Ilonát, Ósz Szabó Jánost és Nagymélykúti Mátyást bűnösnek nyilvánították az 1930. évi III. törvénycikk 59. paragrafusának 4. bekezdése, illetve pontjába ütköző hűtlenség büntetésében és valamennyi vádlottat kötélt által végrehajtandó halálbüntetésre továbbá tízévi hivatalvesztésre és politikai jogaik felfüggesztésére ítélték. Végül következett a megerősítő, illetve a kegyelmi záradékok, mely szerint Szombathelyi vezérkari főnök — felruházott jogánál fogva — Nagyabonyi halálbüntetését 15, Lövei Mihálynéját 15, Ósz Szabó Jánosét 10 és Nagymélykúti Mátyásét 12 évi fegyházbüntetésre változtatja, míg a többiek esetében az ítéletet megerősíti.

Az ítélet felolvasása után mind a tíz elítéltet ismét teherautóra rakták és kivitték a kaszárnyába. A halálra ítélteteket külön választották a felmentettektől, kiknek az ítélet értelmében végig kellett nézniök elvtársaik kivégzését.

Az ítélet végrehajtása után a Tunelba szállították, majd még éjjel a budapesti Margitkörüti fegyházba vitték őket.

A zentai kivégzést követő napon, 1941. november 12-én a zentai csendőrnnyomozó kilencoldalas feljelentést küldött a szegedi királyi ügyészségnek. Ebből megtudni, hogy összesen 37 személy közül tízet rögtönítélő bíróság elé állították, közülük hatot kivégeztek, négyet pedig 10—15 évi börtönbüntetésre ítélték. Meg kell említeni, hogy a 36 zentai mellett egy adai is volt, Sterbik Sándor, akit a szabadkai tárgyaláson ítélték el.

Bármennyire is teljesnek látszott a Horthy-fasizmus győzelme Zentán, az erkölcsi győzelem a meghurcolt, megkínzott, bebörtönzött és kivégzett zentai kommunistáké volt. Ezt bizonyítja az is, hogy azok a kommunisták és szimpatizánsok, akik nem kerültek börtönbe, továbbá a fiatal munkások és értelmiségiek már 1942 elején megkezdik a szervezkedést, újra felemelik a népfelzabardító mozgalom viharvert zászlaját.

OSZTÁLYHARCON ÁT A SZOCIALISTA TÁRSADALMI ÖNIGAZGATÁSIG GYÖRGYÉNEN

A volt györgyéni és pavlovaci puszták gazdasági és társadalmi fejlődése egészen 1944-ig teljes mértékben Szabadka gazdasági és társadalmi életéhez fűződött, mivel a györgyéni helyi közösség jelenlegi területe teljes egészében a városhoz tartozott. Pontosabban, 1944-ben megalakult Györgyén és Pavlovac népfelzabardító bizottsága, majd 1945. március 8-án e két bizottság egyesült és Györgyénbe helyezte székhelyét. Az ily módon egyesült terület csak 1947 második feléig maradt meg, amikor Pavlovac egy részét a nagyfényi, másik részét a kisboszniai helyi közösséghez csatolták, harmadik része pedig továbbra is a györgyéni helyi közösség keretében maradt.

Szabadka környékének e részén legnagyobb számban nagygazdák, kisbirtokosok éltek. Majdnem mindegyiknek volt háza a városban, ahova bejöttek, hogy kulturális, szórakoztatási és egyéb szükségleteiket kielégtítsék, innen iskoláztatták gyermekeiket stb. Ezért nem volt szükségük arra, hogy egy települést építsenek, vagyis egy gazdasági-kulturális központot létesítsenek, ahol lett volna iskola, orvos, állatorvos stb.

Ilyen munka és életfeltételek mellett Szabadkán 1871-ben a mind fejlettebb kisiparból kifejlődik a dolgozóknak segítséget nyújtó első munkásegylet, ezzel párhuzamosan már területünkön is 1892-től sor kerül a mezőgazdasági dolgozók sztrájkjára.

Az I. világháború végét a város munkásosztálya a szocialista októberi forradalom győzelmének hatása alatt forradalmi lázzal várja.

Nemzetünk és nemzetiségeink egyesülésével Szabadka — Bácskával együtt — 1918-ban az újonnan megalakult Jugoszlávia összetevő részét képezi. Az új feltételek mellett a város munkásosztálya is követi Jugoszláviában a forradalmi megmozdulásokat.

1920—1921 telén Oroszországból Györgyénbe érkezik Matko Vuković, az ismert forradalmár. Itt él egy évet és már 1921-ben sikerül kb. 25 mezőgazdasági dolgozót összegyűjtenie. Ugyanekkor a harcra kész dolgozókból megalakul a marxista szakkör. Ebben az első marxista szakkörben részt vesznek: Joso Zvekanov, Pajo Galic és Rónai László.

A gazdasági válság 1924-től kezdve mindinkább kiéleződik, de különösen a 30-as években jut kifejezésre, amikor a nagybirtokosok termékeiket mind nehezebben és olcsóbban adják el. Ennek következtében a már különben is gyengén fizetett munkásoknak még kisebb bért fizetnek, és a munkákat mindinkább szakmányaikba adják ki. Kezdetben a dolgozók szakmányaikban többet keresnek mint napszámban, ha mind nagyobb megerőltető munkát vállaltak. Ily módon a munkaadók a gazdasági válság terheit a mezőgazdasági dolgozók és a szegényparasztk viselték, miközben növelték a munkateljesítményt. Ezáltal a dolgozók olyan helyzetbe kerültek, hogy a több munkáért kevesebb fizetést kaptak. Ennek következtében a dolgozók kizsákmányolása állandóan növekedett.

Ezekben a nehéz időkben az ilyen nehéz munka- és életfeltételek között a munkásmozgalmi szakszervezet keretében a szabadkai pártvezetőség segítségével, 1935 nyarán Latki Luka molnár házában megalakult a györgyéni és pavlovaci mezőgazdasági dolgozók szakszervezeti szekciója. E szekciónak kb. 120 aktív tagja volt a mezőgazdasági dolgozók, szegényparasztk soraiból.

E szekcióba szervezett szakszervezeti munkások aktívan részt vettek a mezőgazdasági munkások nagy sztrájkjának megszervezésében 1936 májusában, amikor a bérek növelését és a munkaidő rövidítését követelték.

Sztrájkra kerül sor, mivel az egyeztető bizottságban az előzetes eljárás folyamán nem szavazták meg a nagyobb munkabért. A dolgozók követelték, hogy a munkabért 10 dinárról 22 dinárra emeljék, az aratásnál pedig a dolgozóknak a tizenketted rész helyett tizedrészt adjanak, és javítsanak a munkafeltételeken is, vagyis csökkentsék a munkanapot.

A sztrájkban nagy számú mezőgazdasági dolgozó vett részt. Ezután a báni igazgatóság három napon belül jóváhagyta a kért munkabért.

A mezőgazdasági dolgozók munkásmozgalmi szakszervezeti szekciója a párt vezetésével eredményesen vett részt a sztrájkban, mégis Györgyénben nem került sor a JKP szervezetének megalakulására. Ennek egyik okát a nehéz munkafeltételek mellett a nagyon nehéz lakáskörülmények képezik. A mezőgazdasági dolgozóknak nem volt saját tanyájuk, hanem a nagygazdák udvarán, az ún. kis házakban — istállókban és hasonló helyiségekben laktak. Ez megnehezítette a dolgozók szervezkedését is, mivel fennállt a lehetőség a nagyobb ellenőrzésre a munkaadók részéről.

Ilyen feltételek mellett területünkön is a dolgozók bekapcsolódtak a munkásosztály harcába, mely egész hazánk területére elterjedt. Egész sor meg nem értés, különböző nézetek álltak fenn az egyes fontos kérdések megoldásával kapcsolatban, és ezek az eszmei nem egyetértések kihatottak az egységes gondolkodásra, valamint az egységes akcióra és a dolgozók céljainak megvalósítására. Mindez mellett, habár nehéz feltételek álltak fenn a harchoz, és a kapitalizmus nemcsak mint kizsákmányoló tényező, hanem mint a terror és erőszak tényezője is fennállt, mégis csoportosulásokra és frakciós megmozdulásokra került sor, melyek hozzájárultak a munkásmozgalom eredményes fejlődésének és egységének veszélyeztetéséhez.

A munkásmozgalom számára szerencsés momentum az, hogy a még ifjú fémmunkás Josip Broz, már 1928-ban a zágrábi pártszervezetben bírálta a frakciós megmozdulások és csoportosulások jelenségét, hangsúlyozta, hogy nagy károk és veszélyek eredhetnek ebből a helyzetből, és határozottan szembe kell szállni a törekvésekkel. Mivel a tagság ezt a kritikai értékelést elfogadta, ez az álláspont hamarosan sokkal szélesebb dimenziókat nyert, mert hozzájárult országunk munkásmozgalma egységének kiépítéséhez. A munkásmozgalom ilyen alakulása és a vezető személyek ilyen álláspontja szükségessé tette, hogy 1937-ben Tito elvtárs kerüljön a JKP élére.

Tito elvtárs távolba tekintő előrelátó irányítása a munkásmozgalom forradalmi átalakulása, valamint a dolgozók és parasztok szövetségének erősítése terén, amelyből kivette a részét a kis számú munkásintelligencia is, a nemzeti kérdés helyes megoldása, a fasiszmus elleni harc szükségének hangsúlyozása, a szocializmusért való harc elfogadása, minden társadalmi-politikai szervezetben és munkásegyesületben támogatást nyert, de ugyanígy nagy lelkesedéssel követte az ifjú nemzedék is.

Mindez akkor játszódott le, amikor Európa szívében, Németországban a világ legsötétebb erői fejlődtek ki az emberi szabadság és méltóság letiprására. Eppen akkor, mikor a fasiszta hódítók 1941 kezdetéig rabságba döntötték egész Európát, vagyis amikor Jugoszlávia kapitalista kormánya, a királlyal az élen, áruló módra leteszi a fegyvert és elszökik az országból, vagyis amikor a fasiszta hordák megszállták egész Jugoszláviát, és a hazai árulókkal együtt felosztották országunkat.

A megszállók garázdálkodtak egész országunkban, gyilkolták a népet országszerte, így Szabadkán és környékén is. Az első összetűzésekben, 1941 áprilisában esett el a kerületi pártbizottság titkára, Lazar Nešić elvtárs, a bátor forradalmár.

A nép egyedüli támogatója ezekben a sorsdöntő napokban a JKP volt.

Amikor 1941. július 4-én a JKP Központi Bizottságának ülésén Tito elvtárs vezetésével határozatot hoztak Jugoszlávia népeinek általános felkeléséről, a JKP tagjai azt a feladatot kapták, hogy azonnal szervezzék meg a partizánosokat és álljanak a népfelzabádító harc élére. Jugoszlávia többi nemzetével együtt városunk nemzetei és nemzetiségei is harcba mentek a JKP felhívására.

Már mondtuk, helységünkben 1941-ben a háború kezdetén nem volt pártszervezet. Területünkön a JKP egyetlen tagja Somogyi Dezső elvtárs volt, aki a szabadkai pártsejthez tartozott. Pártunk stratégiájának jóvoltából, amelyet Tito elvtárs vezetése mellett határoztak meg, már 1941 májusától—júniusáig tartó időszakban az illegális felkelés első anyagai eljutnak a mi területünkre is, Györgyénbe, Somogyi Dezső házába, a szabadkai pártsejtől, míg Pavlovacra is eljut Szűcs Kriszta által Vojnić H. Stipan házába az akkori Szabadkai Fako gyár pártsejtéből, majd később mind több és több házba eljut.

Az így kapott anyagot eljuttatták a népfelzabádító mozgalom pártolóihoz, akiknek az volt a feladatuk, hogy a hármas rendszer alapján szervezzék meg a mozgalmat és magyarázzák a mozgalom jelentőségét.

E közvetlen kapcsolat a népfelzabádító mozgalom vezetőségével nem volt tartós, mivel 1941 júliusától kezdve rövid időn belül kb. 400 aktivista letartóztatására került sor, akik közül legtöbbször a JKP és a JKISZ tagjai. A letartóztatottakat a Sárga Háza vitték, s ott kínozták és kivégezték őket. Ugyanakkor Györgyénben letartóztatták Antun Suturovićot és Szabó Gézát, mivel tetten érték őket a suboticei pártvezetőség feladatainak végrehajtásában. Velük együtt letartóztatták Somogyi Dezsőt, Szűcs Krisztát és Ruža H. Vojnićot is, a Vojnić—Hajduk menyét, aki a Fako gyár dolgozója volt, és kapcsolatot hozott létre Szűcs Kriszta és a pavlovaciak között.

Habár területünkön a népfelzabádító mozgalom igazi kapcsolat nélkül marad, mégsem szűnik meg tevékenykedni. Ugyanis a Novi Žednik—Klisza—Višnjevac népfelzabádító mozgalmi vonalról területünkre érzékelik Stipan Kovačić és Svilar Mária. Ekkor Györgyénben már tevékenykedett Miloš Grozdranic ifjúsági vezető, később pedig Dojčilo Mitrović és mások.

1942-ben tovább terjed a mozgalom és szabotázsakciók megszervezésére kerül sor, mely arra irányul, hogy a mezőgazdasági dolgozók ne tegyenek eleget a megszállók kényszermunkára irányuló felhívásainak, ne szolgáltassák be a gabonát, állataikat és egyebeket, az ifjúság ne vegyen részt a leventeoktatásokban, a katonák pedig szökjenek meg a megszálló hadseregből.

1943-ban 40 fiatalot vezet el a rendőrség a leventekiképzésre, s ott több ízben megverik őket.

1944 áprilisában és májusában a 16—18 éves leventekötelezetteket kényszermunkára vitték a radanováci erdőbe. E fiatalok közül 18-an tértek vissza, akik saját házaik vagy a partizánbázisok körül rejtőzködtek, vagyis illegalitásban, vagy félillegalitásban éltek a felszabadulásig.

Területünkről a kényszerrel elhurcolt fiatalok, akik megszöktek a megszálló hadseregeből, visszatértek és a népfelzabádító egységekbe léptek. 1943-ban és 1944-ben 23 ifjú lépett a mozgalom soraiba.

A kényszermunkára elhurcolt idősebb lakosság közül 20 személy tért vissza, s illegálisan élt a felszabadulásig.

Az óvóhelyek létesítésével biztosították a menedéket a népfelzabádító mozgalom szervezői számára, ezért területünkön már 1941-ben kialakulnak a későbbi partizánbázisok kezdetleges formái.

Amikor Szabadkán felújították a vezetőséget, és 1944 májusában —júliusában a JKP járási bizottságának titkára, Grósz László területünkre érkezik, már vannak bázisok, melyek készek a partizánegységek befogadására. Ettől kezdve a bázisok száma állandóan növekszik, és a mozgalom rendelkezésére állnak.

A szabadkai partizánegységek harcosai területünkön több fegyveres akciót hajtottak végre. Az egyik ilyen akciót képezi a megszállók szolgálatában álló személyek letartóztatása. Ez után az akció után több horvát és egy szerb nemzetiségű személy letartóztatására került sor. Ezen a területen néhány magyar család is élt, és a megszálló katonák, rendőrök beidéztek Papp Józsefet és másokat, igazoltatták őket és tudatták velük, hogy a mozgalom részvevőit letartóztatták. A beidézett magyarok a letartóztatottak védelmére keltek és életükkel garantálták, hogy a letartóztatottaknak nincs semmilyen köziük a kivégzéshez, s hogy olyan mezőgazdasági dolgozókról van szó, akik nem politizálnak. Az ő felelősségükre a letartóztatottakat szabadlábba helyezték. Az ilyen és ehhez hasonló példák többnemzetiségű környezetünkben útmutatóul szolgáltak a testvériség kiépítéséhez, a nemzeti kérdés helyes megoldásához, és a közös ellenséggel szembeni népfelzabardító harc egységének kialakításához. Eppen olyan módon, ahogyan azt a JKP, Tito elvtársal az élen, megkövetelte.

A helybeliek hűségesen őrizték a bázisokat. Területünkről a népfelzabardító mozgalomnak csak egy tagját, Grgo Majlatot fogták el és végezték ki. 1944-ben tartóztatták le Békován, ugyanakkor, amikor Szabó—Antunović Máriát is, akit Szabadka, Dél-Bácska és Szerémség területéről származó sorstársaival együtt Németországba vittek el. Emlékirataiból kitűnik, hogy megjárta a dachau haláltábor, és amikor a szövetséges katonák kiszabadították őket, többségük már nem tudott lábra állni.

A bázisokban fegyvereket, kötszereket és egyéb szükséges anyagot gyűjtöttek össze a mozgalom számára.

Szabadka felszabadulásáig és felszabadulása után területünkről a népfelzabardító hadsereg fegyveres egységeiben és a népfelzabardító harcban 203 személy vett részt. Közülük 153-an a VIII. vajdasági rohambrigád tagjai is voltak, amikor azt Szabadka és környéke nemzeteinek és nemzetiségeinek soraiból megerősítették. A 153 harcos közül 32 elesett, 72 pedig egy vagy több ízben megsebesült. Szülőföldünk fiai, akik még többnyire nagyon fiatalok voltak, de mégis öntudatosan harcoltak, és fellelkesülve Jugoszlávia Népfelzabardító Hadserege sikerein, Szerémség és országunk más területei harcosainak tapasztalataiból okulva, tudatában voltak annak, hogy vérükkel miért öntözik országunk minden talpalatnyi területét, ahol a VIII. vajdasági rohambrigád heves harcokat vívott a fasiszta megszállók és a hazai árulók ellen. A harcokban elesettek mellett a háborúban 17 harcos halt meg, területünkről 92 elköltözött, 28 pedig ide költözött. Jelenleg helyi közösségünk területén a harcosszövetség 90 tagja él és működik, akik közül 30 munkaviszonyban van, 49 földműves, 8 nyugdíjas, 2 anyagi ellátásban részesül, egy pedig háziasszony.

1943 tavaszán egyesültek az ifjúsági szervezetek és ifjúsági aktívák létesültek. A JKP jelöltjeinek csoportja a felszabadulás előtt és a település felszabadulása után alakult meg, később pedig a pártsejtek is megalakultak. Minden vonalon megkezdődött az aktív tevékenység azzal a jelszóval, hogy mindent a frontért — mindent a győzelemért. Megindult a gyűjtési akció is, és így több mint 10 vagon gabona gyűlt össze a Népfelzabardító Hadsereg katonáinak és a passzív területek lakosságának élelmezésére. Egyéb gyűjtési, valamint a kukoricaszedéssel és a vetéssel kapcsolatos akciók is folyamatban voltak.

A háború befejezése után településünkön jelentkeznek az osztályharc is. Egyes burzsoá és kizsákmányoló elemek kísérletet tettek a falu kiépítésének megakadályozására, valamint a földreform, a szövetkezetek és a mezőgazdasági birtokok létrehozásának megakadályozására. Már

akkor a kis létszámú pártsejt energikusan szembeszállt és eredményesen felvette a harcot az ellenséges tevékenységgel szemben. 1948-ban munkások és a visszatérő harcosok felvételével a pártszervezet számbelileg, cselekvőleg és eszmeileg erősödik, és támogatta Tito elvtárs és a JKP KB irányvonalát a Tájékoztató Iroda határozatával szemben. Válaszként a Tájékoztató Iroda határozatára, megkezdődik a mezőgazdasági birtokok, földművesszövetkezetek megalakítása és az első szövetkezeti otthon kiépítése. Egész Györgyén építőhellyé válik, és a régi helyén egy új helység jö létre.

A szocialista gazdasági fejlődés alapjainak megvetésével megteremtettük az alapvető feltételeket, hogy a dolgozók harcolhassanak a munkás- és társadalmi öngazgatásról szóló törvény megvalósításáért, mely törvényt Tito elvtárs javaslatára 1950. június 27-én hozták meg. A szocialista öngazgatású viszonyok fejlesztésének ilyen következetes megvalósítása nemcsak a munkatermelékenység és a termelés növekedéséhez, hanem Györgyén gyökeres gazdasági-kulturális, társadalmi és településrendezési fejlődéséhez stb. vezetett. Jelenleg Györgyén a szakképzettségi struktúra, a tájékozottság, a munkafeltételek, az ellátási feltételek, lakás-körülmények stb. terén olyan színvonalat ért el, hogy nem lehet összehasonlítani a 30 évvel ezelőtti helyzettel és feltételekkel.

Mindezekre az eredményekre büszkék vagyunk. Ezzel járultunk hozzá az öngazgatású szocialista el nem kötelezett Jugoszláviánk fejlődéséhez, affirmálódásához.

Az elért munkaeredmények és tapasztalatok igen értékesek számunkra a JKSZ X. kongresszusa határozatainak és a társult munkáról szóló törvény megvalósítása során. E határozatok megvalósításával építjük ki holnapunk Györgyénjét.

COBANOV Jolán és MEGADJA Ida fordítása

MINDEN NEMZETISÉGŰ ÉS RANGŰ DOLGOZÓHOZ SZÓLT A HÁBORÚ ELŐTTI HÍDRÓL

1937—38-ra, azaz a harmincas évek harmadik harmadára a külpolitikai események — főleg a fasizmus előretörésének — hatására a társadalmi összkép egyre szövevényesebbé válik, de jelentős hatása van — különösen Vajdaságban — az ebben az időben érezhető magyar—jugoszláv közeledésnek is. A kormányzat támogatását élvező profasiszta szervezetek egyre agresszívebb fellépéssel igyekeznek maguknak teret biztosítani és politikájukat igyekeznek ráerőszakolni a kisebbségi magyarságnak azokra a szervezeteire is, amelyeket a magyar—jugoszláv közeledés politikai következményeként a kormányzat megtűrt, vagy éppen újonnan engedélyezett.

A haladó erők fokozott éberségére volt szükség tehát, hogy a báránybőrbe bújtatott, alattomos támadásokat kivédje és a trikolorba öltözött „faji” demagógia álszent képmutatásának igazi arcát mutassa be a dolgozóknak.

A haladó erőknek — így a hidasoknak is, sőt elsősorban a hidasoknak (!) — fel kellett venniük a küzdelmet, hogy elhárítsák a „húsz évig alvó és most egyszerre hangosan csaholó klikkek koholt, gyáva, rosszakaratú vádjai”-t. Ennek a munkának az eredményeként állapíthatja meg a Híd cikkírója, hogy a dolgozók „látják, mindinkább látják nálunk is már, hogy Spanyolországban és Kínában, hogy Németországban és Franciaországban, a világ sok távoli frontján, a mi bőrünkre is megy a küzdelem... Az álmosnak, tunyának mondott Vajdaság kezd felfigyelni, és kinyitja szemeit sorsának távolban is lejátszódó mozzanataira...”

Ebben az időben Vajdaság összalakossága, csaknem háromnegyed részének — 350 ezer földmunkásnak és szegényparasztnak, 120 ezer ipari és gyári munkásnak, valamint 60 ezer munkanélkülinek — fő jövedelmi forrását a bérmunka képezi. Ebből következik Palics Miklós megállapítása, hogy „az összalakosság egészségügyi állapotára, az iparra, kereskedelemre, kulturális színvonalra esnek a döntő súlyú tömegeknek helyzete, annak kialakulása kikerülhetetlenül befolyást gyakorol és az események túlnyomó többségében irányító szerepe van”.

A „fokozódó politikai érdekelttség” persze nem önmagától van. A dolgozók társadalmi helyzete, kiszolgáltatottsága az, amely a felismeréshez vezet, hogy „ugyanaz a harc áll nemzetközi viszonylatban is; mint otthon a tanyán, a faluban, a városban”.

Az 1938. januári számban elindított ankét mutatja, hogy a Híd olvasóinak 60%-a a politikai írásokat — itt is a Világszemlét — olvassa el először, s csak ez után kerül sorra a többi olvasmány. Ugyanebből az ankétból derül ki az is, hogy az olvasóknak jó részét még ez sem elégti ki: bővebb politikai rovatot, több politikai írást szeretne, meg munkaszolgalmi jelentéseket.

A cikkíró szerint ez azonban az olvasmány „éppen az, amiről a legkevésbé lehet írni, egyrészt mert kevés a jelentenivaló, másrészt *technikai okokból*... ez a legnagyobb és legfontosabb front a legcsendesebb, itt mintha csendesedne a harc”.

Danilo Kecić *Osztályharcok Vajdaságban* című munkájában részletes áttekintését adja a korszak jelentősebb mozgalmi tevékenységének. Elsősorban azokat az akciókat jelöli meg, amelyekről hatósági feljegyzé-

sek, levéltári okmányok maradtak fenn. Ebből tudjuk, hogy 1938 májusában folytat 160 szervezetlen munkás sztrájkot a nemzetközi (E-5-ös) út szőregi szakaszán. Feltehetően jó részük magyar napszámos, kubi-kos. Vagy: április 14-e és 23-a között 177 apatini kosárfonó munkás ki-harcolta munkabérének 13%-os növelését.

Május 5-től 10-ig Nagyikindán 939 téglagyári munkás sztrájkolt — ebben az esetben azonban jelentősebb eredmény nélkül. Ugyancsak májusban három napon át — 16-a és 18-a között — 213 építőipari munkás sztrájkolt Zomborban az osztályharcos szakszervezet irányításával, és 35%-os béremelést harcolt ki. Ugyanebben a hónapban — 13-23 között — a szenttamási Dundjerski-birtokon sztrájkolt 500 munkás. Az addigi 2 dinár helyett 3 dinár órabért harcoltak ki.

Ebből a nem teljes felsorolásból is kitűnik, hogy az osztályharc lankadatlan erővel folyt, bár kétségtelen, hogy a két-három évenként bekövetkező lebukások időnként némileg lelassították ezt a folyamatot.

A Híd megjelenése ötödik évének végén Laták István összegezi az eredményeket, megnevezi a fogyatékoságokat is, de nem mulasztja el az alkalmat, hogy a soron következő legfontosabb feladatokról is szóljon:

„Még süt a nap, ha téliesen is. Még semmi sincs későn, hogy a so-rainkba lopózott kufárokat kiűzzük: tolvaj, fogjátok meg, ellopja az egyetértést! Kűtmergezőink állati képét mutassuk be ingadozó társaink-nak, és ha mindenütt megtesszük kötelességünket nemzetünkért, a hala-dásért, minden fajú, hitű, színű dolgozó embertársunkért, éppen a nem-zetiségek századokon átkozott vidékén emelünk gátat az országhatárokat átlépni készülő tőtet ingbe bujt háború-kolosszusoknak.”

A Híd ekkor már V. évfolyamában, fejlődésének, történetének pe-dig harmadik szakaszában jár, amelyre a szervezeti megerősödés, a nép-frontpolitikához való felzárkózás, a fenntartás nélküli elkötelezettség a jellemző. A Híd-mozgalom így viszonyult környezetéhez: a kül- és belpo-litikai helyzethez. A minden tekintetben igen kritikus időszak megnyi-latkozásaival szembeni állásfoglalás legszebb, legvilágosabb képe Pap Pál *Ar ellen* című nagy jelentőségű felméréő és iránymutató cikkében nyer egyértelmű kifejezést. A szerző, akit távollétében éppen ebben az időben ítéltek el Belgrádban 15 évi fegyházra, és aki illegálisan Becske-rekről (Zrenjanin) érkezett Szabadkára, hogy ismerősénél húzódjon meg, amíg a párt utasításaira várt, s amely később Zágrábba rendelte, a Híd szerkesztőségének van segítségére: megbeszéléseken vesz részt, kö-zösen értékelik a kialakult helyzetet, taktikai megoldásokat javasol és mindezek szintéziseként megírja a Híd legnagyobb, legjelentősebb írását.

Írásában a felülkerekedett, a vajdasági magyar kispolgárság köré-ben egyre terjedő hamis eszmék, faji ideológián alapuló nézetek áradata ellen veszi fel a küzdelmet: a „mélymagyarok” és a „hígmagyarok” ellen, mindazok ellen, akik a hazug népiség zászlaját bontogatták: „A kicsiknek és gyáváknak, a számítóknak és álszenteknek mi nem vagyunk magya-rok. A mi magyarságunk nem a konjunktúrában előbűvő pincebogaraké, a mienk a küzdelem, harcoss hit és kiállás. Keserves a sors a Duna men-tén, a magyar, szerb, román, csehszlovák sors... Ezt a sorsot felülről intézték, nem az égből, hanem a kastélyból. Nem a nép intézte ezt a sorsot, akkor ma másképp lenne...”

Az álláspont határozott, megingathatatlan — az egyetlen járható utat tükrözi.

„Mi hidat vertünk, amely összeköt bennünket, falu és város dolgo-zóit. Ezt a hidat nem engedjük megingatni. Ezt bátran mondjuk azok-kal, akik velünk együtt járnak, azoknak, akik ingadoznak és azoknak, akik fenyegetőznek... A mi hidunkat nem lehet már lerombolni. Ezért harcolunk és győzünk, ha kell, az ár ellen is” — írja Pap Pál cikke befejező soraiban.

Az induláskor még el nem kötelezett — „társadalomtudományi és irodalmi ifjúsági” — folyóirat viszonylag gyors lefolyású ideológia tisztu-láson megy át: 1936-ban már a népfrontpolitika szócsöve — már nem csupán demokratikus polgári, hanem kifejezetten balos tendenciájú or-

gánom, a „harcos fiatalok” lapja, de röviddel ez után már a jugoszláviai munkásmozgalomnak, magának az illegális Jugoszláv Kommunista Pártnak a legális folyóiratává lesz.

Ennek a folyamatnak persze vannak állomásai és feltételei, ugyanakkor pedig mindenkor áldozatos és jól átgondolt közösségi munkának az eredménye.

Thurzó Lajos a zentai terjesztő bizottság nevében írja 1937 végén készült beszámolójában, hogy „... a lap egyre tisztuló tartalmának eredményeként sikerült a bizalmatlanságot (kiemelés P. I.), amely a munkásság részéről ért bennünket, elosztatlunk...”

Az átszervezés előtt Zentán mindössze 5–10 példányt vásároltak a Híd-ből, 1936 utolsó hónapjaiban 25–30 példányt, de 1937 végén már 65-öt és még 11 előfizetőt is nyilván tartottak. Amint (Lóbl Iván) Iványi János *Beszámoló* című írásából kiderül, így volt ez Vajdaság-szerte. 1936-ban 700, 1937-ben 900, de 1938-ban már 1200 példány kelt el a lapból. Míg 1936-ban a példányszám jelentősebb része városi olvasók asztalára került, csak csekélyebb része a falu dolgozóihoz, addig 1938-ban a falun eladott példányszám lesz jóval magasabb. A lapnak a baloldali erők kezébe való átmentése — mint említettük — összefüggésben volt egyéb társadalmi folyamatokkal, de elsősorban a párt szervezésével és programjával: így az 1934 végén Splitben megtartott IV. értekezlettel és a Komintern 1935 augusztusában megtartott VII. kongresszusával, szeptemberben pedig felújul a párt vajdasági tartományi bizottsága is, amelynek fő feladata, hogy a forradalmi munkásmozgalom eszmei irányításával létrehozza az Antifasiszta Népfrontot. Tulajdonképpen ez a fontos esemény jelentette Vajdaságban a társadalmi fejlődés új szakaszát.

Az induló új társadalmi folyamatnak az előfutára 1935 júliusában a Népszava című hetilap, amely — a szociális gondolat hirdetése mellett — az Antifasiszta Népfront szellemében munkálkodott.

Az 1936 májusára befejezett átszervezés után a Híd különös gondal ápolta kapcsolatait ezzel a munkálappal 1937-ben bekövetkezett tiltásáig.

1936-ban lényegében tehát meggyökerezett a Híd, megtalálta helyét a falu és a város dolgozói között, anyagi bázisa is megerősödött. Olyannyira, hogy Mayer Ottmárnak, aki 1937 januárjától átveszi a főszerkesztői tiszteket, szerény fizetést is tudott a lap biztosítani.

A lap szerkesztésében is jelentős változás következik be. A szerkesztés kollektív feladat — a lap körül spontánul kialakult szerkesztő bizottság és a belső munkatársak közös munkája —, a szombat déli üléseken alakult ki egy-egy szám fizionómiája, de az olvasók állandó véleménynyilvánítása is — levelezés vagy ankét — jelentősen befolyásolta a lap arculatának alakulását.

Az ankétra érkezett őszinte, közvetlen hangú válaszokból a szerkesztőség megérte, hogy az olvasók „tényleg saját lapjuknak tekintik a Híd-at” és aktívan részt akarnak venni annak szerkesztésében. Első helyen kell említeni azt, hogy a válaszok az olvasók széles, „nemcsak saját életéhez, és annak kis problémáihoz” kötött politikai érdekelttségéről és fokozódó politikai érettségéről szólnak, amelyben benne van az aktuális, „a most vajdud jelen” megismerésének az igénye is. Ugyanakkor „nemcsak a nagy átfogó politikai cikkeknek”, hanem a vajdasági falukutató írásoknak is jelentős olvasótáborra van, mert tudják, hogy „nemcsak távolban, a nagy frontokon, hanem a kis tanyai, falusi fronton is áll a harc, hogy... a küzdelemhez elengedhetetlen a helyes orientáció... ez a mi frontunk, ez legközelebb fekvő, legkonkrétabb munkánk...” És amikor a VI. évfolyam 1–2. számában (Lóbl Iván) Iványi János *Beszámoló* című cikkében felteszi a kérdést, hogy „mit kell adnunk át, hogy a leszögezett cél felé haladjunk”, ami az egyre gyarapodó olvasótábornak, a mozgalom részeseinek jogos igényeit kielégíti, így fogalmaz: „Világos, érthető, mindig időszerű és érdekléssel bíró, nevelő, tanító írásokat”. Mindezt pedig annak a figyelembevételével, hogy akinek az íráskészségük, „ismereteik jó részét keserves tapasztalatok, drágán fizetett

megismerések és főképp nehéz megpróbáltatások útján szerezték. Nekik a betű nem szórakozás, hanem okulás, vezetés, életismereteik bővítése és kikristályosodása" volt.

A „nagy frontokra” kitekintő írások mellett — amelyek tárgyilagos képet festettek a spanyolországi, csehszlovákiai, ausztriai, a távol-keleti eseményekről, általában tehát az egyre agresszívebb fasiszta előtörésről — a „hazai fronton” folyó küzdelemlről is beszámol. „Nemcsak olvasótáborra, de munkaközösségre is szükség van... Küldjék be gondolataikat, írásaikat... komoly tanyai, falusi problémáikról, egy-egy kis jelentést valamilyen vojvodinai tanyai vagy falusi frontról... nincs ma csak egyetlen leírt becsületes magyar szó se, ami elkallódhatna, nincs jó szándék, ami felesleges, és nincs egyetlen igaz gondolat, ami hiábavaló és szükségtelen volna”.

A felhívás nem marad visszhangtalan: az olvasó munkatárssá szegődik. Horváth Lajos, Lengyel István, Somoskövi Antal és mások is „szépités, elferdítés, tudatos célzatosság nélkül” írják meg vallomásaikat, amelyek a „belső front” erősítését szolgálják.

1937. január 3-án alakult meg hivatalosan az Ifjúsági Kulturális és Gazdasági Mozgalom (Omladinski Kulturno-privredni pokret, azaz OMPOK) Újvidéken, a szabadkai helyi szervezet pedig ez év augusztusában tartotta alakuló közgyűlését. Az OMPOK tulajdonképpen az illegális párt egyik legális fedő szervezete volt, amely széles körű akcióprogramot hirdetett meg, és az ifjúság körében hirtelen nagy népszerűségre tett szert. Egyik legfontosabb célkitűzése „a parasztság és a földmunkásság anyagi és szellemi fölemelésének eddigi elhagyatottságából”. Az egyesület a tevékenységét előadások, tanfolyamok, kirándulások, táborozások és könyvtár létesítésével fogja realizálni, de ezt a célt szolgálta a mozgalom lapja is a Naš život, amely már 1936 novemberében megindult és formálisan a vajdasági ifjúság lapja volt. A mozgalom „antifasiszta álláspontra helyezkedik, mert a fasiszmus a népek, a dolgozók által eddig elért szerény kulturális és gazdasági eredményeket is megsemmisítéssel fenyegeti”. 1937 júliusában az Ifjúsági Mozgalom tartományi vezetősége baráti kapcsolatot akar kiépíteni Vajdaság összes nemzetiségének fiataljaival, ezért levéllel keresi fel a Híd szerkesztőségét: „Azért fordulunk legelőször hozzátok, a Híd körül csoportosuló magyar ifjúsághoz, mert meg vagyunk győződve arról, hogy a ti törekvéseitek állnak legközelebb mihozzánk és bízunk abban, hogy szoros együttműködést sikerül teremteni.” A július—augusztusi kettős szám közli a levelet és nyomban a választ is: „... a felénk nyújtott baráti kezét őszinte örömmel fogadjuk el, meggyőződésünk, hogy ezzel az egész szellemű magyar ifjúság régi óhajának teszünk eleget. A Híd ifjúsága már régen hangoztatja a vojvodinai demokratikus erők összefogásának szükségességét, és a hozzánk intézett fenti levél csak igazolja álláspontunk helyességét.”

A lap következő — szeptemberi — számában t. l. j. tollából az Ifjúsági Mozgalom terjedelmesebb értékelése jelenik meg, amely hangsúlyozza, hogy „az ifjúság a kultúra megvédéséért folyó önvédelmi harcára készülve igyekszik mind erősebb szervezetté alakulni, mert érzi, hogy a szervezett regresszióknak csak szervezeten tud ellenállni... A kulturát a megsemmisítés veszedelme a színes ingű pártok oldaláról fenyegeti...” Az összefogás nagyszerű példájaként a francia népprontot említi, amely a politikai pártokon és a gazdasági szervezeteken kívül magába tömörítette a kulturális és jótékonyági szervezeteket is. A magyar fiatalság felzárkózása annál is időszerűbb és indokoltabb, mivel „ez az első olyan szlávok által indított vojvodinai kultúrmozgalom, amely a magyarokkal őszintén együtt akar dolgozni, teljes akciószabadságot biztosítva a magyar nyelvű ifjúságnak”. A részletesen kidolgozott, reális alapokon nyugvó kulturális és gazdasági munkaprogram a mozgalom gyors kifejlődését biztosította: számos vidéki szervezet és alosztály alakult ki rövid idő alatt. A pártnak és a forradalmi munkásmozgalomnak a kiemelkedő, az illegális tevékenységben jártas harcosai, köztük Pap Pál is, kötelességüknek érezték az ifjúság mozgalmának a támogatását. Ez lényegében az ifjúkom-

munista mozgalom megerősödését is biztosította. A több más igen jelentős eredményén kívül a rövid életű mozgalomnak — a kormányzat már 1937. november 10-én betiltja — éppen ez az egyik legjelentősebbike. A mozgalom betiltása után is az aktivisták a beszervezett, a tevékenységben korábban is részt vevő fiatalokkal tovább küzdenek a kitűzött program realizálásáért, és számos szép akciót mondhatnak magukénak: Pap Pál vezetésével Karlócán meglátogatják Vasa Stajicót, a szabadkai gimnázium egykori igazgatóját, kiemelkedő közéleti és kultúrmunkást, aki az Ifjúsági Mozgalom támogatásáért szállt sikra, és a mozgalom lapjába írt cikkében — amelyből a Híd októberi száma is idézett — a nemzetiségi kérdés helyes megoldását sürgette. Továbbá különös akcentusa volt az 1937-ben Újvidéken megrendezett csehszlovák kultúra napjának, Csehszlovákia fasiszta lerohanásának előestéjén.

A felsorolásból nem maradhat ki a karkatari ifjúsági találkozó megemlézése. A Topolya melletti Karkatur telepes falu lakói letelepedésük huszadik évfordulóját ünnepelve a környező települések ifjúságát meghívták baráti találkozóra. Ez az összejövetel, amelyen főleg a környék ifjúsága igen nagy számban vett részt, a nemzetiségeknek a faszizmus elleni összefogását hirdette. Lubarda Ilija fiatal jogásznak, az ünnepség szónokának beszédéből idézi a Híd az előző generációhoz intézett szavakat: „Atyáink! Ti nem azért jöttetek ide, hogy a magyarságot elnyomjátok, hanem hogy velük egyetértésben és békében dolgozzatok e föld fölvirágoztatásán. Mi sohasem fogadjuk el azt a gondolatot, hogy mások kárán éljünk, mert ehhez nincs jogunk és örökké ki fogunk tartani a testvéri együttműködés mellett.” A találkozón részt vettek Sinkovics Péter, Gombor Béla, Bedleg Mátyás, a Híd-mozgalom kiemelkedő szervezői, de jelen volt Šara Dutina és Aleksandar Babić is, valamennyiüknek az ellenállási mozgalomban is jelentős szerepük volt.

Az egyre terebélyesedő mozgalom nem korlátozódik csupán Vajdaság területére, hanem a távolabbi központokban dolgozó magyar munkások, vagy az egyetemi központok magyar diákjai magukkal viszik a Híd harcok szellemét, és fenntartják a lappal, a mozgalommal a kapcsolatot. Belgrádban a háromezernyi — vagy talán annál is több — magyar munkás és a Bólyai Farkas nevét viselő művelődési egyesület tagsága meg a magyar tanítóképző tanulói is a haladó mozgalom oldalán álltak. Az egyetemi pártszervezettel Silberleitner Ferenc állt kapcsolatban — bizonyos anyagot, így a *Világszemle* című rovat számára időnként írásokat továbbított a Hídnek —, de Cseh Károly is megfordult a belgrádi magyarok között. Ebben az illegális munkájában Balázs G. Arpád volt segítségére, akinek a Kolarčev Egyetemen volt műterme, ezt a lehetőséget használta ki, hogy az adai tanítót, akinek az észak-bácskai mozgalomban igen jelentős szerep jutott, itt elhelyezze. De menedéket nyújtott Fischer Józsefnek is, aki ugyancsak mozgalmi ügyekben teljesített időnként futárszolgálatot. A „sovány ösztöndíj” valamiféle pótlása érdekében elvállalta a „Bólyai Farkas egyetemista otthon étkezdéjében a felszolgáló legény munkáját”, ami viszont nagyszerű lehetőséget biztosított a számára, hogy a Híd szervező munkáját is elvégezze. Szoros kapcsolat fűzte a mozgalomhoz, többek között a Híd-könyvtár füzeteit illusztrálta remek tusrajzaival.

De ugyanígy tudunk Varga Gyuláról is, aki a távoli Mariborba viszi magával a Híd füzeteit és eszméit, aki a lankadatlan osztályharc szép példáját nyújtotta a szülőföldjétől távoli ipari központban is.

A zágrábi egyetemisták között Steinitz Tibor munkálkodik eredménnyel, aki egy időben a zágrábi szerkesztő szerepét is betöltötte.

Részben pártfeladatként, részben az antifasiszta erők spontán tömörülése hozza létre a Híd táborának a bővülését. 1937-től a belső munkatársak soraiban vannak — Szegedi Emil, Rác Magda, Gál László, Wohl Lola, Jovan Popović, a már említett Pap Pál, továbbá Szabó Géza, Nador Paula-Pavo, Löbl Arpád, Stern Emil, Eisler Béla, Nador Irén, Scher Kató, György Mátyás, majd Ósz Szabó János, Rothbart Emil és Čedomir Minderović.

A Híd kapcsolatát az illegális pártszervezetekkel feltétlenül előmozdította még az a különösen kedvező körülmény is, hogy Mayer Ottmár, a lap felelős szerkesztője, aki, mint tudott, 1937. január 1-én lépett erre a posztra, ebben az időben előbb a szabadkai helyi pártvezetőségnek, majd később pedig a kerületi pártbizottságnak is titkára, a tartományi pártvezetőségnek is tagja lesz. (Megjegyzendő, hogy Simokovich Rókus és Wohl Lola is tagja a szabadkai kerületi pártvezetőségnek.) Ez nem csupán lehetővé, hanem kötelezővé tette Mayer Ottmár számára a terepi munkát és a személyes kapcsolatok kialakítását.

Ugyanilyen jelentős funkciója volt a vörösmarti Kis Ernőnek aki a baranyai pártszervezetek titkára és tartományi pártvezetőségi tag volt. Kimagaslóan szép eredményeket ért el a mozgalom irányításában legközvetlenebb munkatársaival: Siser Józseffel, Gombárevity Istvánnal és menyasszonyával, később élettársával, Sörös Julikával.

A mozgalom erősödésével új nevek jelentkeznek a Híd hasábjain, új szervezők, osztályharcos aktivisták kapcsolódnak a mozgalomba. Szabadkán Szabó Agnes, Zárics Agnes, Fröhlich Ferenc, Schwalb Miklós és Ispánovics Imre, Adorjánon a Péterrévéről internált Bolyos József; Kanizsán dr. Doktor Sándor, Szabó Imre, Dobó Antal, Bózsó Ferenc, Perpauer József és Sarnyai Lukács; Zentán Molnár Péter, dr. Gerő István, Györe István, Olajos Mihály, Farkas Nándor, Jáger Erzsébet, Székely Iлона és Lővei Mihály; Adán Bakos Kálmán és Sterbik Ferenc; Padén Kis Mihály; Péterrévén Pecze Franciska és férje Ferenc, Recsó János és Samu Mihály; Becsén Sóti Ferenc és Nagy István; Zomborban Kucsera Margit és Ferenc, valamint Lehoczki Béla; Teleskán Bócsó János, Szabó Mihály, Szűcs István és Kovács György; Szenttamáson Morel András, Simonyik János és Paksi István; Verbászon Spasoje Čobanski; Moravicán Zsáki József, Szabó Dániel, Csik Ferenc és Mészáros Lajos; Feketicsen Fekete István; Magyarcsernyén Acs Márton és Kéri-Márton Róza; Kikindán Fejős Klára és Rehák László; Becskereken (Zrenjanin) Schulman Rózi és Szöllősi Boriska; Tordán Csikós József; Újvidéken Bacsa Mária, Pataki Mária, Vértés Árpád, Belgrádban Czilik István, Zágrábban Eszter Sándor és Csikós István.

A Híd kapcsolatban állott a mitrovicai fegyintézet politikai elitélteivel, az ún. „Kakio”-tyal. Nemegyszer taktikai utasítást, eszmei-politikai eligazítást, cikket kaptak (így került ki a börtönből *A jugoszláv dolgozók helyzetének jelzőszámai* című cikk, amelyet a Híd 1937. júniusi számában közölt, jelezve egyúttal azt is, hogy „bár Vajdaságban jelenik meg — az egész jugoszláv munkásmozgalomhoz tartozik”). A mitrovicai börtönben a politikai elitéltek egyeteme — amelyet maga Moša Pijade vezetett — a két-három évenként megismétlődő lebukások révén a vajdasági pártkáderek politikai átképzését is biztosította. A Híd-mozgalom számos aktivistája is elvégezte ezt a politikai egyetemet.

A testvériség és a nemzetköziség gondolatát hirdette a Híd magyar nyelven. „... magyarul szóltunk, de minden nemzetiségű és rangú dolgozó testvérünkhöz szóltunk...” — mondja Laták. És ennek a gondolatnak a gyakorlati megvalósítására is egyedülálló példa a Híd-mozgalom. Nem egyoldalú közeledés ez a délszláv népek felé, hanem az őszinte szándék felismerése nyomán számos szláv ajkú aktivista kapcsolódik be a mozgalomba: közöttük elsőként a Malušev testvérek, vagy Jovan Popović, Čedomir Minderović, Spasoje Čobanski és mások. „...nemcsak a szláv író-munkatársak, hanem a szláv szerzők is gyakran testvéri segítséget nyújtottak a Hídnek. Szerb tanárok, tanítók vállalkoztak a terjesztésre, ott, ahol a reakció megakasztotta a magyar terjesztők működését” — mondja Laták István.

A hidasok gyakorlata nemcsak azt példázza, hogy „tudni kell, mit csinálnak a spanyol testvérek, hogy állnak kínai társaink, hogy küzdenek a cseh demokraták, mire tanít a francia munkásmozgalom...”, hanem tette kész, bátor harcost is ad a Spanyol Köztársaságnak.

Mint ahogyan a vajdasági forradalmi munkásmozgalom egészében, úgy a Híd-mozgalomban is termékenyítő hatását érezzük a pécsi emigránsok aktív szereplésének is, (dr. Doktor Sándor, a Nádor család, Cséby József és mások), de az 1919-es események aktív részeseinek is (hogy csak Cseh Károlyt és György Mátyást említsük).

Pártunk egyik legszebb irányelve — az internacionalizmus — szólal meg éppen Löbl Iván írásában: „...bizunk a sikerekben és tudjuk, hogy nem vagyunk egyedül. Velünk van földrajzi határokon innen és túl — bármilyen színű, fajtájú és nemzetiségű — minden becsületesen érző és gondolkodó ember. Mindenki, aki jobbat, szebbet kíván. Aki békét, a megértés sziklájában gyökerező békét, a haladást akarja...”

Egyre ismertebb lesz a lap, és egyre nagyobb tekintélyt vív ki magának becsületos állásfoglalásával, szókimondó nyíltságával. A dolgozók tömegesen csatlakoznak a mozgalomhoz, de nagyszámú szimpatizáns van a liberális polgárság körében is. A kormányzat ezt igen jól tudja, ezért igyekszik fékezni a Híd tevékenységét. A fokozódó osztályharc idején a cenzúrát is segítségül hívja. Mind több írás jelenik meg csonkán, foghíjasan. De a durva beavatkozás nyomán gyakran kell kihagyni írásokat teljes terjedelmükben, vagy éppenséggel egész lapot is elkoboz a rendőrség. Mindez azonban nem gátolhatja meg a mozgalom kiszélesedését. A dolgozók bizalmát nem ingathatták meg abban a mozgalomban, amely a leghaladóbb célkitűzésekért szállt sikra és hozta áldozatait. A jövőformáló céltudatos munka bizonyítására hadd idézzünk még egyszer Löbl Iván cikkéből: „Olyan gazdasági, politikai és társadalmi berendezkedés formáit keressük és tanulmányozzuk, amelyek biztosítják a nemzetiségek és egyes népek szabad fejlődését és megakadályozzák bármelyiknek előretörését a másik rovására. Keressük és szorgalmazzuk a Duna-medencei népi eszmetartalmat, minden hódító törekvéssel szemben.”

Pap Pál *Ar ellen* című írásának gondolataival egyező sorok a fentiek, amelyek azt magyarázzák, hogy a párt programjának és a Híd-mozgalom célkitűzéseinek az elfogadása nem jelenti — nem jelentheti — az elnemzetietlenedést, éppen ellenkezőleg: a nemzetiség tudatos vállalását követeli meg, ami viszont a többi nemzetiség megbecsülését és a velük való együttműködést (is) jelenti.

I.

*Ha egyszer nyári hajnalon
beszélni kezdenek a fák,
a hárs, a tölgy, a parti fűzfa,
ébredj fel és álmodj tovább,*

*s míg csönget már a nap az égen,
és szél pacskol a víz fölött,
öltözködik a szép szívárvány
a zöld koszorús hegy mögött.*

*A Duna szól egy más folyóról,
s a fáknak fákról zúg szavuk,
kik messzi Boszniában élnek,
kik látták már, akik tanúk,*

*és peng a csengő szél-acél,
suhogva zúg a nyárfa-hárfa,
a víz csobog, csörög, cseveg,
s mint napsugár a víz felett,*

*ezüst mese hullik a fákról:
Sutjeskáról.*

II.

*Hol a regős és hol a lantja,
és hol a guszlás és hol a guszlája,
hogy bűgva pengjen büszke ének
és emlékezés Sutjeskára?*

*Dübürgő tankok seregéről
ki dübüroög majd éneket,
s a gyilkos gépek zivajjáról
a megtépázott hegy felett?*

*Ami sötét volt Európában,
ami szennyes, piszkos és véres,
s ami csak tűz volt a világon,
ott gyújtott, izzott, pernyelt, égett.*

*Fenevadak, kövér sakálok,
és barna gögű ördögök,
s a keselyűk, kik fent keringtek
dögéhes, maguk is dögök.*

*Ki regél a nagy halálról?
Sutjeskáról?*

III.

*Sólyommadár a fák fölött.
szépséges báránnyelű,
már fut a kis folyó megint,
s életre kelt az erdő.*

*Zöld erdőben piros virágok,
hull rájuk nyári jó eső,
csupa virág, csupa örökzöld
a sutjeskai temető.*

*Boldog álomban, aki meghalt
aki a harcban révbe tért,
meghalt és győzött mégis, mégis,
a szebbért, jobbért, életért.*

*A víz csobog, csörög, cseveg,
s mint napsugár a víz felett,
suhogva zúg a nyárfa-hárfa
egy büszke, sugaras nevet.*

*Ezüst mese hullik a fákról
a Szabadságról.*

BOLMÁN

1.

Itt küzdöttek...

*Itt küzdöttek a derék honfiak,
Merészen szorítván a fegyvert.
Itt hullottak vad ágyúszó alatt
S bősé ellenség teret már nem nyert.*

*Pokol gyulladt, ők vérbe ragadtak,
Halvány ifjak és bajszos vénék,
Növeltek erőt hősi halottak,
S végül zengett diadalének.*

*Allj meg, testvér, ha utad erre visz,
Vérüket mindünkért ontották.
Nézz szét, ejts könnyet, de légy büszke is,
Itt állt a Halhatatlan Brigád.*

*Itt vetette meg lábát elszántan
S nem hátrált ezer halál előtt.
Emberségünk védték nagy tusában
S örök becsülést vívtak ki ők,*

*Kik drága vérük, életük adták.
Emlékükön ragyog kegyelet.
Hamvukból nő majd a szép Szabadság,
Mit soha elvenni nem lehet.*

ÉNEK AZ ÚJ VASÚTRÓL

Hósi hegyek ormán
alig hunytak ki még
csudás munkafények.
A fehér mezőkön,
hol partizánok
sebes lába taposott nemrég
s daluk szállt magasan az égnek,
a hótól pihegve
kéklő csúcsokon
máris új tüzek égnek.
Tavaszos szelek havas felhőket fodroznak
s kergetnek sietve ...

Büszkén kígyózik ott már
erős talpfákon út,
ifjúság emelte, ifjú vasút.
Nagy munka szunnyad ott
fákban és szögekben.
Millió veríték árja zúg
feszülő kövekben ...
Nem bizony, nem kicsi,
amit ott ifjú kar emelt,
köves mezőkön át dalolva szelt!
Brčko—Banovići
már világba villog.
Kisimult ezer bányásztényér,
búzás utakon szén csillog
testvérkezekben fehér kenyér ...
Nagyszívú, ifjú sereg
önti el tavaszra újra,
ha fák levelén napsugár pereg,
az ébredő hegyek langyos alját.
A kövekre, az útra
csákányok csillogó csapása
hull megint
s zászlók vitorlás vászna int
majd a felhők felé,
az égre fel
csudás jeleket ...

A vászon majd hős tájat óv, takar,
s csúcsok mögül
a nap, ha kel,
ifjú vágy hevül
s lendül majd újra kar ...
Ott lesznek megint a tavalyi hősök
s mellettük újakat szülnek a
sziklák.
Lángokká robbannak hunyorgó
szikrák.
Drága ifjúság szíve dobban.
Durcás kőbe vidáman vájnak
szerszám-hegyek:
Bátor akna robban.
s félve remegnek nagy hegyek ...
Ott lesznek megint,
ha hegyek zengő válláról
kő görög
a mi ifjaink mellett
vállalt harccal
büszke népek fiai, pirosló arccal:
bolgár, román, cseh, magyar ifjú,
hős görög ...

Tito nevével ajkán
indul rohamra ifjú erő.
Karcsú sín pár fut majd a talpfán,
erdőkben vad szelídül
s lágyul a durva kő.
Aldott akarást itt nem tudja legyűrni
semmi már,
mert ifjú szívekbe tüzes ég alatt
langyosság nem szítál ...
Feszülő, nagy vágyak árja
derengő jövőbe célokat mutat,
hömpölyög.
Az ifjúság, mely követ tör, épít utat,
tettre kész nálunk és
örök ...

Meglátjátok,
mire sárga erdőkben őszi szél, ha fúj,
megépi a vasút, az új.
Tátongó szájjal kiáltják majd a
részeg hegyek:
„Ifjú erőt legyőzni nem,
csak bámulni lehet ...”
Vonatok füstje majd vidáman száll
felhőket ölelve

kék tenger felé,
az ifjú sereg ragyogva áll
vezére, Tito elé,
kit imád és tisztel,
mint gyermek az apját;
„Parancsod im teljesítettük,
leraktuk jobb jövőnk alapját!
Tedd, jó apánk, kezünkbe
áldott kezed.
Egyenes bennünk a szándék,
e vasút a legszebb ajándék,
mit nyújthatunk jövőnkért a népnek
s Neked . . . !”

FÉNYEK ÚTJÁN

*Túl a bosszún, örök békevágygal,
Hová a szennyek árja el nem ér,
Fények útján járunk, reménnyel, virággal,
Kezünk tiszta, nincs rajta bosszúvér.*

*Mi lesziünk a Dicsőült Holnapok,
Szívünkben hordjuk melegét a nyárnak,
Testvérként küldünk hívó szózatot
Minden tájára kürtként a világnak.*

*Velünk tartson, ki napfényre vágy,
Ki célunkért tartja dicsőnek életét,
Dübürgő léptünk a csúcsokra hág,
Milliók bámulják fáklyánk fényjelét.*

*A mélységek poklából ível az utunk,
Felnyúl a csillagöves határon túlra,
Őt világrészt ráz meg igazunk,
S megmozdul a föld a hívó szóra.*

*Vagyunk igazság, rég óhajtott béke,
Ude forrásvíz napégette pusztán,
Kitárjuk szárnyaink fiaink fejére
S fellengünk a tudás aranyporos útján.*

*Előre, te dicső munkás-élcsoport,
Repülj, szállj a kéklő ködön át,
Végtelenbe zengd dalod; e nép halad
S vidd feljebb-feljebb a tudás zászlaját.*

A MUNKÁSAKTÍVA — A PÁRT EGYSÉGÉNEK TÉNYEZŐJE

A Jugoszláv Kommunista Szövetség — mint a munkásosztály élcsapata — megalakulásától kezdve mindig is a dolgozó nép érdekeiért szállt síkra. Fejlődése folyamán állandóan bírálóan mérte fel tevékenységét és arra törekedett, hogy a legszélesebb rétegek érdekei megvalósuljanak. Sajnos az utóbbi évtizedekben káros jelenségek is felüttették a fejüket, de ez nem jelenti azt, hogy a párt politikája eltávolodott a munkásosztály céljaitól. Csupán azt jelenti, hogy az eltorzulások a pártpolitika megvalósítása során egyesek nacionalista, dogmatista, liberalista és egyéb helytelen magatartása miatt következtek be.

Ezekre a fogyatékoságokra mutatott rá a legutóbbi pártlevél is, hangsúlyozván, hogy a kommunisták nem adhatják fel az osztályharcot, és hogy a társadalom minden szintjén a munkásérdekéért kell küzdeniük. A JKSZ csak akkor válik teljes mértékben a munkásosztály élcsapatává, amikor társadalmi-politikai akcióival olyan feltételeket teremt, amelyek során a munkásosztály az egész társadalmi újratermelést irányítja.

Ebben a folyamatban játszik jelentős szerepet a KSZ keretében megalakult munkásaktíva, forradalmi gyakorlatunk egyik vívmánya, amely pártunk statútumában is helyet kapott. Jelentősége igen nagy, hiszen a párt egységének alapvető biztosítója és lehetővé teszi, hogy a munkások politikai tevékenysége teljes mértékben kifejezésre jusson.

A JKSZ második konferenciáján a következő álláspont alakult ki: „A kommunisták szervezkedési és tevékenységi formáinak változtatását és fejlesztését alá kell vetni a közvetlen termelők által a JKSZ minden szervezete és fóruma álláspontjára, politikájára és akcióprogramjára gyakorolt hatás erősítésének”... „Feltétlenül fejleszteni kell a Kommunista Szövetség vezető szerveinek azt a gyakorlatát, és állandósítani azt a munkamódszerét, hogy minden fontosabb határozat előkészítése során biztosítsák, hogy a kommunista közvetlen termelők véleményt mondjanak róluk az előzetes megvitatás során. Ehhez hozzá kell járulnia annak is, hogy a KSZ községi szervezetei keretében a munkaszervezetek küldötteiből álló kommunista aktívák létesülnek.”*

Ezeknek a határozatoknak és álláspontoknak az alapján alakult meg községünkben 1972 májusában a kommunista munkások aktívája, tekintet nélkül arra, hogy abban az időben jelentkeztek a „munkásellenzékre”, a „KSZ-en belüli valamiféle munkáspártra”, „a munkásaktívára mint az élcsapat élcsapatára” vonatkozó tézisek, amelyeket bőségesen tárgyalt a sajtó is, de jelen voltak a KSZ községbeli tagjainak egy része körében is. Az aktíva a kommunista munkások politikai érvényesüléséért és akcióképességéért folyó harc lendületében alakult — azok érvényesüléséért az összetett politikai viszonyokban, azok között a feltételek között, amikor a Kommunista Szövetségben és szélesebb körben, a társadalomban is eszmei és politikai szembenállás bontakozott ki a liberalizmussal, csoportszellemmel és frakcióskodással szemben. Ebben, az osztályirányvonalnak, az eszmei és akcióegységnek az erősítéséért vívott harcban jelentős szerepe volt a kommunista munkások aktívájának. Igen jelentősen hozzájárult a káderpolitika osztálykritériumainak valóra váltásához és a Kommunista Szövetség községi szervezete összetételének osztálytársadalmi erősítéséhez is.

* Druha konferencija Saveza komunista Jugoslavije. Akcioni program. Komunist, 424.

Ebből a helyzetből következett a munkásaktíva alapvető feladata is, amelynek — amilyen mértékben csak lehetett — elő kellett segítenie, hogy a szabadkai kommunisták, a községi választmány és szervei minél sikeresebben hajtsák végre akcióikat, hogy megtörténjen a leszámolás a nacionalistákkal, liberálisokkal, technokratákkal és a munkásosztály, valamint a szocialista társadalom érdekeit fenyegető más ellenségekkel. A munkások aktívája ezzel a törekvésével voltaképpen a lehető legmegfelelőbbben képviselte nemcsak ennek a városnak, hanem Jugoszlávia munkásosztályának érdekeit és kívánságait is.

A kongresszus előkészítésére irányuló tevékenység során az aktíva erőteljesen támogatta a 10. kongresszus álláspontjait és határozatait előkészítésének platformját, és erőfeszítéseket tett, hogy hozzájáruljon alkotó feldolgozásához és álláspontjainak végrehajtásához. A kongresszusi álláspontok és határozatok alapján az aktíva hozzájárult a Kommunista Szövetség községi szervezete akcióinak kidolgozásához és alapvető irányelveinek konkretizálásához. Az aktíva a választmány szerveinek és az alapszervezeteknek megbízható támaszává lett a politikai tevékenység-beli felelősség erősítése és a forradalmi átütő erő fokozása tekintetében.

Igy szabván meg munkájának irányvonalát, a munkásaktíva — községünk haladó erőinek jelentős társadalmi-politikai támogatásával — elérte, hogy Szabadka munkásosztálya a vállalaton kívül először beszélhesen — s ezt nem is mulasztotta el — a maga nevében, a saját érdekeiről. Ezzel eltűntek mindazok a közvetítők, akik az ő nevében beszéltek, de nem az ő képviselői voltak, s nem is ismerték érdekeit és kívánságait. És éppen ez a munkásaktíva a tevékenységének egyik legnagyobb sikere.

A munkások aktívája a maga tevékenységével sohasem képezte és nem is képezi sem a KSZ községi bizottságának, sem a községi választmánynak valamilyen párhuzamos szervét, hanem annak az összesített politikai tevékenységnek szerves része, amely megnyilatkozik a községi választmány és azok valóra váltásában. Ezzel a legjobb és leghatékonyabb módon megcáfolta mindazokat, akik ellenezték a munkásaktíva létrehozását, amely — szerintük — állítólag felesleges, mert a községi bizottság és a községi választmány egyes funkcióit venné át. Ma is léteznek még azonban bizonyos „dilemmák és bizonytalanságok”, sőt bizonyos „magyarázatok” is az aktíva tevékenységének szerepével kapcsolatban (hogy például az aktívának csak tanácsadó szervnek kell lennie a községi szervezet összetételében, s hogy a KSZ alapszervezeteivel való minden szilárdabb kapcsolat párhuzamossághoz vezethet, azaz az aktívát mint a KSZ szervét állítja be a községben). Az efféle „vélemények és megfigyelések” rámutatnak az aktíva intézményesítésének problémájára és lehetőségére, hogy a Kommunista Szövetség politikai szervévé váljék. Amint azonban már mondtam, a gyakorlatban sikerült kikerülni azt a veszélyt, hogy az aktíva esetleg a KSZ szervének szerepét öltse magára a községben. Úgy vélem, hogy az aktíva valóságos szerepe és orientációja megszilárdul abban az értelemben, ahogyan a JKSZ dokumentumai előirányozzák, illetve hogy az aktíva mindenekelőtt a Kommunista Szövetség keretében kifejtett tevékenységével gyakorolja a maga önálló hatását a Kommunista Szövetség politikájára. Ez csak akkor érhető el, ha a KSZ minden alapszervezetében megértik, hogy a kommunista munkások aktívája a termelők demokratikus hatásának szervezett formáját gyakorolja a KSZ politikájára a községben, s hogy ebben az értelemben nagyobb érdeklődésnek kell megnyilatkoznia munkája iránt. Ellenkező esetben lassabban vívhatja ki az elismerést a munkások soraiban, és lassúbb lesz az eszmei-politikai munkája iránti érdeklődésnek, támogatásának és kezdeményezésének erősödése, s lassabban alakíthatja ki álláspontjait magában az öngazgatási és társadalmi-politikai gyakorlatban szerzett tapasztalatok alapján. Másrészt magában az aktívában teljesen ki kell bontakoznia annak a felfogásnak és gyakorlatnak, hogy az aktíva tagjainak mindig a KSZ alapszervezetei eszmei-politikai akcióinak tapasztalataira s az alapszervezetekben jelentkező problémák és nehézségek

pozitív tapasztalataira kell alapozniuk véleményüket és javaslataikat, mert „a KSZ munkások soraiból való tagjainak szerepét és valóságos hatását a közvetlen termelők objektív helyzete alakítja ki”.*

Ebben a munkában, valamint határozatainak meghozatalában a munkások aktívája az egység magas fokáról tett tanúbizonyságot. Ez a szilárd egység éppen azért vált lehetségessé, mert a hozott határozatok és záradékok a munkásosztálynak és annak a környezetnek az érdekeit fejezték ki, amelyben az aktíva tagjai éltek és tevékenykedtek. A munkásaktíva határozatainak végrehajtását egyebek között az tette lehetővé, hogy az aktíva álláspontjait ismertették a munkaszervezetek munkásaival, s azok sajátjukként fogadták el őket, és harcoltak gyakorlati keresz-tülvitelükért.

Az aktíva előtt naponta felmerülő nagy politikai kívánalmak véleményem szerint még nincsenek arányban az aktíva tagjainak azzal a lehetőségével, hogy teljesen demokratikus úton léphessenek az aktíva elé, azaz hogy véleményük mindig magában a párt bázisában és szélesebb körben folytatott széles körű politikai tanácskozások eredményeként alakuljon ki. Az aktíva kommunista tagjai véleményének eredetisége és közvetlensége nem lehet eléggé hiteles, ha nem az önkormányzati gyakorlat tapasztalataiból, a kommunista közvetlen termelőknek és a társult munka más szubjektumainak álláspontjaiból és véleményeiből ered. Ebben az értelemben ki kell bontakoznia a kommunista munkások aktívája akciószerepének. Ha azt kéri és várják tőle, hogy fejtsse ki véleményét és javaslatait a község társadalmi, gazdasági és politikai életének minden lényeges kérdésében, a Kommunista Szövetség akcióinak alapvető álláspontjaira és irányelveire vonatkozóan, s hogy eközben osztályjellegű legyen a fellépése, akkor ez valóban nem valósítható meg a bázissal való közvetlen kapcsolat nélkül. Tekintetbe véve az aktíva munkájával kapcsolatban a község területén szerzett négyesztendős tapasztalatokat, elmondhatom, hogy az aktíva tagjai komolyan fogták fel feladataikat, az összejöveteleken nyíltan, emberien és haborás nélkül terjesztették elő véleményüket és társaik véleményét, akár tagjai voltak azok a Kommunista Szövetségnek, akár nem. Az aktíva összejövetelei mindig munkajellegűek voltak, és azok ma is, nagyon jó és konkrét határozatok meghozatalára és konkrét álláspontokból eredő javaslatok előterjesztésére került sor akár a községi választmány, vagy annak szervei felé. A munkásaktíva igazolta létjogosultságát, rajta keresztül megnyilatkozott a munkások szervezett hatása a KSZ politikájának kialakítására. Úgy értékelhetjük, hogy a kommunista munkások aktívájának megalakítása minőségi ugrást jelentett a KSZ szervezeteinek munkájában, tekintettel arra, hogy az elmúlt időszakban a községi választmány és a községi bizottság napirendjén is olyan kérdések szerepeltek, amelyek tekintetében nagyon is nagy szükség volt a munkások szavának meghallgatására.

A munkások aktívája munkája során sohasem törekedett arra, hogy megtestesítse a munkásosztályt, s így lépjen fel a nevében. Éppen ellenkezőleg, egész tevékenységével a munkásosztály kívánásait, óhajait és érdekeit tükrözte, s arra törekedett, hogy a vállalat kapuin kívül is elvezesse munkásságát a politikai porondra, hogy olyan politikai tényezővé váljék, ahogyan a párt meghatározta.

Az aktíva szerepe és afirmációja attól függ, hogy milyen szilárd kapcsolatai vannak a községi választmánnyal és a községi bizottsággal. Programja és munkájának tartalma a Kommunista Szövetség tevékenységének alapvonalaiból következik, melyet a községi választmány, illetve a községi bizottság állapít meg. A Kommunista Szövetség eszmei és politikai kiépítésének eddigi akciói egyebek között arra is irányultak, hogy

* Druga konferencija Saveza komunista Jugoslavije. Akcioni program. Komunist, 424.

erősödjön a KSZ vezetősége a községi szervezetben, s ezzel együtt felelőssége és akcióképessége is. Az alapszervezetek erősítése és eszmei-politikai felkészítése mellett ez lényeges tényezője a községi szervezet eszmei és akcióegységének megteremtésében. A kommunista munkások aktívája építő jellegű tevékenységével, a KSZ községi vezetőségének támogatásával hozzájárult az egység szilárdulásához a községi szervezet szintjén, hozzájárult a vezetőség szerepének erősítéséhez és megszilárdításához az eszmei és politikai akciókban.

A választmány szervei és a munkások aktívája, kezdeményezően lépve fel a községi szervezet akcióprogramjának egyes kérdéseiben, biztosították, hogy az akciók alapvető politikai platformja nyilvános demokratikus megtárgyalás útján nyerjen megerősítést a KSZ szervezeteiben. Szükséges volna azonban, hogy a választmány és az aktíva között erősebb kapcsolat alakuljon ki, hogy az aktíva a politikai tevékenység keretében jelentkezhessen a választmány felé, hogy rajta keresztül maga a választmány is fokozottabb ösztönzést kapjon az egész széles körű pártbázis érdekkörébe tartozó feladatainak megvalósítására. Erősebben és közvetlenebbül hozzá kell fűzni az aktívát a községi választmány munkájához — kezdve a munka programozásának alkotó szakaszától egészen az akciók folyamatának és eredményeinek ellenőrzéséig —, erősíteni kell általában véve az aktíva helyzetét a KSZ községi szervezetében.

Az aktív valóságos osztálypolitikai funkciója nagy mértékben attól függ, hogy maguk a KSZ községi választmányának szervei mennyire törekednek arra, hogy mozgósítsák az aktívát az eszmei és politikai munkában, tevékenységük megszervezésében és módjának kidolgozásában. Ez azonban még nem elegendő, ha maga a KSZ községi vezetősége nem gondoskodik az alapszervezetekkel való állandó kapcsolatról, ha munkájával és akcióival nem irányítja a község szintjén a KSZ tevékenységének eszmei-politikai formáit is, ha nem áll kapcsolatban a társult munkával, a gyakorlattal s általában a társadalmi és gazdasági öngazgatási folyamatokkal. Véleményem szerint ez ma rendkívül jelentős, tekintettel arra, hogy igen sok új KSZ-alapszervezet alakult a társadalmi munka alapszervezeteiben, ahol jobban megmutatkozik a konkrét problematika. A községi szervezet szintjén megnyilvánuló eszmei és akcióegység megköveteli, hogy ez a kapcsolat még jobban konkretizálódjék. Ezért aztán a kommunista munkások aktívájára mint a kommunista községbeli eszmei és politikai tevékenységének formájára jóval nagyobb és konkrétabb akciószerep vár, és pedig az, hogy felölelje a politikai folyamatok minden fázisát, kezdve a feladatok programba foglalásától, az álláspontok kidolgozásától a politikai akciókban való részvételig, valamint az akciók folyamatának és eredményeinek figyelemmel kíséréséig. Csakis ily módon léphetünk túl az aktíva tanácsadói jellegén és a munka fórumszerű módján, ami az utóbbi időben nagyon is kifejezésre jut a munkában.

Mindezek a tapasztalatok, eredmények és nehézségek arra mutatnak, hogy az aktívák szerepének és hatásának erősítése tekintetében a község általános társadalmi, gazdasági és politikai viszonyaiból kell kiindulni. Ez külön kötelezettségeket is ró a Kommunista Szövetség vezetőségeire, mindenekelőtt azoknak az előfeltételeknek megteremtése tekintetében, hogy az aktíva tagjai, valamint az aktíva mint egész az önkormányzati gyakorlattal, a politikai élettel és a Kommunista Szövetség községbeli akcióival állandó közvetlen kapcsolatban fejthessék ki tevékenységüket. A technokrata és bürokrata erők, amelyek még mindig arra törekednek, hogy hatást gyakoroljanak a társadalmi, gazdasági és politikai viszonyokra, hogy lassítsák és fékezzeék a társult munkában az öngazgatás erősödését, hogy megzavarják a KSZ alapszervezeteinek és a munkások aktívájának még szilárdabb együttműködését, megkísérlik úgy bemutatni az aktívát, mint valami mesterséges tákolmányt, amelyet figyelmen kívül kell hagyni, s ezt a felfogást át akarják plántálni a KSZ alap-

szervezeteinek gyakorlati állásfoglalásába is. Ez az oka, hogy a munkások aktívájára iránti ilyen álláspontot eszmei és politikai szempontból úgy kell minősíteni, mint a Kommunista Szövetség osztályjellegű öngazgatási szocialista irányvonala végrehajtásával szemben tanúsított ellenállást. Mindez arra mutat, hogy a munkások aktívájának még fokozottabb politikai érzéket kell kifejezésre juttatni a szocialista öngazgatási fejlődés problémáit illetően, és hogy tartalmi iránymeghatározásában semmiképpen sem maradhat a politikai történések peremén. Így járulhat hozzá a KSZ-szervek, valamint az egész községi szervezet akciói osztálytartalmának további erősítéséhez.

Ha az aktíva a szocialista öngazgatási fejlődésnek ezek felé a kulcskérdései felé fordul, akkor lényegesen hozzájárulhat az akcióegység szilárdulásához. A részéről nyújtott támogatás biztosítja, hogy gyorsabban túltegyük magunkat a szűk érdekeken, s hogy gyorsabban és határozottabban lássunk hozzá az öngazgatási alapvető kérdéseinek (a társulásnak, káderpolitikának, a technobürokratikus viszonyok, a liberalizmus, csoportszellem, a társadalmi vagyon iránti eltorzulások kiküszöbölésének) a megoldásához.

A kommunista munkások aktívája a kifejezett nehézségek és ellenállás ellenére is jelentős eszmei és politikai tevékenységet fejtett ki. Egész működésével úgy mutatkozott be, mint a mindennapi politikai aktivitás erőteljes bázisa és támogatója, mindenekelőtt a Kommunista Szövetség sorainak erősítése, az öngazgatási szocializmus további fejlesztése, valamint a Kommunista Szövetségnek és egész politikájának további affirmációja terén. A legfontosabb politikai eredmény abban mutatkozott meg, hogy erősödött a szocialista öngazgatási alapján kifejtett akciók osztályirányvonala. Hogy ez így van, azt tanúsítja a Kommunista Szövetség osztályösszetételének megváltozása, vagyis az is, hogy a munkás-ság soraiból sok új taggal gyarapodott a Kommunista Szövetség, s hogy társadalmunk minden rétege magáévá tette politikáját. Ebben az értelemben továbbra is szükség van az aktíva szerepének szilárdítására, a gyakorlat kibővítésére és az akciók belső gazdagítására.

A munkások aktívája nem ismer megalkuvást a társadalom elleneségei elleni harcban, akár nacionalistáknak, liberálisoknak vagy technokratáknak hívják őket, s ez a körülmény újabb bizonyítéka, hogy igenis szükség van a munkások aktívájának további létezésére, mert ez a biztosítéka, hogy a munkások osztály érdekei továbbra is nem csupán az aktíva, hanem minden társadalmi és politikai szervezet és minden haladó erő politikai és társadalmi tevékenységének gyújtópontjában maradnak. Az aktívák támogatást nyújtanak minden haladó ügynek, és ez a biztosítéka annak, hogy a jövőben nem egykönnyen kerülhet sor politikai és társadalmi eltorzulásokra.

A tapasztalat az tanúsítja, hogy még jobb kapcsolatot kell teremteni a KSZ társult munkabeli alapszervezeteivel, hogy az aktíva keretében történő felmérés elnyerje a szükséges kiterjedtséget és közvetlenséget a társadalmi és politikai folyamatok, a helyzetek és viszonyok figyelemmel kísérésében és kiértékelésében. Ez jobb tájékozottságot, a politikai akciókba való fokozottabb bekapcsolódást követel, és szükségessé teszi a községi bizottság nagyobb támogatását és segítségét is.

Az aktíva munkamódszerét illetően politikai tevékenységének módja tekintetében véleményem szerint eljutottunk abba a fejlődési szakaszba, amikor nemcsak az összejöveteleken kellene megtárgyalni a munkában való részvétel különböző formáit, hanem a politikai folyamat különböző szakaszaiban is. Ez gazdagítja a gyakorlatot, lehetővé teszi a munkában mutatkozó formalizmus eredményesebb leküzdését, és hozzájárul az alapszervezetekbeli érdektelenség és az akciókbeli passzivitás kiküszöböléséhez. Káderszempontból az eszmei és politikai akcióba való bekapcsolódás a legjobb mód arra, hogy a munkások soraiból új káderek jelentkezzenek a szerteágazó társadalmi és politikai tevékenység és az öngazgatási döntéshozatal minden területén.

Mindebből nyilvánvalóan látszik, hogy az aktíva a maga munkaprogramjával és tevékenységével felölelte a Kommunista Szövetség akcióinak és eszmei-politikai harcának legidőszerűbb kérdéseit a községi szervezetben. A program kiterjedtsége és időszerűsége tanúsítja az aktívának azt a készségét, hogy álláspontjaival, javaslataival és kezdeményezéseivel hozzájáruljon az akciók erősítéséhez, valamint osztály- és öngazgatási tartalmuk fokozásához. Ez igen jelentős kvalitás a munka tartalmának eszmei és politikai beállításában. Magas szintű összehangoltság jut benne kifejezésre a községi szervezet szerveivel való együttműködésben, a munka tartalmának meghatározása tekintetében. A községi választmány és a községi bizottság programjának minden fontosabb kérdése rendszerint helyet kapott az aktíva üléseinek napirendjében is. Ebben az értelemben következetesen megvalósul a JKSZ tizedik kongresszusa határozatának az az álláspontja, hogy a pártpolitika minden fontosabb kérdésében meg kell hallgatni a kommunista munkások aktíváját is.

PETAR VUKOV

T I T O

*Ember Ember Ember
Hős Hős Hős*

*Gondolati fény
Sötét időkben*

*Haladó könyv
Csillagtól csillagig*

*Élők szívében
Történelemalkotó*

*Ember Ember Ember
Hős Hős Hős*

URBÁN János fordítása

TITO AZ IFJÚSÁG MARXISTA KÉPZÉSÉRŐL ÉS NEVELÉSÉRŐL

„Ifjúságunk, ifjú kádereink eszmei nevelésében a marxizmusnak kell alapul szolgálnia, tekintet nélkül arra, hogy milyen hivatást választottak.”

(Tito)

A forradalmi feladatokat Tito forradalmi módon oldotta meg, tanúságot téve egyben hűségéről, fegyelmzettségéről, forradalmárbátorságáról, ugyanakkor állandóan tanult, bővítette általános ismeretét, műveltség szintjét emelve a marxizmus terén is képezte magát. Megértette: a tanulás szükséges ahhoz, hogy nagyobb eredménnyel valósíthassa meg a forradalmárokat és a kommunisták feladatát, hogy betekintést nyerhessen a társadalom folyamatába, és hogy általa reálisabban tudja megítélni mind az osztályharc feltételeit. Ebből kiindulva megértette a marxizmus—leninizmus jelentőségét a forradalmi harcban és arra serkentette, ösztönözte a párttagokat és ifjúkommunistákat is, hogy eszmeileg is felfegyverkezzenek a forradalmi tevékenységre és a tudományos világnézet fejlesztésére, valamint a proletárerkölc és humanizmus érvényre juttatására. Szorgalmazta náluk a kommunista értékeket: a forradalmiságot, igazságszeretetet, humanizmust, internacionalizmust, bátorságot, tiszteletet, felelősségtudatot, merészséget, határozottságot és még sok mást. Lenin szavainak valóra váltásához fogott: „Hát nem természetes, hogy ifjúságunkat hatalmába kerítette a párt forradalmisága? Mi a jövő pártja vagyunk, a jövő pedig a fiataloké. Mi az újítók pártja vagyunk, az újítókat pedig a fiatalok követik legszívesebben. Mi a rothadás elleni önfeláldozó harc pártja vagyunk, az önfeláldozó harcba pedig elsőnek mindig a fiatalok indulnak.” Ezt megértve, Tito nagy figyelmet fordított az ifjúsággal foglalkozó pártmunkára, és segítséget nyújtott a JKISZ-nek fejlődése minden szakaszában. Még szélesebb körű hatás érezhető közvetlenül a felszabadulás után az egységes ifjúsági szervezet — Jugoszlávia Népi Ifjúsága — megalakításában és JKISZ és a Népi Ifjúság egyesítésekor, 1948-ban. Tito őszinte viszonya az ifjúsághoz a jugoszláv szocialista forradalom minden szakaszában kedvezően hatott a bizalom fejlesztésére, a kommunista öntudatra, a forradalmi hangulatra, hatott a marxizmus—leninizmus mint sajátos világnézet elfogadására.

Tito már a háború előtt, az osztályharcok idején is sokat foglalkozott az ifjúkommunistákkal és a fiatalokkal. Rámutatott a forradalmi utakra, arra a szükségszerűségekre, hogy az ifjúkommunistáknak kell a JKP kiapadhatatlan tartalék káderének lenniük; a JKISZ és az ifjúság kapcsolatának szükségességére, valamint a fiatalok marxista nevelésének és képzésének állandósítására. A Proleter c. pártlapban 1939 májusában a következőket írta: „Csak rendszeres marxista—leninista munkával, harccal és tanulással, tanulással és harccal, a múlt minden értékét elsajátítva válnak a fiataljaink igazi kommunistákká és sikeresen valósíthatják meg nagy feladatukat: a fiatal munkásnemek egyesítését.” Tito hatására az ifjúsági szervezet tagjai nagy hősiességről tettek tanúságot a jugoszláv burzsoázia elleni osztályharcban, részt vettek a spanyol polgárháborúban és a burzsoáziával való közvetlen összeütközés más formáiban. Tito kiemelte a burzsoá diktatúra elleni harcban elesett hét

JKISZ-titkár hősiességét, örökségül hagyva így a nagy vívmányokat, melyeken nevelkedett és nevelkedik az ifjúság. Rámutatott arra is, hogy a szocialista fiatalok „szigorúak voltak az erkölcstelenséggel szemben”, sokat tanultak és „sokat forgatták a marxista irodalmat, ugyanakkor dolgoztak is olvasócsoportjaikban”.² Az ifjúsági szervezet más érdemét is kiemelte. Több cikkében kijelölte az ifjúsági szervezet helyét és szerepét a forradalmi harcban, rámutatott a tanulás jelentőségére, a marxista öntudat fejlesztésének jelentőségére és a többi fiatalal való nevelő munkára. Az emberségesség szellemében nevelte az ifjúságot. 1937 májusában a következőket írta: „Nem a gyűlölet ragyogását akarjuk, hanem a szeretetet és a testvériséget. Nem a háborút és öldöklést, hanem békét, kenyeret és szabadságot”.³ Az ifjúságtól megköveteli, hogy „fontos szerepet töltsön be a sovinizmus elleni, valamint a népek kölcsönös közeledésének harcában”.⁴ A JKP KB 1939-ben közzétett levelében a kommunistákat felszólítja, hogy „a pártszervezetek fordítsanak figyelmet a kommunista ifjúság fejlődésére és nevelésére”.⁵ „A JKISZ vezetőinek többsége a párt soraiból került ki”,⁶ s ez jelentősen hozzájárult a fiatal kommunisták helyes irányításához és neveléséhez.

A marxista eszmék és a szocialista ideálok elfogadásával az ifjúkommunisták ellenállóvá váltak a JKP-n belüli frakciós harcokkal szemben. Tito erről ezt mondta: „...sem egyik, sem másik frakció, próbálkozásaik ellenére, nem tudta a maga számára megnyerni őket”, majd hozzáteszi, hogy az ifjúság „a miénk volt akkor is, mikor a frakciók ellen vívtuk harcunkat, a fiatalok adták nekünk a legerősebb támaszt”.⁷

Tito ezt azért tette, hogy a párt tagjaival megértesse, mekkora forradalmi erő rejlik a fiatalokban, és ezáltal igyekezzenek haladó eszméket vinni soraikba, valamint hogy angazsálják őket az osztályharcban. A kommunisták akkor is ezt tették, amikor „a börtön, sőt a halál veszélye fenyegetett bennünket. Akkor is igyekeztek minél több fiatal maguk köré gyűjteni”.⁸ A JKP KB-nek fentebb említett levelében hangsúlyozza, hogy az ifjúsággal kapcsolatos munkában „a párt — minden fórumával és alapsejtjével együtt — felelőssége kimondhatatlanul nagy”.⁹ A kommunisták nagyobb hányada megértette, hogy feladata az ifjúság nevelése, a kommunista szemlélet és az erkölcsi értékek fejlesztése. 1940-ben a JKP főtitkára azt a feladatot adta, hogy „erőfeszítéseinket meg kell most háromszorozni az ifjúság körében végzett munkánk során: a műhelyekben az inasok között, a gyárakban a munkásfiatalok közt, a parasztfifjúság körében és a katonai zubbonyt öltött fiatalok között”, „toborozni kell ezeket a fiatalokat a harcra mindennapi érdekeik kivívásáért”, „nevelni kell ezt az ifjúságot és felfedni az okokat, melyek miatt ma szenved”, „meg kell neki mutatni az utat, amelyen haladhat a jobb és boldogabb jövő felé”.¹⁰

A kommunistáktól megköveteli, hogy a JKISZ tagjainak és a többi munkásfiatalnak példát mutassanak. Az ifjúsághoz való ilyenemű marxista és forradalmi viszonyulás után nagy eredményeket értek el a JKISZ tömegesítésében és az ifjúság forradalmi hangulatának fokozásában. Ez a népfelzabardító harcban és a forradalomban is bebizonyosodott.

A JKP felszólítására a párttagok mellett tömegesen jelentkeztek az ifjúkommunisták is és a partizánalakulatok első harcosai lettek. A JKP főtitkára a kommunistáknak a következő feladatot adta: „A Jugoszláv Kommunista Párt és a Jugoszláv Kommunista Ifjúsági Szövetség tagjainak ott kell lenniük, ahol a legnehezebb; példát kell mutatniuk a fegyelemben, barátságban, önfeláldozásban és bátorságban.”¹¹ Az ifjú-

2. Tito: *Beszédek és cikkek*, XIV. 255.

3. *Proleter* 1929—1942. 524.

4. Uo.

5. ARPJ, Beograd, 12/1939.

6. Tito: *Beszédek és cikkek*. XIV. 249.

7. Uo. 212.

8. Tito: *Beszédek és cikkek*. XIII. 304.

9. ARPJ, Beograd, 12/1939.

10. Uo. 25/1940.

11. A JKP Történelmi Archivuma. Belgrád. 1949. I. 1. 147.

kommunisták szinte egyöntetű válasza bizonyítja a legjobban, hogy a JKISZ-tagok mennyire felfogták forradalmi szerepüket és elfogadták a marxizmus—leninizmust, milyen valós eredményeket ért el a párt a fiatalok nevelésében. Ezt követően Tito még nagyobb forradalmi hévvel és kitartással ösztönözte a kommunistáknak az ifjúsági szervezet és a többi fiatal harcos körében kifejtett aktivitását. A Jugoszláv Kommunista Ifjúsági Szövetség tagjai teljes mértékben angazsáltak magukat a harcokban, de a fiatalok marxista oktatásának munkájából, az általános műveltség szint emeléséből is kivették részüket. Kialakították a harcosok erkölcsi-politikai értékrendszerét, fokozták a marxizmus—leninizmus iránti érdeklődést, szorgalmazták a forradalmi erkölcsi normák elfogadását és a mozgalomban kialakított viszonyok fejlődését. A Horvát KP KB levelében Tito javasolta, hogy alakítsanak „különleges ifjúsági partizán-csapatokat, amelyek megfelelő vezetés alatt, helyes politikai munkával támaszpontjainkká válhatnak majd harcunk második szakaszában is”¹² — a szocialista forradalom szakaszában.

Tito kezdeményezésére különböző ifjúsági és párttanfolyamokat, iskolákat, szemináriumokat, előadásokat szerveztek a marxizmus és más tudományágak területeiről; hetente legalább egyszer nevelő elméleti összejöveteleket tartottak, melyeken az ifjúkommunisták — a többi fiatallal együtt — tanulmányozták a marxista és a pártirodalmat. A népfelszabadító harc és a forradalom idején az ifjúság körében kifejtett pártmunkáról Tito ezt mondta: „Mi nem hanyagoltuk el a fiatalok politikai és eszmei nevelését. Harcosaink általában tudták, ha ők nem is élvezhetik harcuk gyümölcsét, jönnek majd mások utánuk”,¹³ akik folytatják majd a harcot a szocialista forradalom eszményének megvalósításaért. Ez a forradalmi optimizmus, hősiesség és odaadás a forradalom eleme. Ezek az események, amelyekről az ifjúkommunisták a felszabadító háborúban tanúbizonyosságot tettek, ez az a magas fokú marxista és forradalmi öntudat, amelyből az ifjúkommunisták táplálkoztak és lelkiismeretesen végezheték forradalmi feladataikat.

A JKISZ keretein belül sokoldalú és állandó intenzitású eszmei nevelést szerveztek meg, amely által történt az ifjúság nevelésének folyamata is. Az ifjúkommunisták személyes példájukkal hatottak a tanulásra, a marxizmus—leninizmus klasszikusainak tanulmányozására. Azon voltak, hogy maguk is elfogadják a JKP politikai vonalát, s hogy azt magyarázzák és megvalósítsák. A tűzharcok közti pihenőt, minden szabad időt és pillanatot arra használták fel, hogy valamit elolvassanak, csakhogy nagyobb tudásra tegyenek szert. Az individuális munka szinte az önképzés és nevelés rendszerévé vált. Nagy érték volt a könyv, melytől a legnehezebb pillanatokban sem váltak meg.

Tito gondoskodott minden harcos szervezett, folyamatos és kitartó politikai neveléséről és képzéséről. Az ifjú harcosok „hazulról egyenesen a csata közepébe kerültek, s ott nemcsak a keresztűzön estek át, hanem politikai ideológiai műveltséget is kaptak”.¹⁴ Több alkalommal is kiemelte, hogy „a partizánegységekben fokozni kell a politikai munkát”.¹⁵ Különösen a fiatal harcosokra vonatkozott ez, akik a Népfelszabadító Hadsereg létszámának több mint háromnegyed részét képezték. Ez az intenzív nevelői aktivitás hatott a forradalmi öntudat emelésére, a kommunista erények fejlesztésére, a hősiesség kinyilvánítására, emberségre, a fiatalok kitartó és következetes tevékenységére. „A harcban az ifjak humanitása, barátsága és magas erkölcsi tudata volt a legszebb erényük” — mondotta Tito. Ebben a főparancsnok gondoskodásának van felmérhetetlen érdeme.

A felszabadított országban számtalan lehetőség nyílt az ifjúság szocialista, a jugoszláv szocialista hazaszeretet és a proletár internacionalizmus szellemében való képzésére és nevelésére. Tito többször hangsúlyoz-

12. A jugoszláv ifjúsági mozgalom történelmének dokumentumai. I. 2. 272.

13. Tito: *Beszédek és cikkek*. XIV. 259.

14. Tito: *Az új Jugoszlávia kiépítése*. Beograd. 1950. III. 214.

15. A népfelszabadító háború dokumentumgyűjteménye. IX. 1. 64.

ta, hogy „lehetetlenség a szocializmus építése, ha nem nevelünk szocialista embereket”.¹⁶ A különböző vélemények miatt az embereket át kell nevelni, mondván, hogy „nincs szocializmus az emberek átnevelése nélkül”.¹⁷ Hangsúlyozta azt is, hogy „abszolút tévesnek bizonyult a ma is sokak által vallott nézet, mely szerint elegendő akármely szervezet tagjává lenni, hogy szocialista öntudatúnak vallja magát az ember”.¹⁸ A JKSZ hetedik kongresszusán is erre mutatott rá: „Téves azt hinni, hogy ifjúságunk eredményesen szocialista szellemben fejlődhet csak amiatt, mert szocialista országban, Jugoszláviában él”¹⁹ és „nyíltan kell szólni a negatív jelenségekről is, melyekből az utóbbi években nem szükölködött ifjúsági szervezetünk, s melyeket a jövőben meg kell akadályoznunk”.²⁰

Tito az ifjúság és az egyetemisták marxista oktatásának szükségességét szorgalmazza. Síkra száll a munkásfiatalok iránti új viszonyulásért valamint az oktatásnak és művelődési közösségnek a falusi fiatalokról való fokozottabb gondoskodásáért. Nem feledkezik meg kiemelni fiatal harcosok és a belügyi szervek oktató-nevelő, marxista, valamint katonai szakképzésének szükségességét. 1963 márciusában, a Jugoszláv Újságírók Szövetségének képviselőivel beszélgetve megjegyezte, hogy közösen és egységesen neveljük a fiatalokat „a marxizmus és a leninizmus szellemben kell nevelni, hogy később, amikor dolgozó emberekké válnak könnyebben elfogadják és alkalmazzák ezt a szellemet”.²¹ A JKSZ második értekezletén Tito kiemelte, hogy a marxizmusnak „ifjúságunk, ifjú kádereink eszmei nevelése alapjának kell lennie, tekintet nélkül arra, hogy milyen hivatást választottak”. Majd megkérdezte: „No, jó, de mit tudnak fiataljaink, kiknek ily kevés közül van a marxizmushoz, a dialektikáról?” — felelően is mindjárt, hogy „nem valami sokat. Pedig nálunk a társadalmi mozgás folyamata annyira gyors, hogy az embernek valamennyire ismernie kell a dialektikát”.²² Ezért a JKSZ tizedik kongresszusán rámutatott az ifjúság marxista képzésére hangsúlyozva: Még csak a marxista ismeretek rendszeres bővítésének szükségességét emelném ki, habár ezen a téren már történtek intézkedések”.²³ Ifjúságunkra „abban a tekintetben is nagy feladat hárul, hogy jelenünk szellemében, nevelkedjen. Mindez azonban nem jelenti azt, hogy csak absztrakt módon kell a nagy gondolkodók, Marx, Engels és Lenin műveit tanulmányozni, hanem egyben alkotó módon is, hazánk mindennapi gyakorlatának és a más országokban elért pozitív tapasztalatok viszonyában kell tanulmányozni ezt a tudományt”.²⁴ Tito mondotta: „Az ifjúságnak mindig tudatában kell lennie, hogy mi a marxizmus—leninizmus alapján új rendszert építünk eszközként alkalmazva ezt a tudományt, hogy a ma nagyon összetett kérdéseiben és problémáiban könnyebben eligazodhassunk”.²⁵ Így száll síkra a marxizmus—leninizmus alkotó megközelítéséért, harcolva annak dogmává válása ellen. Ezzel az ifjú marxistáknak távlatokat nyit, hogy a gyakorlatban megvalósítva a munkásosztály ideológiáját, bebizonyítsák alkotóképességüket és Marx, Engels, Lenin tudományát gazdagítsák.

Tito állandóan érdeklődött az ifjúság iskolákban és egyetemeken való nevelése és oktatása iránt. Követelte a tantervek tudományos kidolgozását, és hogy a nevelő tevékenység a szocialista egyéniség nevelésére és kialakítására irányuljon. „Egyetemistáink és tanulóink legfontosabb feladata — mondotta a Jugoszláv Egyetemista Szövetség I. kongresszusa küldötteinek — a főiskoláinkon, a szocializmus építésében, hogy magukból új ember-, új polgártípust képezzenek.”²⁶ Az Egyetemista Szövetség-

16. Tito: *Beszédek és cikkek*. VII. 45.

17. Uo. VI. 39.

18. Ua. XIII. 25.

19. *A JKSZ hetedik kongresszusa*. Kultura, Beograd, 1958. 71.

20. J. B. Tito: *A JSZISZ kilencedik kongresszusán mondott beszéd*. Komunist, 1974. XI. 25.

923. sz. 3.

21. Tito: *Beszédek és cikkek*. XVIII. 109.

22. *A JKSZ második értekezlete*. Komunist, Beograd, 1972. 15.

23. *A JKSZ tizedik Kongresszusa*. Komunist, Beograd, 1974. 55.

24. Tito: *Beszédek és cikkek*. XIII. 25.

25. Ua. XI. 155.

26. Ua. VII. 19.

nek, mondja „politikai munkásságán keresztül még jobban kell hatnia, hogy az egyetemisták tudatos szocialista alkotókká váljanak, hogy fejlesszék az egyén felelősség- és kötelességtudatát, valamint hogy az egyetemistákat felkészítse a társadalomban való alkotómunkára”.²⁷ Bírálta az iskolák és egyetemek tanterveit, melyekben egyre kevesebb hely jut a marxizmusnak—leninizmusnak és „nem véletlen, hogy a marxizmus szinte kiszorult az egyetemünk és többi tanügyi intézményünk tantervéből”.²⁸ „Szem előtt kell tartani — mondotta Tito —, hogy nemcsak az a fontos, hogy iskoláinkból különböző specialisták és írástudó emberek kerüljenek ki, hanem mindenekelőtt az, hogy ezek az emberek büszke és öntudatos szocialista polgárok legyenek.”²⁹ A JK SZ Elnökségének 21. ülésén Tito a következőket mondta: „Sorainkban elég sok fiatal van és egyre több az ifjú. És egyre többen lesznek az egyetemi végzettségűek is, de a marxizmus—leninizmus fegyverével gyengén vannak felvértezve, pedig ez nagyon fontos egy ilyen társadalmi fejlődés során, mint amilyen a miénk.”³⁰

Tito rámutatott arra, hogy az egyetemeken vannak olyan tanügyi munkások és tanárok, akik az ifjúságot és az egyetemistákat nem a marxizmus—leninizmus, valamint nem szocialista öngazgatásunk szellemében nevelik. Megemlítve, hogy már többször hangsúlyozta, ki kell vizsgálni, ki neveli az iskolákban és az egyetemeken az ifjúságot, a JK SZ második értekezletén figyelmeztet arra, hogy azok „nevelik az ifjúságunkat”, akik háttal fordítottak a marxizmusnak és szembe helyezkednek a JK SZ irányvonalával. Mindenki tudtára adta, nem fogja többé ismételni, hogy ezeknek távoznuk kell posztjukról: „Én most a kezdeményezést, az akciót várom, hogy ezekről a helyekről eltávolítsuk azokat, akik ifjainkat fertőzik”.³¹ A JK SZ harmadik értekezletén befejező szavaiban a kommunistákra bízta azt a feladatot, hogy ellenőrizzék, ki neveli a fiatalokat, mert „ifjúságunkat a Jugoszláv Kommunista Szövetség irányvonalát követő embereknek kell nevelniük, és nem azoknak, kik mit tudom én milyen posztokon vannak. Eddig ez volt, de tovább nem engedjük, hogy ilyenek neveljék ifjainkat, és hogy nyilvánosan, a sajtóban és előadásokon keresztül támadják társadalmi berendezésünket”.³² Ezért azok az előadók és tanárok, akik idegen eszme hatása alatt vannak és nincs marxista képzettségük nem lehetnek nevelők. Felül kell vizsgálni a tanterveket és az előadói káder megválasztásakor figyelembe kell venni a jelölt marxista felkészültségét, erkölcsi-politikai képességeit és a fiatalokra gyakorolt igazi nevelői hatását. Marx tételéből kiindulva, hogy a nevelőnek is képzettnek kell lennie, követelte, hogy az iskolákban és egyetemeken fordítsanak megfelelő figyelmet a káderek oktatására, továbbképzésére és nevelésére. Hogy a nevelő hivatásának megfelelően, bizonyos erkölcsi-politikai erénnyel kell rendelkeznie, valamint el kell fogadnia és közvetíteni kell az ifjúságnak — tanulóknak, egyetemistáknak és munkásoknak — a marxista világnézetet. Ezért bírálta az előadók továbbképzésének elhanyagolását és azt, hogy azoknak az öngazgatású szocializmus szellemében való marxista oktatására és nevelésére nem fordítanak kellő figyelmet. Bírálón rámutat azokra, akik nem valósítják meg az ifjúság marxista oktatását és kommunista nevelését, hanem idegen eszméket hirdetnek, melyek negatívan hatnak a fiatalokra. Rámutatott az idegen eszmékkel megterhelt nevelők csoportjára is, hangsúlyozva, hogy azok nem lehetnek társadalmunk ifjúságának nevelői.

Tito bátran kiemelte az ifjúság szocialista szellemen való és a szocialista erkölcsök értékein alapuló nevelésének problémáit. Bírálta az ifjúságra ható idegen befolyásokat, kiemelve, hogy a régi „felfogások, régi szokások és a reakciós elemek igyekeznek ifjúságunkat minden lehetséges eszközzel elvonni társadalmi felfogásunktól”.³³ Ezért

27. Ua. XIV. 374.

28. Szerbia politikai aktivájához intézett beszéd. *Komunist*, 814. sz. 4.

29. Tito: *Beszédek és cikkek*. VII. 46.

30. *Komunist*, 1971. XII. 9. 769. sz. 5.

31. A JK SZ második értekezlete. 13.

32. *Komunist*, 1972. XII. 8. 821. sz. 7.

33. Tito: *Beszédek és cikkek*. VII. 44.

nevelői tevékenységgel „meg kell szüntetni az ifjúság babonását és elmaradottságát”,³⁴ különösen a falun. A Jugoszláv Népi Ifjúság hatodik kongresszusán rámutatott arra a jelenségre, hogy egyes fiatal értelmiségiek „bizonyos negatív nyugati eszmék és eszmécskék”³⁵ hatása alá kerültek. Az ifjúság egy részének magatartásáról beszélve, a JK SZ nyolcadik kongresszusán ezt mondta: „Ifjúságunk körében megjelent a huliganizmus is, vannak szocialista valóságunktól idegen eszméket valló fiatalok is.”³⁶

A JK SZ kilencedik kongresszusi beszámolójában a kommunistáknak azt a feladatot adta, hogy „támogassák az ifjúság társadalmi-politikai aktivitását állandóan törekedve arra, hogy a fiatalok szoros kapcsolatot teremtsenek a forradalmi eszmével és a Kommunista Szövetség politikájával”, mert a „Kommunista Szövetség csak így, az ifjúsággal együtt tud ellenállni a különféle konzervatív, bürokratikus, nacionalista és más reakciós erők törekvéseinek, amelyek ma is igyekeznek működésükhöz az ifjúság között támaszpontot találni”.³⁷ Az ifjúságot elvakítják az idegen eszmei-politikai elméletek, amelyek igyekeznek új színben, anarcholiberalista és avantgarde formában, az álforradalmiság, baloldaliság stb. formájában feltüntetni magukat. Ezt teszi szóvá a JK SZ elnöke a Jugoszláv Szocialista Ifjúsági Szövetség kilencedik kongresszusán: „Több alkalommal beszéltem már arról, hogy mit veszítettünk már azért, mert elhanyagoltuk ifjúságunk marxista képzését. Nem csoda hát, hogy a fiatalok egy csoportja engedett az antiszocialista elmélet kísértésének és hagyta, hogy a nacionalisták, anarcholiberalisták, tájékoztatóirodások és öngazgatású szocialista társadalmunk más ellenségei visszaéljenek velük.”³⁸ Ezek ellen az idegen felfogások és áramlatok ellen a Kommunista Szövetségnek a Szocialista Ifjúsági Szövetséggel és más szervezett haladó szocialista erővel közösen kell fellépniük, hogy az ifjúságot, magukévá téve a marxista—leninista világnézetet és a JK SZ politikáját, ellenállóképessé tegyék az idegen eszmékkal szemben.

Tito elvtárs idejében észrevette a fiatalokhoz való viszonyulásban jelentkező mulasztásokat. Ezért követelte, hogy a fiatalokat ne csak bírálják, hanem sokoldalú támogatást is kell nyújtani nekik a tudományos ismeretek szerzésében és szélesebb körben kell őket alkalmazni az öngazgatás folyamatában. Szorgalmazta az ifjúság társadalmi foglalkoztatását, az öngazgatás minden rétegében való nagyobb fokú alkalmazását, egyes funkciók átvételét stb. Ezzel kapcsolatban mondotta: „Tölteket fiataloktól, akár főiskolán vagytok, akár falun vagy gyárakban, azt várjuk, hogy dolgozzatok — hogy fiataljaink minden helyen szocialista alkotókká formálódjanak, szocialista polgárrá, aki tudatában lesz kötelességeinek.”³⁹ Ezért ifjúságunknak „tanulnia kell, ha maholnap fel akar bennünket váltani. Nemcsak könyvekből kell tanulnia, hanem a rábízott különböző feladatok elvégzésével is. A gazdaságban például be kell választani a fiatalokat a munkástanácsokba, ugyanakkor azonban a társadalmi szervezetekben is különböző megbízásokat kell nekik adni”.⁴⁰ A Szerb Kommunista Szövetség harmadik kongresszusán kiemelte, hogy „fiataljainknak társadalmi és erkölcsi nevelést kell adnunk, amely a dogmatizmustól is és a szűkebb mindennapi gyakorlatiasságtól is mentes, és amely fiatal embereinket valóban képessé teszi a társadalom-irányítás feladatára a szocialista viszonyaink közötti demokratikus rendszerünkben”.⁴¹ Kötelezi egyidejűleg a fiatalokat, hogy nem követelhetik „jogaikat, ha nem vállalnak kötelezettségeket is”.⁴² A fiatal kommunistáktól pedig azt kéri, hogy legyenek előljárók a „fejlett társadalmi fele-

34. Uo. II. 323.

35. Uo. XIII. 19.

36. A JK SZ nyolcadik kongresszusa. Kultura, Beograd, 1964. 42.

37. A JK SZ kilencedik kongresszusa. 102.

38. J. B. Tito: A JSZISZ kilencedik kongresszusán mondott beszéd. Komunist, 1974. XI. 25. 923. sz. 4.

39. A JK SZ társadalmi szerepe. Kultura, Beograd, 1960. 38.

40. Uo. 34.

41. Felszólalás a Szerb KSZ harmadik kongresszusán.

42. A Vjesniknek adott interjúból. Zágráb, 1972. X. 7.

lősségtudatban és a munkához való új, szocialista viszonyulásban”.⁴³ A szülőktől is megköveteli, hogy „bizonyos erkölcsi-politikai alapot adjanak gyermekeik neveléséhez és gondoskodjanak is róluk”, bírálva egyben a kommunista szülőket, amiért „keveset foglalkoznak a gyerekek nevelésével”.⁴⁴ Pontos a megállapítása, amikor arról beszél, hogy a „gyerekeket új, szocialista szellemben kell nevelni, hogy idegenül hagyják őket a kívülről jövő káros hatások, melyek a múltban gyökereznek”.⁴⁵

Az ifjúság nevelésében nagy jelentőséget tulajdonít a filmeknek, színháznak, irodalomnak és a művészetek más ágainak, ezért megköveteli, hogy nagyobb gondot fordítsunk a kulturális tevékenység minőségére. Bírálta a rossz filmeket és a ponyvairodalmat, feladatul tűzve ki, hogy „el kell távolítani az irodalomból és a filmből azt a jelenséget, amely dekadensen és nem szocialista szellemben hat a fiatalokra”.⁴⁶ 1957 májusában kiemelte, hogy gondot kell fordítani a film „nevelő hatására”.⁴⁷ Bírál egyes művészeteket, akik „el vannak ragadtatva a külföldi dekadens művészetektől és irodalomtól”, rámutatva, hogy „hazánkban sohasem fordítottak és adtak ki ennyi ponyvairodalmat, mint ma”, és az ilyen „irodalom nagyon rossz hatással van az ifjúságra”.⁴⁸

Rámutatott az ifjúsági munkavállalások nagy nevelő hatására is, éppen ezért nem szabad „gazdasági számítások miatt elhanyagolni a legfontosabbat: ifjúságunk erkölcsi-politikai nevelését”,⁴⁹ valamint arra is, hogy „az ifjúsági munkaakciók értéke felbecsülhetetlen”, társadalmi közösségünk „más tekintetben is nagyon sokat nyer, mert az ifjú nemzedék a munkaakciók során erkölcsi-politikai nevelést kap, új fogalmakat sajátít el, megtanulja, hogy a szocialista társadalomban a munka nélkülözhetetlenül szükséges az embernek és a szocializmus építőjének megbecsülését jelenti”.⁵⁰

A JKSZ elnöke rámutatott arra, hogy az ifjúság az, „amely a nagy munkavállalásokon elhárítja és felszámolja a nemzeti türelmetlenség régi és negatív jelenségét, amennyiben ez hazánkban valahol is jelentkezne”.⁵¹ „Ezeket a munkavállalásokon — hangsúlyozza — nevelődött ifjúságunk szocialista szellemben, a közösségi munka és élet szellemében, a fizikai és szellemi munka közti különbség megszüntetésének szellemében, az emberi méltóság szintjére emelve a fizikai munkát.”⁵² A JSZISZ kilencedik kongresszusán a jugoszláv ifjúsághoz szólva a következőket mondotta: „A munkához való másfajta viszonyulás fejlesztésében sokat várak tőletek. Mert ez nemcsak közgazdasági kérdés, hanem az általános haladás és a forradalom folyamatosságának fontos feltétele. Mind szolidabb tudástokkal mindenhol, ahol dolgoznak és alkotnak, nemcsak részt kell venniük, hanem bele kell vinniük az önfeláldozás szellemét, a lelkesedést és azt a háborúból és a háború utáni időből számunkra jól ismert, fiatalos lendületet.”⁵³

1958 októberében kérte, hogy a fiatal nemzedéket a „testvériség—egység és a jugoszláv egyenjogúság, a szocialista hazához, annak szabadságához és függetlenségéhez való hűség, a humanizmus és a népek egyenjogú sokoldalú együttműködése és kölcsönös segítése szellemében”⁵⁴ neveljék. A JKSZ nyolcadik kongresszusán mondotta, hogy ifjúságunkat „különböző helyi és szűkkörű hatások érik. Ifjúságunk többsége nincs megfertőzve a nacionalista és sovíniszta törekvésekkel, de nagyon negatív nyomot hagy benne a kulturális életben, irodalomban, történe-

43. Tito: *Beszédek és cikkek*. IV. 58.

44. Ua. XX. 28—29.

45. Ua. X. 328.

46. Ua. XIV. 312.

47. Ua. XI. 306.

48. Ua. XVIII. 82.

49. Ua. XIII. 305.

50. Ua. XV. 203.

51. Ua. XV. 81.

52. Ua. XI. 27.

53. *Komunist*, 1974. XI. 25. 923. sz. 4.

54. Tito: *Beszédek és cikkek*. XIII. 378.

nelemlírásban stb. megnyilvánuló káros jelenség". Hangsúlyozta, hogy ifjúságunk „mindig hú maradt a háborúban elért eredményhez — a testvériség—egységhez”.⁵⁵

A tudomány és a technológia fejlődésével kapcsolatban követelte, hogy az iskolákban, egyetemeken és más oktató-nevelő intézményekben nagyobb hangsúlyt fordítsanak a fiatalok termelésre való szakképesítésére. Már a Jugoszláv Népi Ifjúság harmadik kongresszusán kiemelte, hogy az ifjúság munkaakciók által való munkára nevelése mellett a társadalomnak gondoskodnia kell kulturális és szakmai neveléséről is”.⁵⁶ A társadalomnak olyan ifjú kell, aki képes lesz további irányítására, a termelés növelésére, az új tudományos igazságok feltárására és tökéletesíti a technikai-technológiai eljárást, de egyben aki marxista-leninista és a jugoszláv szocialista hazaszeretet szellemében nevelt szocialista is. A szakmai, pedagógiai és tudományos ismereteket át kell hatnia a marxista szellemnek. Csakis ilyen egységes folyamat által alakulhat ki a szocialista egyéniség.

Feladatul tűzi ki, hogy a fiatalok szívébe ültessék el a hősiességet, lelkesedést és áldozatkészséget”.⁵⁷ A szabad alkotó egyéniség kialakítása is mindenkor gondja volt. Ezért tűzte ki célul, hogy az egész nevelési rendszerünk át legyen írtva „azzal a felfogással, hogy szocialista társadalmi közösségünknek szabad és alkotó embert kell kinevelnie, aki nem rabja a szokásoknak, de aki ugyanakkor mély és fejlett felelősségtudattal viseltetik a társadalmi közösség iránt”.⁵⁸

Tito szerint a történelmi hagyomány értékeinek gazdagsága képezi az ifjúság nevelésének alapját. Ugy tartja, hogy a fiatalok ismerjék meg a JKP, illetve a JKSZ történelmét, és hogy az ifjúkommunisták erényeiből merítsenek. Rámutatott annak szükségességére, hogy az ifjúság megismerje az ifjú hősök tetteit, „olyan forradalmárokat”, akik „nevelő hatással lennének a mai fiatalokra”.⁵⁹ Nem feledkezett meg kiemelni, hogy népünk történelme, különösen legújabb történelmünk, „a hősiesség, az önfeláldozás és sok más emberi nemes tett csodás példáiban bővelkedik, melyeken új nemzedékeink nevelkedhetnek, és kell hogy nevelkedjenek”.⁶⁰

1959 májusában aláhúzta, hogy ifjúságunkat fejlődésünk mai fokán, békés időben, a szocializmus építésének idejében már a kezdetek kezdetén, a korai gyermekkortól kezdve a hősiesség, az öntudatosság és önfeláldozás példáin kell nevelni”.⁶¹ A JSZSZ kilencedik kongresszusán felszólította a fiatalokat, hogy ápolják és adják tovább „azokat a legszébb erényeket, mint amilyen az önzetlenség, önfeláldozás, barátság stb., amelyek a népfelzabardító háborúban és a háború utáni újjáépítésben jellemezték harcossainkat és az ifjúsági munkavállalások résztvevőit”.⁶² Joggal gondolja, hogy az ifjúság majd magáévá teszi a forradalmárok erényeit, példaképévé teszi és a forradalom további fejlődésében követésükre törekszik. Ezáltal kialakul a szocialista embertípus, aki értékelné tudja az előző nemzedékek hozzájárulását a forradalmi célok megvalósításához és maga is hozzájárul a forradalmi tettek fejlesztéséhez és gazdagításához. A népfelzabardító háború és a szocialista forradalom, a szocialista újjáépítés és az öngazgatás forradalmárainak erényeit elfogadva, a fiatalok még jobban kiveszik részüket az öngazgatásból és minden lényeges tulajdonságukban szocialista egyénekké válnak. „Az ifjúságnak meg kell ismernie és fejlesztenie kell forradalmi hagyományainkat, mert általa az ifjú nemzedék a szocialista forradalom legelső korszakához kötődik, amelyben az ifjúságnak nagy szerepe volt”.⁶³

55. A JKSZ nyolcadik kongresszusa. 45.

56. Tito: *Beszédek és cikkek*. II. 214.

57. Ua. III. 142.

58. Felszólalás a Szerb KSZ harmadik kongresszusán.

59. Tito: *Beszédek és cikkek*. XI. 301.

60. Ua. XV. 53.

61. Ua. XIV. 262.

62. *Komunist*, 1974. XI. 25. 923. sz. 4.

63. A JKSZ tízedik kongresszusa. 55.

— mondotta Tito a JK SZ tizedik kongresszusán. Kitért arra is, hogy „ifjúságunkat a humanizmus szellemében kell nevelnünk”,⁶⁴ ami azt jelenti, hogy általa fejlesszék a népfelszabadító harc és a szocialista forradalom erőnyeit, kialakítva az öngazgatású viszonyokat — az emberek közti humanus kapcsolatokat.

Rámutatott az értelmiségi fiatalok elkülönülésének jelenségére a munkás- és parasztfjúságtól. A JK SZ nyolcadik kongresszusán kitért erre a káros jelenségre: „Szeretnék itt szólni egy gondba ejtő jelenségről — ez pedig, hogy ifjúságunk közt mind sürűbb és nagyobb fokú differenciálódásra kerül sor az értelmiségi és munkásfiatalok között. Az ember nem tud szabadulni attól a benyomástól, hogy fiataljaink egy része szeretne eluralkodni, kiválni és mindjobban elkülönülni a munkásfiataloktól.”⁶⁵ Erről beszél a JK SZ tizedik kongresszusán is, bírálva ezt a jelenséget, mert „továbbra is jelen vannak az értelmiségi és munkásifjúság szétválasztására való törekvések”.⁶⁶ Ezért követeli, hogy valósítsák meg az ifjúság egységét, fejlesszék az egymás közti barátságot, az értelmiségi fiatalokat neveljék a fizikai munka iránti szeretetre, az üzemi és parasztfiatalok pedig többet foglalkozzanak szellemi munkával. Követelte, hogy nagyobb figyelmet fordítsanak a munkásértelmiség megteremtésére a munkás- és szegény paraszt szülők gyermekeinek egyetemre való iratásával. Ilyen módon igyekezett megvalósítani Jugoszlávia ifjúságának egységét és a munkásosztály fiataljait így próbálta alkalmassá tenni osztályszerepük megvalósítására. Rámutatott a szellemi és fizikai munka közötti szakadék kiküszöbölésének szükségességére is, hogy ezáltal szocialista egység teremtünk. Tito szavai szerint „mi azt akarjuk, hogy ifjú nemzedékeink és azok, akik majd ezután jönnek, megismerjék a fizikai munkát és így eltűnjön a fizikai és szellemi munka közötti különbség”.⁶⁷

Nagy jelentőséget tulajdonított a közösség nevelő hatásának: a „közösségnek nagy jelentősége van a szocialista ember fejlődésében”. Erős és erkölcsileg, politikailag egységes közösségeket kell kialakítani.⁶⁸

A Jugoszláv Néphadsereg főparancsnoka követelte a tisztektől, hogy dicső múltunk szellemében neveljék a katonákat, fejlesszék a hazaszeretetet és a forradalmi szellemet — felkészítve ezáltal őket a katonaság utáni társadalmi szerepük megvalósítására. A Narodna armija című lap szerkesztőjével beszélgetve mondotta: „Felszabadító hagyományainkkal népeinkből kinőtt ismert szabadságszeretetünk, az igazsághoz és a joghoz való ragaszkodásunk. Ezekből a pozitív tulajdonságokból fejlődtek a bátorság, merészség, népeink rendíthetetlensége, méltósága és önérzete. Amikor ezt ma hangsúlyozom, akkor hadseregünk tagjainak, különösképpen a tiszteknek a figyelmét akarom felhívni arra, hogy ápolják és fejlesszék az erkölcsi normákat ezeknek a pozitív tulajdonságoknak a szellemében.” Majd így folytatta: „A szocialista öntudat, a hazaszeretet, a forradalom eredményeihez való helyes viszonyulás, fejlett eszmeiség és elvszerűség, fáradhatatlan társadalmi-politikai aktivitás, állandó és kitartó törekvés a munkában való nagyobb eredmények elérésére — ezeknek kell jellemezniük hadseregünk és a JK SZ tagjait.”⁶⁹

Tito kötelezi a Szocialista Ifjúsági Szövetséget is, hogy aktívan vegyen részt a szocialista egyéniség kialakításában. Azt a feladatot adja, hogy az ifjúsági szervezetekben fejlesszék az erkölcsi-politikai és nevelési tevékenységet, melynek során a fiatalok elsajátítanak a tudomány, a marxizmus—leninizmus és forradalmi múltunk vívmányait. Ezáltal megértenék a mai valóságot és saját társadalmi szerepüket. Szerinte a Szocialista Ifjúsági Szövetségnek egyik alapvető feladata, hogy belső viszonyait úgy intézze, hogy a döntésben és a munkában való részvételben

64. Tito: *Beszédek és cikkek*. XI. 310.

65. A JK SZ nyolcadik kongresszusa. 43.

66. A JK SZ tizedik kongresszusa. 55.

67. Tito: *Beszédek és cikkek*. XIV. 267.

68. Uo. 269.

69. A JK SZ nyolcadik kongresszusa és hazánk véderőinek további erősítése. A JNH politikai vezetőségének 9. füzet. Beograd, 1965. 13.

kifejezésre juthasson a tagság. A helyesen felállított viszonyok, a tagok affirmálódásának lehetősége pozitív nevelő hatással van a szocialista demokrácia megértésére, társadalmi helyük meglátására, a társadalmi mozgásokban való felelősség vállalásra stb. A JZSISZ kilencedik kongresszusán Tito kiemelte, hogy „mind nagyobb az ifjúság szerepe a társadalmi életben és egyre nagyobb a felelősségtudata a szocialista öngazgatás erősítésében”.⁷⁰ Rámutatott az ifjúsági szervezet jelentőségére, mivel abban „az ifjúságot az új Jugoszlávia szellemében, a szocializmus és internacjonalizmus szellemében kell nevelni. Az ilyen egységes szervezetben csak a nevelés által lehet eredményesen és rendszeresen fejleszteni a szocialista öntudatot a szervezetbe belépő újabb és újabb tagoknál”. Ez a szervezet „a marxizmus—leninizmus tudománya alapján fejlődik és kell is tovább fejlődnie”.⁷¹

A Jugoszláv Népi Ifjúság hetedik kongresszusán Tito a következőket mondotta: „Rá szeretnék itt mutatni annak szükségességére is, hogy ifjúsági szervezeteitekben kissé többet törődjete a marxista képzéssel. Azt hiszem, hogy a Népi Ifjúságban az ideológiai munka nem eléggé tömeges és színvonalas. Pedig az eszmei felfegyverkezés sokat segít: nehezebben kerülhet az ember különféle negatív felfogások hatása alá és több kritikussággal szemlélhető a különböző gyengeségek és szocialistaellenes jelenségek”.⁷² Ezért a Szocialista Ifjúsági Szövetséget kötelezi: „elsősorban az legyen a feladata, hogy az elkövetkező időszakban minél több figyelmet fordítson tagjainak szocialista eszmei nevelésére”.⁷³

A JKSZ főtitkára kötelezi a kommunistákat, hogy foglalkozzanak a fiatalokkal, kiemelve, „minden kommunistának ez a legfontosabb feladata”,⁷⁴ és hogy a kommunistáknak „kell a legjobb tanulónak lenniük, nekik kell jó példával előljárniuk”.⁷⁵ A kommunisták elé ezért feladatul tűzi: „Az iskolákban, gyárakban, mindenhol terjesszétek és fejlesszétek a szocialista öntudatot..., az egymás közti barátságot és a munka iránti lelkesedést”.⁷⁶ Hangsúlyozza: „nem szabad elhanyagolni a fiatalok nevelését az iskolákban, kulturális tevékenységekben és a fiatalokat összefogó társadalmi szervezetekben”.⁷⁷ A JKSZ harmadik értekezletén, amely a fiatalok kérdéseivel foglalkozott, a JKSZ elnöke záróbeszédében kiemelte: „...a Kommunista Szövetségnek dolgoznia kell a fiatalok nevelésén és általában fejlődésén, marxista tudásuk gazdagításán, mert ezzel lehetővé teszi, hogy a fiatalok fokozatosan a Kommunista Szövetség soraiba lépjenek”.⁷⁸

A kommunistáknak mindent el kell követniük, hogy a fiatalok magukévá tegyék a szocialista értékeket, hogy gazdagítsák és fejlesszék őket, anyagi, eszmei-politikai és kulturális előnyöket szereve így az öngazgatású szocializmus gyorsabb fejlődéséhez, a sokoldalúan fejlett szocialista beállítottságú és nevelésű egyén kialakításához, hogy eredményesebben valósíthatják meg a forradalom eszméit.

Tito egész forradalmi munkássága az emberek humánusabb életéhez nélkülözhetetlen feltételek megteremtésére irányult, a társadalom kialakítására, amelyben az embernek az ember lesz a legnagyobb értéke.

KOVACS Nándor fordítása

70. Komunist. 1974. IX. 25. 923. 3.

71. Tito: *Az új Jugoszlávia építése*. III. 203.

72. Tito: *Beszédek*. Komunist, 1963. 60.

73. Tito: *Beszédek és cikkek*. XV. 205.

74. A JKSZ KB hatodik plénumán mondott beszéd. *Beszédek és cikkek*. XI. 24.

75. Ua. VI. 27.

76. Ua. XV. 346.

77. *A JKSZ kilencedik kongresszusa*. 105.

78. Komunist, 1972. XII. 8. 821. sz. 7.

LŐRINC PÉTER

Bácskai polgári politikai elmélet

(1880—1920)

Lőrinc Péternek ez a könyve tulajdonképpen emberekről, régi polgári politikus írók eszméiről és törekvéseiről szól, de összességében mégis egységes a témája, amit már a kötet címe is kifejezésre juttat: *Bácskai polgári politikai elmélet*. Konkrétan arról szólnak ezek a kötetbe gyűjtött történelmi cikkek — a tárgyalt írók műveinek lelkiismeretes elemzésén át —, hogy miképpen is vélekedett a polgárság haladó nézeteit valló, e tájról való politikus írók nemzedéke a századforduló körüli mintegy fél évszázad napirenden levő kérdéseiről, a monarchiáról, a függetlenségi eszmékről, no meg az egyre erőteljesebb munkásmozgalomról is.

Ez a táj mindig is külön jellegzetességként foglalta magában a soknemzetiségű összetételből eredő sajátos történelmi ízt. Nagyon is érthető tehát, hogy amikor az író a régi polgári világnak a társadalom iránti viszonyulását boncolgatja a kiválasztott bácskai írók műveinek mondanivalójából, mindannyiszor elkerülhetetlenül eljut a nemzetiségi kérdéshez, és ennek alapján magától értetődően állapítja meg, hogy a nemzetiségi kérdés iránti álláspont voltaképpen a haladó nézetek próbaköve.

A másik lényeges és értékes jellegzetessége Lőrinc Péter e könyvének, hogy a tárgyalás anyagául kiválasztott írók magatartását és műveik irányzatát ugyan a mai történész szemével nézi, de nem ragadva ki őket a kor egészéből, nem távolítja el szemükről az akkori társadalom szemellenzőit, hanem abból indul ki, hogy ezek a szemellenzők szinte tartozékai voltak a tárgyalt mintegy fél évszázadnak, és történelmietlenek volnánk, ha nem ezek figyelembevételével igyekeznénk megérteni és értékelni Pataj Sándor, Kalmár Antal, Baloghy Ernő, a körülmények folytán bácskaiává lett Linder Béla, Farahó János és Steuer György, „a naiv fasiszta” gondolkodását és állásfoglalását.

A 160 oldalas, szép kiállítású könyv, amelynek fedéltervét Szalma László készítette, megrendelhető a szabadkai Veljko Vlahović Munkássegyleténél. Előfizetési ára 40, bolti ára pedig 50 dinár.

201

